

Ett behärskat kaos eller en nästan helt vanlig familj?

Om kortvarig familjevård ur ett systemteoretiskt perspektiv

Matilda Skog

Helsingfors universitet

Statsvetenskapliga fakulteten

Institutionen för socialt arbete

Pro gradu-avhandling

Februari 2014

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty		Laitos/Institution– Department	
Statsvetenskapliga fakulteten		Institutionen för socialvetenskap	
Tekijä/Författare – Author			
Matilda Skog			
Työn nimi / Arbetets titel – Title			
Ett behärskat kaos eller en nästan helt vanlig familj? – Om kortvarig familjevård ur ett systemteoretiskt perspektiv			
Oppiaine /Läroämne – Subject			
Socialt arbete			
Työn laji/Arbetets art – Level		Aika/Datum – Month and year	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages
Pro gradu- avhandling		Februari 2014	85
Tiivistelmä/Referat – Abstract			
<p>Avhandlingens syfte är att öka förståelsen för hur krisfamiljers inre och yttre relationer samt vardag påverkas av att ta emot kortvarigt placerade barn. Studien behandlar vilka utmaningar krisfamiljerna står inför vid kortvariga placeringar, hur familjevårdarna värnar om de egna familjemedlemmars välmående och vilka handlingsmönster de använder sig av i sin vardag för att fosterfamiljen ska fungera optimalt. Avsikten är att klarlägga vilken kunskap som behövs inom barnskyddet och arbetet med foster- och krisfamiljer. Strävan är också att få ett bredare perspektiv på utmaningar och resurser inom krisfamiljen och i dess omgivning samt hitta flera möjligheter att stöda krisfamiljerna.</p> <p>Den teoretiska referensramen bygger på systemteoretiska perspektiv inom socialt arbete och familjeforskning, närmare bestämt familjesystemteori och ekologiskt perspektiv. Med hjälp av systemteori kan man analysera och tolka olika relations- och handlingsmönster inom krisfamiljen samt den omgivning krisfamiljen befinner sig i och påverkas av.</p> <p>Undersökningen är kvalitativ och det empiriska materialet består av sju berättelser av familjevårdare, tre skrivna berättelser och fyra berättelser baserade på öppna intervjuer. Sammanlagt deltog nio familjevårdare i undersökningen, då två av intervjuerna bygger på samtal med krisfamiljens båda vuxna samtidigt. Familjevårdarna berättade om hur en kortvarig placering påverkar krisfamiljens familjedynamik samt inre och yttre relationer samt hur krisfamiljen får vardagen att fungera under placeringens olika skeden.</p> <p>Berättelserna har analyserats med hjälp av kvalitativ tematisk innehållsanalys. Metodologiskt passar narrativ metod, innehållsanalys och systemteori sinsemellan bra ihop, eftersom de alla fokuserar på att tolka och klarlägga relationer mellan delar och helheter (familj-familjemedlem, familj-samhälle) samt att hitta mönster, nivåer och kategorier i materialet.</p> <p>Resultaten visar att krisfamiljen består av en "kärnfamilj", som helhjärtat tar emot en ny familjemedlem för en viss tid. Barnet får en egen plats i krisfamiljens gemenskap och görs delaktig familjen vardag. Alla familjemedlemmars egenskaper, behov och beteenden påverkar krisfamiljens inre relationer och dynamik. I vardagen och praktiken behandlades alla barn lika. För att lyckas skapa jämlikhet mellan familjens barn krävs positiv särbehandling, och för att krisfamiljen ska fungera optimalt i vardagen krävs både stabilitet och flexibilitet. Under placeringens fungerar krisfamiljen som ett "familjeföretag". Krisfamiljens vardag bygger på intervaller av kaotiska eller intensiva perioder och pauser, förändring samt vanlig vardag. Kortvarig familjevård kan kräva tidsmässiga omorganiseringar samt prioriteringar och uppoffringar av krisfamiljen i vardagen. Då en kortvarig placering tar slut sluts cirkeln och krisfamiljen återgår sina till tidigare system.</p> <p>Krisfamiljen samarbetar och jonglerar med en rad närliggande system i den omgivande miljön och påverkas av dem. Myndighetsnätverket har en central roll vid familjevård och kan endera hjälpa krisfamiljen att klara av vardagen eller belasta den. Krisfamiljerna önskade mer grundservice som stöd för familjevårdsverksamheten, t.ex. familjearbete, städhjälp eller barnvakt. Stödet av krisfamiljens släkt och vänner ansågs vara en oersättlig resurs för att få krisfamiljens vardag att fungera. Samtidigt kunde vissa informella relationer vara resurskrävande, t.ex. kontakten med det placerade barnets biologiska föräldrar. De ekonomiska ersättningarna som förutsättning för familjevården samt som tecken på uppskattning kritiserades av krisfamiljerna. I vissa tvistesituationer, där ord står mot ord, önskade familjevårdarna särskilt skydd för familjevårdarnas rättigheter.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords			
Kortvarig familjevård, krisfamilj, systemteori, familjedynamik			

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty		Laitos/Institution– Department	
Valtiotieteiden tiedekunta		Sosiaalityö	
Tekijä/Författare – Author			
Matilda Skog			
Työn nimi / Arbetets titel – Title			
Hallittu kaaos vai melkein ihan tavallinen perhe? – Lyhytaikainen perhehoito systeemiteoreettisesta näkökulmasta			
Oppiaine /Läroämne – Subject			
Sosiaalityö			
Työn laji/Arbetets art – Level		Aika/Datum – Month and year	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages
Pro gradu- tutkielma		Helmikuu 2014	85
Tiivistelmä/Referat – Abstract			
<p>Tutkimuksen tarkoitus on lisätä ymmärrystä siitä miten lyhytaikaisesti sijoitetun lapsen vastaanottaminen vaikuttaa kriisiperheiden sisäisiin ja ulkoisiin suhteisiin sekä arkeen. Tutkimus käsittelee kriisiperheiden kohtaamia haasteita lyhytaikaisten sijoitusten yhteydessä, miten perhehoitajat huomioivat perheenjäsenten hyvinvointia ja minkälaisia menetelmiä he käyttävät arjessa jotta kriisiperhe toimisi optimaalisesti. Tarkoituksena on myös koota tietoa, jota tarvitaan lastensuojelussa ja perhehoitajien kanssa tehtävässä työssä.</p> <p>Tutkimuksen teoreettinen viitekehys rakentuu systeemiteoreettisista näkökulmista sosiaalityöhön ja perhetutkimukseen, tarkalleen perhesysteemiteoriasta ja ekologisesta perspektiivistä. Systeemiteorian avulla voidaan analysoida ja tulkita kriisiperheen sisäisiä suhte- ja toimintakuviota sekä kriisiperhettä ympäröivää ympäristöä ja sen vaikutuksia kriisiperheeseen.</p> <p>Tutkimus on laadullinen ja empiirinen materiaali koostuu seitsemästä perhehoitajien tarinasta, kolmesta kirjallisesta tarinasta ja neljästä avoimella haastattelulla kerätystä tarinasta. Yhteensä tutkimukseen osallistui yhdeksän perhehoitajaa. Perhehoitajat kertoivat miten lyhytaikainen sijoitus vaikuttaa kriisiperheen perhedynamiikkaan sekä sisäisiin ja ulkoisiin suhteisiin ja miten kriisiperhe saa arjen toimimaan sijoituksen eri vaiheissa. Analyysimenetelmänä on käytetty laadullinen temaattinen sisällönanalyysi. Metodologisesti narratiivinen menetelmä, sisällönanalyysi ja systeemiteoria sopivat hyvin yhteen, koska kaikki keskittyvät aineiston tulkitsemiseen, osien ja kokonaisuuden suhteiden selventämiseen (perhe-perheenjäsen, perhe-yhteiskunta) sekä kuvioiden, tasojen ja kategorioiden löytämiseen aineistossa.</p> <p>Tulokset osoittavat, että kriisiperhe koostuu "ydinperheestä", joka koko sydämellään ottaa vastaan uuden perhejäsenen tietyksi aikaa. Lapsi saa oman paikkansa kriisiperheen yhteisössä ja hänet tehdään osalliseksi perheen arjessa. Kaikkien perheenjäsenten ominaisuudet, tarpeet ja käytökset vaikuttavat perheen sisäisiin suhteisiin ja dynamiikkaan. Arjessa ja käytännössä kaikki lapset kohdellaan tasa-arvoisesti. Tasa-arvon saavuttamiseksi tarvitaan myös positiivista eriarvoista kohtelua. Jotta kriisiperhe toimisi optimaalisesti arjessa, tarvitaan sekä vakaa perusta että joustavuutta. Sijoituksen aikana kriisiperhe toimii "perheyriksenä". Kriisiperheen arki rakentuu kaoottisista ja intensiivisistä jaksoista ja tauoista sekä muutoksista ja tavallisesta arjesta. Kun lyhytaikainen sijoitus päättyy, ympyrä sulkeutuu ja kriisiperhe palaa aikaisempiin järjestelyihinsä.</p> <p>Kriisiperhe tekee yhteistyötä useamman lähiympäristössään olevan systeemin kanssa. Viranomaisverkostolla on keskeinen rooli perhehoidossa ja voi joko auttaa kriisiperheettä pärjäämään arjessa tai kuormittaa sitä. Kriisiperheet toivoivat enemmän peruspalveluita perhehoidon tueksi. Kriisi-perheen suku ja ystävät katsottiin korvaamattomaksi voimavaraksi perhehoidon arjen toimimisen kannalta. Epäviralliset suhteet voivat myös olla voimavaroja syöviä. Taloudelliset korvaukset perhehoidon edellytyksenä ja arvotuksen osoituksena kritisoitiin. Tietyissä kiistatilanteissa, perhehoitajat toivoivat erityistä suojaa perhehoitajien oikeuksille.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords			
Lyhytaikainen perhehoito, kriisiperhe, systeemiteoria, perhedynamiikka			

Innehåll

1	INLEDNING.....	1
2	VÅRD UTOM HEMMET	5
2.1	Olika former av vård utom hemmet	8
2.1.1	Familjevård	2
2.1.2	Kortvarig familjevård i s.k. krisfamilj.....	4
2.2	Förberedande utbildning för familjevårdare	6
2.3	Vad vet vi sedan tidigare om familjevård?	7
2.3.1	Familjevårdarnas motivation till familjevård.....	8
2.3.2	Familjevårdarnas behov av stöd samt verksamhetsmöjligheter	10
2.3.3	Relationerna och familjedynamiken inom fosterfamiljer.....	11
2.3.4	Orsaker bakom lyckade och avbrutna familjevårdsplaceringar	15
3	SYSTEMTEORI.....	16
3.1	Systemteori och socialt arbete.....	17
3.2	Systemteori som teoretisk referensram inom familjeforskning	19
3.2.1	Systemteori inom ett system: några nyckelbegrepp.....	20
3.2.2	Systemteori runt systemet: ekologiska perspektiv inom systemteorin.....	24
3.2.3	Fosterfamiljen ur ett systemteoretiskt perspektiv	29
4	FORSKNINGSDESIGN, METODOLOGI OCH ETISKA ÖVERVÄGANDEN	33
4.1	Forskningsuppgift och forskningsfrågorna	33
4.2	Tematisk innehållsanalys av berättelser.....	34
4.2.1	Narrativ teori och metod	34
4.2.2	Berättelser som forskningsmaterial.....	36
4.2.3	Innehållsanalys av berättelser	37
4.3	Etiska överväganden	38
5	EMPIRISKT MATERIAL OCH ANALYS AV MATERIALET	40
5.1	Materialinsamling och bearbetning.....	40
5.2	Materialet: krisfamiljernas bakgrund och struktur.....	42
5.3	Analys av materialet	44
6	KRISFAMILJEN – EN KOMPLEX HELHET I EN MÅNGDIMENSIONELL KONTEXT.....	48
6.1	Krisfamiljens inre system och relationer vid kortvarig placering	48
6.1.1	Krisfamiljen består av en ”kärnfamilj” och tillfälliga familjemedlemmar.....	48
6.1.2	Alla familjemedlemmar har en egen plats i krisfamiljens gemenskap.....	51
6.1.3	Alla familjemedlemmars behov och egenskaper påverkar dynamiken.....	53
6.1.4	För att uppnå jämlikhet krävs positiv särbehandling bland barnen.....	56
6.1.5	Stabilitet och flexibilitet upprätthåller krisfamiljens grund	57
6.2	Den kortvariga placeringen: förändringar, anpassning och vanlig vardag.....	58
6.2.1	Mental och praktisk förberedelse inför en temporär placering	60
6.2.2	Krisfamiljen som ”familjeföretag” under placeringstiden	61
6.2.3	Cirkeln sluts när en kortvarig placering tar slut	64
6.3	Jonglerandet med omgivande system och nätverk.....	67
6.3.1	Krisfamiljens informella relationer är stödjande eller resurskrävande	67
6.3.2	Myndighetskontakterna kan hjälpa eller stjälpa krisfamiljen	69
6.3.3	Ekonomiska förutsättningar påverkar krisfamiljens handlingsutrymme.....	71
7	SLUTSATSER OCH DISKUSSION.....	73
	LITTERATUR.....	79
	Andrahandskällor.....	82
	Internetkällor.....	83
	Opublicerat material.....	83
	Bilaga: Infobrev åt kortvariga familjevårdare/krisfamiljer	84

FIGURER

Figur 1: En förenklad ekokarta av samhället (Mattaini & Meyer 2002).....	27
Figur 2: En typisk ekokarta av ett case inom socialt arbete. (Mattaini & Meyer 2002).....	27
Figur 3: Krisfamiljen som system, dess subsystem och nivåer.....	45
Figur 4: Förändringen i krisfamiljens inre interaktion och dynamik vid en kortvarig placering.....	46
Figur 5: Krisfamiljen i en case-ekokarta enligt Mattaini & Meyers (2002) modell.....	47
Figur 6: Krisfamiljens jonglerande med de närliggande systemen.....	47

1 INLEDNING

I Finland är över 17 400 barn placerade i vård utom hemmet och endast en tredje del av dessa i privata familjer eller s.k. familjevård (Lastensuojelu 2011, 1, 6). Målet vid placering utom hemmet är att kunna återförena barnet med sin biologiska eller ursprungliga familj (Riggs et.al. 2009, 790). Placeringen skall genast upphöra och den biologiska familjen återförenas då grunderna för placeringen upphör och det är till barnets bästa (Barnskyddslagen 417/2007, 4.3§). Dessutom har antalet brådskande placeringar, dvs. placeringar med kort varsel, ökat kraftigt de senaste åren (Lastensuojelu 2012, 1). Följaktligen får allt fler av de placerade barnen uppleva kortvariga placeringar (kortare tid än tolv månader) och kontinuerlig rörelse in i och ut ur fosterhem och familjevård, och det uppstår svårigheter att ordna långvarig vård utom hemmet och skapa stabilitet i placeringarna (Riggs et.al. 2009, 790).

Tidigare har man ifrågasatt huruvida privata familjehem kunde erbjuda barn som var placerade i vård utom hemmet lika bra tjänster som de anstalter där en kommunal myndighet eller frivillig organisation ledde verksamheten (Berridge 1984). I flera europeiska länder prioriterar man nuförtiden vård i fosterhem framför vård på anstalt inom vård utom hemmet (Francis m.fl. 2007; Sellick 2006). Också i Finland anses fortfarande familjen ur ett sociologiskt perspektiv vara en grundläggande social institution i samhället (Saaristo & Jokinen 2004, 92). Familjevård har också betonats i allt högre grad i och med de lagändringar som trädde i kraft vid årsskiftet 2011-2012. Med hjälp av ny lagstiftning har man i Finland velat flytta positionen från vård på anstalt mot familjevård, samt förbättra familjevårdarnas ställning och rättigheter. Ändringarna i barnskyddslagen kräver nämligen att barn som placeras i vård utom hemmet i första hand ska placeras i familjevård. (RP 331/2010.)

Liksom barnskyddets välfärdssystem har förändrats, har också kraven på fosterfamiljerna förändrats. Fostervård (eller familjevård) är idag mycket komplexare än tidigare, då man tidigare såg på fostervård som ”utrymme för en till”. Tidigare sågs de placerade barnen främst som ”normala” barn som saknade en stabil levnadsmiljö. Idag har många av de placerade barnen speciella behov, en del är medicinskt sköra, har utsatts för eller själva utfört misshandel eller sexuella

övergrepp, eller utsatts för föräldrars missbruk eller missbrukat själva. Det har alltså blivit svårare att erbjuda familjevård åt placerade barn och fosterfamiljerna behöver mer stöd för att möta barnens behov. En del familjevårdare är också rädda för att de placerade barnen ska skada deras egna barn och vill undvika de krav som ställs på hela familjen vid familjevård. (McFadden 1996, 546.)

Det har forskats mycket i familjevård tidigare när det gäller långvarig familjevård eller familjevård över lag. Tidigare forskning om familjevård har fokuserats på det placerade barnet eller skilt på de enskilda familjemedlemmarnas upplevelser, på familjevårdarnas motivation och behov av stöd samt på orsaker till att placeringar lyckas eller misslyckas. Däremot har det forskats väldigt lite om kortvarig familjevård och dess särskilda natur. Fosterfamiljen som helhet har också studerats väldigt lite (Valkonen 2008, 118). De flesta studier och artiklar om fosterfamiljer handlar dessutom om fosterfamiljerna som en resurs för placerade barn, inte om fosterfamiljen som familj (McFadden 1996, 545). I denna avhandling är jag intresserad av att studera kortvarig familjevård dvs. familjevård, där en familjevårdare har möjlighet att med kort varsel ta emot placerade barn för en kortare tid (Vaattovaara & Maula 2010, 4, 11). I fortsättningen kommer jag att använda båda termerna familjevårdare och fosterförälder för personer som erbjuder familjevård i sitt hem samt krisfamilj som benämning för de kortvariga familjevårdarnas familjer.

Syftet med min studie är att öka förståelsen för hur krisfamiljers inre och yttre relationer samt vardag påverkas av att ta emot kortvarigt placerade barn. Jag är intresserad av krisfamiljers vardag, av vilka utmaningar fosterfamiljerna står inför vid kortvariga placeringar, hur de värnar om de egna familjemedlemmars välmående och vad och hur de gör, dvs. vilka handlingsmönster de använder sig av i sin vardag för att fosterfamiljen ska fungera optimalt. Hela familjen påverkas och familjens befintliga struktur och handlingsmönster utmanas då det kommer en familjemedlem till i familjen eller då en familjemedlem lämnar familjen (Cox & Paley 1997, 251). Därför är det viktigt att öka förståelsen för hur kortvarig familjevård påverkar krisfamiljen både som process och helt praktiskt. Brown & Calder (2000, 730) har också konstaterat är det viktigt att känna till familjevårdarnas erfarenheter för att kunna möta deras behov och stöda dem tillräckligt i sin uppgift. Jag har i min studie

strävat till att studera familjevård ur en synvinkel som är relevant inom socialvetenskaplig forskning och socialt arbete.

Jag har valt att i min studie utgå från en systemteoretisk referensram för att få förståelse för den komplexa verklighet krisfamiljen agerar inom. Systemteorierna fungerar som alternativa referensramar att se på interaktion och att förstå mänskliga problem (Schjødt & Egeland 2011, 14). Systemteorin kan användas för att se hur systemets inre relationer och olika system påverkar varandra, utkristallisera olika sammankopplade familjeförhållanden och förstå hur individens funktionsförmåga påverkas av dessa omständigheter. Systemteorin kan dessutom användas för att sätta individen i ett bredare perspektiv. Målet med familjesystemteori är att förstå hur familjer fungerar eller inte fungerar, och orsaken till framgång eller misslyckande är inte nödvändigtvis så viktig. (Dilworth-Anderson m.fl. 2005, 42; Trevithick 2008, 379.) Genom att se på individer och familjer i ett bredare perspektiv, kan man möjligtvis gestalta fler resurser och möjligheter i deras omgivning, samt tydligare se, beakta och åtgärda de problem och utmaningar som individens olika miljöer skapar eller upprätthåller.

Forskning gällande familjevård placerar sig inom det tvärvetenskapliga fältet familjeforskning, där undersökningarna styrs av det område forskaren forskar inom. Familjeforskning ur systemteoretiska perspektiv har tidigare främst utförts av sociologer (Cottrell) och familjeterapeuter (bl.a. Bowen, Bateson, och Minuchin). Insikten att familjer omges av ett bredare nätverk av sociala system kan man läsa om i livscykelteorier, ekologiska teorier (Bronfenbrenner) och Kurt Lewins psykologiska fältteori. Under de senaste årtiondena har familjen som system fått allt mer uppmärksamhet (Cox & Paley 1997, 245.)

Familjedynamiken och familjeprocesser i familjer och fosterfamiljer har främst undersökts med hjälp av kvantitativa metoder, som avsett mäta kohesion och anpassningsförmåga samt problemlösningstrategier, kommunikation och känslomässig lyhördhet. Målet har också varit att dela in familjerna i olika kategorier eller beskriva hur bra olika familjefunktioner fungerar eller inte fungerar och varför. (Sabatelli & Bartue 1995, 1030; Cox & Paley 2003, 196.) Mycket av tidigare familjeforskning har också fokuserat på interaktionsmönster inom och mellan

subsystem (t.ex. makar och förälder-barn, förälder-barn och syskon, förälder-barn och individer). Forskningen har i mycket mindre utsträckning fokuserats på inverkan av större enheter i familjen (triader eller hela familjen), och få studier undersöker andra familjeenheter än dyader (tvåpersonsrelationer). Detta kan bero på att det har varit svårt att mäta hela systemets egenskaper. Man har dock konstaterat att studier av endast dyader inte är adekvata för att förstå inverkan av sociala interaktionsmönster inom familjen. (Cox & Paley 1997, 246–247, 249.) Cox & Paley (2003, 196) poängterar att en ambitiös uppgift väntar den som försöker sig på att inse potentialen i systemteoretiska modeller.

Cox & Paley (1997, 243) anser att systemteorier är viktiga för att stimulera ny forskning om familjer samt organisera existerande kunskap. Forskning ur systemteoretiska perspektiv leder forskningen vidare till nya och viktiga riktningar för att förbättra förståelsen för barnets utveckling, vuxnas anpassning, hur nära relationer utvecklas samt för familjefunktion. Att använda ett systemteoretiskt perspektiv inom familjeforskning innebär att man poängterar familjens struktur som en komplex och integrerad helhet, där medlemmarna är ömsesidigt beroende och kontinuerligt påverkar varandra. En familjemedlem kan sålunda inte förstås oberoende av sin familjekontext. Perspektivet ser också processerna i dynamiska system som familjer och kan hjälpa till att utveckla effektiva interventioner. (Ibid, 246.)

För att få reda på familjevårdarnas erfarenheter och kunna möta deras behov och stöda dem (Brown & Calder 2000, 730), samlades det empiriska materialet in via sju berättelser av familjevårdare, tre skrivna berättelser och fyra berättelser baserade på öppna intervjuer. Sammanlagt deltog nio familjevårdare i undersökningen, eftersom två av intervjuerna bygger på samtal med krisfamiljens båda vuxna samtidigt. Jag bad familjevårdarna berätta om hur en kortvarig placering påverkar krisfamiljens familjedynamik samt inre och yttre relationer. Jag bad dessutom familjevårdarna berätta hur krisfamiljen får vardagen att fungera under placeringens olika skeden.

Berättelserna analyseras med hjälp av innehållsanalys. Metodologiskt kan man hävda att narrativ metod, innehållsanalys och systemteori passar sinsemellan bra ihop, eftersom de alla fokuserar på att tolka och klarlägga relationer mellan delar och helheter (familj-familjemedlem, familj-samhälle) samt mönster, nivåer och

kategorier i materialet (Johansson 2005, 289–290; Riessman 2008, 64; Payne 2002, 193; Schjødt & Egeland 2011, 50; Trevithick 2008, 377). Jag i min studie har strävat till att se till krisfamiljen som helhet, bena ut vilka delar som hör till helheten och se hur de påverkar varandra. Familjen analyseras som en del av den omgivande miljön och som ett system bland andra, och hur studerat dessa system interagerar och påverkas av varandra.

Emely Jean McFadden (1996) har konstaterat att fosterfamiljer skiljer sig från andra familjer bl.a. i och med pressen utifrån och de krissituationer och förluster de upplever. Hon har därför på basen av sin familjefokuserade studie om fosterfamiljer gjort upp riktlinjer för att stöda praktiker som jobbar med fosterfamiljer. Liksom McFadden (1996), är även min avsikt att klarlägga kunskap som behövs inom barnskyddet och arbetet med foster- och krisfamiljer. Jag hoppas att resultaten av min studie ska kunna användas för att öka förståelsen för kortvariga familjevårdare bland socialarbetare, eller fungera som exempel för personer som överväger att börja med familjevård eller går en förberedelsekurs för familjevårdare.

2 VÅRD UTOM HEMMET

För att skapa en bild av vad kortvarig familjevård betyder och placera in den i sitt sammanhang, inleder jag med en inblick i vad vård utom hemmet och familjevård har inneburit tidigare och vad det innebär i dagens läge.

På 1800-talet var det vanligt att släkt och vänner tog hand om varandra och varandras barn vid behov. År 1923 kom sedan fattigvårdslagen (Köyhäinhoitolaki 145/1922) med bestämmelser om att kommunen måste tillhandahålla hjälp och underhåll åt personer i nöd. I första hand strävade man ändå till att hjälpa t.ex. otrygga barn, ogifta mödrar, svagsinnade och mentalt sjuka personer i sina hem eller placera dem i privata hem. I fattigvårdslagen fanns flera bestämmelser gällande barn i familjevård. Innan ett barn kunde placeras i familjevård skulle man utvärdera fosterhemmets lämplighet samt utreda ifall hemmet var hälsomässigt tillfredsställande och ifall fosterföräldrarna hade förmåga att ta hand om barnet. Fosterhem ansågs vara det första alternativ, även om kommunen var skyldig att

upprätthålla kommunala anstalter eller barnhem, ifall det inte fanns fosterfamiljer att tillgå. (Ketola 2008a, 15–16; McFadden 1997, 545–546.)

År 1936 stiftades en barnskyddslag, som byggde på den praxis som formats i och med fattigvårdslagen gällande familjevård. Först år 1984 förnyades barnskyddslagen. Den nya lagen ålade kommunerna att stöda barnets biologiska familj, så att barnet inte skulle behöva placeras i vård utom hemmet. Lagen betonade barnets rätt att bli hörd, barnets rätt till sina biologiska rötter och att upprätthålla nära och viktiga människorelationer samt barnets bästa vid beslutsfattande. Föräldrarnas och socialarbetarnas syn på barnets bästa skiljde sig däremot ofta åt. I och med den nya lagen flyttades inte längre barnets vårdnad åt socialnämnden, utan föräldrarna förblev barnets vårdnadshavare också vid omhändertagande av barnet. I och med detta fick barnets biologiska föräldrar rättighet och skyldighet att också efter ett omhändertagande av barnet delta i uppgörandet av barnets vårdplan. De biologiska föräldrarna skulle därefter hållas tätt med i barnets liv och barnets rätt till sina rötter därmed garanteras. (Ketola 2008a, 16–17.)

År 1990 tillade man i barnskyddslagen bestämmelser om fosterföräldrarnas rätt att bli hörda vid beslut i barnets ärenden, avtalsärendet gällande familjevården samt om vårdarvode och ersättning för kostnader. År 1992 steg familjevårdarlagen (312/1992) i kraft, och där preciserades bestämmelserna gällande familjevård ytterligare. (Ketola 2008a, 17–18.) I flera årtionden sågs familjevårdare främst som frivilligarbetare som tog hand om barn som ett slags heltids barnvakter eller t.o.m. som klienter. I dag är många familjevårdare professionella, högt utbildade och specialiserade samt har goda färdigheter att ta hand om barn med särskilda behov av olika slag. (McFadden 1996, 546.)

Den ekonomiska utvecklingen har hela tiden gått framåt och levnadsstandarden i vårt samhälle har konstant ökat. Denna välfärd har ändå inte minskat behovet av placeringar utom hemmet, för antalet placerade barn inom barnskyddet har ökat hela tiden. Det ökade antalet placeringar av barn i vård utom hemmet innebär stora kostnader för barnskyddet och därmed stor belastning på bl.a. den kommunala ekonomin. Den större delen av kostnaderna orsakas av placeringar på anstalter. För att minska kostnaderna, har tyngdpunkten inom vård utom hemmet flyttats alltmer från anstaltsvård till det mer förmånligare alternativet, familjevård. Andelen

professionella familjehem har också ökat sedan 1990-talet. Placeringar på professionella familjehem innebär också betydligt större kostnader för kommunerna än placeringar i familjevård. (Pollari-Urrio & Ketola 2008, 167-170.)

Barnskyddets vård utom hemmet, oberoende av var den sker, kan grovt delas in i tre olika skeden; placeringsskedet, omsorg och fostran utanför hemmet samt eftervård (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004, 13, 38). Eftervård har ett barn rätt till tills barnet fyller 21 år ifall barnet har varit ensamt placerat utanför hemmet mer än 6 månader i sträck. Eftervård kan t.ex. innebära ekonomiskt stöd eller hjälp att grunda ett eget hem och bli självständig. Eftervårdens stöd är frivilligt för den unga. (Sosiaaliportti 2013.) För att garantera placerade barn god omvårdnad på placeringsstället, publicerades Nationella kvalitetskriterier för vård utom hemmet år 2004. Målet med kriterierna för fostran och omvårdnad är att fosterfamiljen skall kunna gestalta barnets liv som helhet samt se sin egen roll i barnets liv och aktivt samarbeta med barnets närstående personer samt professionella i barnets närhet. Genom samarbete strävar man till att garantera barnet en balanserad utveckling och välfärd i enlighet med barnets individuella behov och önskemål. Kvalitetskriterierna för barnskyddets vård utom hemmet baserar sig på lag angående barnets vårdnad och umgängesrätt 361/1983 1§ (Valtakunnalliset... 2004, 13, 38), vilket betyder att familjevårdare eller placeringsställets personal förväntas följa samma principer som vårdnadshavare i allmänhet enligt följande:

” [...] trygga en balanserad utveckling och välfärd för barnet enligt dess individuella behov och önskemål. Vårdnaden bör trygga positiva och nära människokontakter i synnerhet mellan barnet och föräldrarna.

Barn skall ges en god vård och uppfostran samt ägnas en med hänsyn till barnets ålder och utveckling behövlig tillsyn och omsorg. Barnet bör såvitt möjligt ges en trygg och stimulerande uppväxtmiljö samt en utbildning som motsvarar dess anlag och önskemål.

Barn bör uppfostras så att det får förståelse, trygghet och ömhet. Barnet får inte undertryckas, agas eller utsättas för annan kränkande behandling. Barnet bör stödas och uppmuntras i sin utveckling till självständighet, ansvarsfullhet och vuxenhet. ”

(Lag angående barnets vårdnad och umgängesrätt 361/1983, 1§.)

2.1 Olika former av vård utom hemmet

Vård utom hemmet innebär den vård och fostran, som barnskyddet ordnar för omhändertagna eller brådskande placerade barn. Vård utom hemmet kan ordnas som *familjevård* (placering i privata hem), *anstaltsvård* eller på något annat ändamålsenligt sätt, t.ex. *placering hos släktingar*. Vård utom hemmet kan också ordnas för barn eller hela familjen som öppenvårdens stödåtgärd. (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004, 12.)

På senare år har s.k. *professionella familjevårdare* eller *professionella familjehem* blivit vanligare. Denna term används då familjevården är personens huvudsyssla, och familjevårdare ingår ett s.k. uppdragsavtal eller ett köptjänstavtal med kommunen. Professionella familjevårdare är privata serviceproducenter av social service. De är sålunda privata företagare som bedriver verksamhet med tillstånd av tillstånds- och tillsynsverket för social- och hälsovården (Valvira). Förutom familjevårdare eller fosterföräldrar finns det ofta också andra anställda i familjehemmet. Professionella familjehem är inte anstalter, utan mer som ett professionellt mellanting mellan s.k. fosterhem och anstalter. Att placera ett barn på ett professionellt familjehem kostar ca. 4500 euro / månad. (Ketola 2008a, 18–19.)

Anstalter bedrivs också med samma tillstånd av Valvira, och kan vara kommunala, privata eller föreningsgrundade företag. Anstalterna är allt oftare privata företag och allt mer sällan kommunala, vilket innebär att de gör vinst på sin verksamhet. Placering på en anstalt kostar i medeltal från 6000 euro per månad. Anstalterna kunde i framtiden utvecklas till resurscenter och erbjuda familjevårdare tilläggsskolning, arbetshandledning och stöd i krissituationer. Genom att utveckla ett samarbete mellan anstalter och familjevård, planerar man kunna placera barn med särskilt behov av stöd i familjer. (Ketola 2008a, 19; Pollari-Urrio & Ketola 2008, 170–171.)

SOS-barnbyar upprätthåller också familjevårdslik vård för barn som placerats i vård utom hemmet. SOS-barnbyar finns i 133 olika länder bl.a. I Finland och Sverige. Vården sker i egnahemshus, där en barnbymamma eller ett anställt par tar hand om upp till 5-10 st. barn, som inte kan bo hos sina biologiska föräldrar, barn som är

övergivna eller föräldralösa. (Ketola 2008a, 19; SOS-barnbyar Sverige 2013.) I Finland fungerar också barnbyarna med Valviras tillstånd (Ketola 2008a, 19).

Traditionellt har man ansett familjevård vara det mer lämpliga alternativet med tanke på barnets utveckling och kontinuitet samtidigt som det konstaterats vara billigare än anstaltsvård (Sellick 2006, 68). Vaattovaara och Maula (2010, 9) anser däremot att placering på anstalt ibland stöder barnets utveckling bättre, men att familjevården kan erbjuda placerade barn i olika situationer den omsorg de behöver, ifall man utvecklar familjevården och erbjuder familjevårdarna tillräckligt med stöd.

2.1.1 Familjevård

Med *familjevård* avses att en person vårdas, fostras och får annan dygnet-runt-omvårdnad utanför sitt hem i ett annat privat hem. I och med familjevård har personen möjlighet till nära människorelationer och omvårdnad i en familjelig kontext. Familjevård anses främja grundtryggheten och den sociala utveckling samt vara en naturlig och individuell form av vård utom hemmet. I Finland har man använt termen *familjevårdare* sedan lagen om familjevård trädde i kraft år 1992. Med familjevårdare avses en eller fler personer, vanligen föräldrar eller ett par, som sköter om placerade barn i sitt hem. Familjevårdar-begreppets föregångare ”fosterförälder” används dock allmänt fortfarande. (Ketola 2008a, 18–20.)

I den uppdaterade versionen av familjevårdarlagen, som tillämpas fr.o.m. 1.1.2012, definieras familjevårdare i 1§ som en person, som enligt ett uppdragsavtal med en kommun eller samkommun svarar för ordnandet av familjevård i sitt hem. Som familjevårdare kan enligt lagens 1§ godkännas ”personer som med hänsyn till sin utbildning, sin erfarenhet eller sina personliga egenskaper är lämpliga att ge familjevård”. Innan kommunen kan ingå ett uppdragsavtal med en familjevårdare, ska familjevårdaren genomgå den förberedande utbildning som uppgiften kräver. (Familjevårdarlagen 312/1992.) Familjevårdare som anlitas att ordna familjevård befinner sig i en krånglig situation, där de inte är föräldrar till det placerade barnet, men inte heller professionella vårdare (McFadden 1996, 547). Familjevård är alltså inte privat service, men inte heller frivilligt arbete.

Familjevård anses vara en individuell och förmånlig form av vård utom hemmet. Familjevårdarna får ersättningar för sin uppgift, men de är inte särskilt omfattande.

Vårdersättningen som betalas åt en familjevårdare är minimi 650 euro per person i familjevård per månad. Familjevårdarnas minimivårdarvode har höjts fr.o.m. 1.1.2010 från 347,41 euro till 650 euro per person i familjevård per månad. (RP 331/2010.) Därtill ska familjevårdaren betalas kostnadsersättning minst 350 euro per person i familjevård per kalendermånad som *ersättning för de verkliga kostnaderna för vård och underhåll* av en person i familjevård. Syftet med kostnadsersättningen är att ersätta de normala utgifterna för en person i familjevård när det gäller mat, boende, fritidssysselsättningar, personliga behov och annat underhåll samt normala hälsovårdskostnader. (Familjevårdarlag 312/1992 2§, 3§.) Det är viktigt att ersättningarna motsvarar barnets behov, och ofta beräknas de också enligt barnets ålder. Familjevårdaren kan ofta inte försörja familjen med endast ersättningen för familjevården som inkomst, utan många familjevårdare jobbar också utanför hemmet. (Ketola 2008b, 36; Pollari-Urrio & Ketola 2008, 173.)

I familjevård får placeras max. fyra barn inklusive familjevårdarens egna barn som är under skolåldern eller andra personer i som är i behov av vård i familjen, t.ex. om en handikappad eller en äldre får familjevård i familjen. Maximalt får familjevårdaren erbjuda sju personer familjevård samtidigt, och då bör familjevårdaren ha lämplig utbildning och tillräcklig erfarenhet för uppgiften. (Ketola 2008a, 21.)

För att familjevårdaren ska få det stöd som behövs under familjevården ska en ansvarig arbetstagare utnämnas för varje barn, och denna arbetstagare skall ansvara för att familjevårdaren ges tillräcklig möjlighet att få stöd för sitt uppdrag. (Lag om ändring av familjevårdarlagen 317/2011, 7§) Det är viktigt att familjevårdarna erbjuds tillräckligt med stöd enligt familjevårdarens och familjens individuella behov och att man praktiskt möjliggör att de kan ta emot detta stöd. Förutom socialarbetarens stöd skall familjevårdaren ha möjlighet att få stöd av andra professionella, kamratstöd av andra familjevårdare, utbildning och rekreation samt arbetshandledning. (Ketola 2008b, 46–51.)

Familjevårdarnas rättigheter har förtydligats i lagen, t.ex. gällande avlösarservice för ledigheter eller annan frånvaro samt familjevårdarens sociala trygghet (Familjevårdarlag 312/1992 6a§, 8§). Detta kan eventuellt göra familjevården lite attraktivare och eventuellt främja rekryteringen av nya familjevårdare och

behållandet av de gamla. Precis som i t.ex. Kanada, Australien och USA ökar antalet placerade barn i Finland, medan antalet tillgängliga fosterfamiljer minskar. Myndigheter upplever också svårigheter att rekrytera och hålla kvar fosterfamiljer. Detta gör att alltför många barn placeras på krisplaceringsställen, medan man letar efter lämpliga fosterfamiljer åt dem. (Brown & Calder 2000; Brown & Bednar 2006; Riggs m.fl. 2009.)

Familjevård är en väldigt mångdimensionell uppgift. Det finns en rad olika familjer, som kan erbjuda familjevård åt placerade barn med olika slag av problematik. Precis som orsaken till behovet av vård utom hemmet varierar, varierar också målsättningarna med familjevården. (Wilson m.fl. 2003, 991.) Familjevården erbjuder barnen kontinuitet, förbindelse och människorelationer. Såväl barnet som kommunen vinner på att barnet får kärlek, och bestående människorelationer, som bär längre än den tiden då vårdersättningen betalas ut. (Pollari-Urrio & Ketola 2008, 173.)

2.1.2 Kortvarig familjevård i s.k. krisfamilj

Kortvarig familjevård är den form av familjevård som nämns mer sällan, men som har använts inom barnskyddet i tiotals år. Med *kortvarig familjevård* menas familjevård, där en familjevårdare har möjlighet att med kort varsel ta emot placerade barn för en kortare tid. Synonymt för begreppet kortvarig familjevårdare används också t.ex. krisfamilj, kortvarig fosterfamilj, mottagningsfamilj och jourfamilj. Kortvarig familjevård kan användas vid t.ex. brådskande placeringar, utredning av ett barns situation samt i samband med övergångsskeden inom öppenvården och omhändertaganden. Krisfamiljer kan också behövas för att ta hand om placerade barn medan barnskyddet utreder om barnet behöver långvarig placering utom hemmet, hurdan placering som skulle passa barnet samt medan barnskyddet försöker hitta en lämplig långtidsplaceringsplats. För att kunna fungera som krisfamilj, krävs det oftast att åtminstone den ena föräldern är hemma, och kan ta emot ett barn vilken tid som helst på dygnet. Det finns för tillfället ingen landsomfattande statistik i Finland på kommunernas tillgång till kortvariga familjevårdare. (Vaattovaara & Maula 2010, 4, 11.)

Kortvarig familjevård bör ses som en skild form av familjevård, eftersom den har sina egna, specifika utmaningar. Familjen skall oftast ta emot barnet med kort varsel och med få förhandsuppgifter om barnet och barnets situation. Familjer behöver specialkunnande om hur man lugnar ner barnets situation och hur man stöder barn i krissituationer. Det kan också bli frågan om att möta föräldrar i kris. Förutom att ta hand om det placerade barnets fysiska, psykiska och sociala behov, deltar kortvariga familjevårdare ofta i utredningen av barnets situation, samarbetar med biologiska föräldrar samt observerar barnet och informerar socialarbetaren om sina observationer gällande barnets situation. (Vaattovaara & Maula 2010, 7, 9.)

Vid en krisplacering (som ofta också är en kortvarig placering) uppstår ofta placeringsbehovet snabbt. Jourfamiljen kan ha en viss dejoureringstid då den är i beredskap att ta emot en snabb placering dygnet runt. Krisfamiljen kan få ersättning av någon kommun för att vara i beredskap. Under den korta krisplaceringen kan socialarbetare tillsammans med familjevårdaren utreda barnets situation och vid behov leta efter en långvarig placeringsplats åt barnet. Kortvarig familjevård kan också handla om att familjevårdare fungerar som avlastningsfamilj åt någon annan familjevårdare, och tillfälligt ta hand om ett långvarigt placerat barn då den familjevårdaren har sin lagstadgade ledighet. Kortvarig familjevård kan också handla om att fungera som stödfamilj t.ex. på veckoslut åt barn som annars bor hos sina biologiska föräldrar eller ta emot en förälder med sitt barn för en tid för att utvärdera föräldraskapet. (Ketola 2008a, 20.)

Inom barnskyddet kan behov av vård utom hemmet med kort varsel uppstå på olika sätt. Det kan vara frågan om en placering som stödåtgärd inom öppenvården, vilken görs i samförstånd med familjen och det placerade barnet. Vid placering inom öppenvården kan en tidigare stödfamilj också fungera som familjevårdare. Det kan också vara frågan om en brådskande placering, som kan göras i samråd med familjen och barnet eller vid behov mot deras vilja. En brådskande placering är i kraft max 30 dagar, och kan vid behov förlängas med ytterligare 30 dagar. Ifall behovet av placering upphör tidigare än 30 dagar efter placeringen, bör placeringen upphävas. Behov av kortvarig placering kan också uppstå medan ett omhändertagande mot föräldrarnas eller barnets vilja behandlas i förvaltningsdomstolen. För dessa placeringar anlitas däremot ofta anstalter. Detta kan bero på att tillgången till

familjevård är begränsad, att fallen tolkas vara för krävande eller att man anser att socialarbetaren får mer stöd av anstaltspersonal än av familjevårdare. (Vaattovaara & Maula, 2010, 7.)

Krisfamiljen är alltså en kortvarig fosterfamilj, som samarbetar med olika kommunala myndigheter (barnskydd, handikappvård och äldreomsorg). Barnskyddets krisfamiljer tar sålunda tillfälligt hand om placerade barn. Ofta är tiden obestämd då placeringen inleds. Placeringar kan också börja som tillfälliga placeringar, för att sist och slutligen bli långvariga. Skillnaden mellan långvarig och kortvarig placering kan sålunda bli oklar, om placeringen bara fortsätter. (Eastman 1979, 565–566.)

2.2 Förberedande utbildning för familjevårdare

Den kommun eller samkommun som ansvarar för ordnandet av familjevården skall se till att familjevårdaren får den förberedelse, arbetshandledning och förberedande utbildning som behövs för uppgiften. Utbildningen kan däremot av särskilda skäl genomgåas inom ett år efter att ett barn placerats i familjevård hos en familj. (Familjevårdarlag 312/1992, 1§ 2 mom.)

I Finland är PRIDE-utbildningen den vanligaste formen av förberedelsekurs för personer som överväger att bli familjevårdare. PRIDE står för de engelska orden P=parents (föräldrar), R=resources (resurser), I=information, D=development (utveckling) och E=education (utbildning). Konceptet kommer ursprungligen från USA och importerades till Finland år 1994 av Rädda barnen rf. och Perhehoitoliitto ry, som anpassade programmet för de finska förhållandena. Sedan 1998 är det Pesäpuu ry. som ordnar PRIDE-kurserna i samarbete med kommunerna. Det är ofta en socialarbetare och en familjevårdare, som båda har gått en PRIDE-ledarutbildning som leder förberedelsekursen. Kursen är avsedd för familjer som överväger att börja med familjevård samt för personer som önskar adoptera ett barn. Kursen ger familjerna information om vad familjevård och adoption innebär i sin helhet, och baserar sig på 8 stycken á 3h gruppträffar tillsammans med andra familjer och kursledarna, familjeträffar och hembesök, upplevelseövningar och hemuppgifter samt gemensam utvärdering och reflektion under hela processen. Först efter kursen

och noggrant övervägande kan familjen göra ett medvetet beslut om de vill och kan börja som familjevårdare eller inte. (Back-Kiiänmaa & Hakkarainen 2008, 121–125.)

I PRIDE-utbildningen utgår föreberedelsen från det placerade barnets behov, och familjen har möjlighet att pröva på ”familjevårdarrocken” samt förbereda sig för det förändring en placering innebär för familjen. De färdigheter som behövs vid familjevård behandlas och övas, och familjen har möjlighet att förbereda sig också emotionellt bl.a. genom att gå igenom egna upplevelser och erfarenheter samt att få höra om kursledarnas erfarenheter av familjevård. (Back-Kiiänmaa & Hakkarainen 2008, 126–130.)

Att bli familjevårdare är hela familjens angelägenhet, och alla familjemedlemmar måste godkänna beslutet att bli fosterfamilj. Föräldrarna i familjen går igenom en s.k. PRIDE-utbildning innan familjen fattar beslut om att verkligen börja erbjuda familjevård. Familjens barn har också rätt till förberedande diskussioner. Ofta förbinder sig familjevårdaren för att en viss tid endast ta emot placeringar av den kommun som har ordnat utbildningen. (Ketola 2008a, 21–22; Ketola 2008b, 32.)

Fosterfamiljerna behöver omfattande utbildning pga. de krav och förväntningar som sätts på fosterfamiljer (Titterington 1990 se McFadden 1996, 552). De flesta familjevårdare förväntas gå en förberedelsekurs innan de börjar med familjevård, för att reflektera över frågor som roller och inverkan av separationer. Ifall de däremot inte erbjuds stöd också under verksamhetstiden, klarar de sig sannolikt inte helskinnade igenom sviterna av de första placeringarna (Ryan 1987 se McFadden 1996, 548). Genom tutorfamiljevårdare och kamratstödsgrupper kan man hjälpa nya fosterfamiljer vid övergången från vanlig familj till fosterfamilj. (McFadden 1996, 548.)

2.3 Vad vet vi sedan tidigare om familjevård?

Varje år sammanställs statistiska uppgifter om barnskyddets och vård utom hemmet i Finland. År 2011 var över 17 400 barn och unga i Finland placerade i vård utom hemmet. Nästan hälften av alla *omhändertagna* barn i Finland var placerade i familjer, varav en tiondel av barnen var placerade i släkting- eller andra närstående familjer. En dryg tredjedel av alla de barn som var placerade i vård utom hemmet år 2011, inklusive placeringar inom öppenvården, brådskande placeringar

samt omhändertagande och långvarig placering, var placerade i familjevård. (Lastensuojelu 2011, 1, 6.)

Antalet placeringar i vård utom hemmet ökade med 1,4 % jämfört med år 2010 och antalet brådskande placeringar, dvs. placering i vård utom hemmet i max 30 dagar, hade ökat med en 13 % från år 2010 till år 2011. Sammanlagt placerades 3 867 barn brådskande år 2011. (Lastensuojelu 2011, 1, 6.) Andelen placeringar i familjevård är internationellt sett väldigt låg i Finland. Familjevården står för 70 % av all vård utom hemmet i Sverige och Storbritannien och 80 % i Norge. Familjevårdens andel är fastställd med lag i dessa länder. (RP 331/2010.)

I de följande fyra kapitlen presenteras en översikt över tidigare forskning gällande familjevård. Litteraturen består främst av vetenskapliga artiklar samt andra både inhemska och utländska undersökningar och rapporter.

2.3.1 Familjevårdarnas motivation till familjevård

Både MacGregor m.fl. (2006) och Broady m.fl. (2010) har gjort förtjänstfulla litteraturöversikter när det gäller hur fosterfamiljers motivation framgår i tidigare forskning. De har båda kommit till liknande resultat och listat de motiv som dyker upp i tidigare forskning. Det motiv som flest forskare lyfter fram är önskan att fylla ett tomt bo efter att de biologiska barnen ”flugit ut”. Andra motiv var att få fler barn i sitt hem, få en större familj eller få sällskap åt sina biologiska barn. Dessutom steg altruistiska motiv, som vilja att hjälpa barn, vilja ge barn ett stabilt hem och kärlek, göra livet bättre för barn samt vilja pga. sin kärlek till barn, fram ur de olika forskningsrapporterna. Motiv med religiös anknytning samt motiv i form av pliktkänsla att hjälpa andra var mer ovanliga orsaker till fosterfamiljernas verksamhet. Ett yttre motiv för att fungera som fosterfamilj var önskan att komplettera sin ekonomi. (Ibid.)

MacGregor m.fl. (2006) har summerat att fosterfamiljerna till största delen drivs av inre, altruistisk motivation, dvs. de vill göra nytta eller bidra till förändring för placerade barn. Ofta var deras motiv barncentrerade eller knutna till att de själva ville ha barn hemma. En del fosterfamiljer har en vilja att ”ge tillbaka” åt samhället, som tack för att de har det så bra. (Ibid.) Förutom de ovan nämnda motiven har

Gunvor Andersson (2001) också nämnt motivet att kombinera fosterföräldraskap med sitt företag hemma eller i närheten av hemmet.

Paula Marjomaa och Milja Laakso (2010) har undersökt bl.a. vad som får familjevårdare i Finland att vilja börja fungera som fosterfamiljer. Resultaten liknar mycket de ovan nämnda resultaten från tidigare internationell forskning. De flesta familjevårdare som svarade på frågan i enkätundersökningen svarade att de blivit fosterfamiljer för att de ville hjälpa, sköta barn och hade förkärlek för barn, för att de var barnlösa eller ville adoptera. Önskan att grunda en familj eller få en större familj var motivet för en del, medan önskan att få flera barn var en orsak för en del. Dessutom angav ett fåtal orsaker som arbetserfarenhet av branschen samt att de själva eller någon närstående varit fosterbarn, och att de därför kan identifiera sig med placerade barn. Andra svar var att de blivit fosterfamilj av en slump, att de blivit fosterfamilj efter att ha fungerat som stöd- eller semesterfamilj samt att de blivit fosterfamilj för att kunna sysselsätta sig i hemmet. (Ibid.)

Perhehoitoliitto har år 2005 gjort en förfrågning gällande familjevårdares vardag samt möjligheter och organisering gällande familjevårdarverksamhet. (Ketola 2008b, 42). Ur förfrågningens resultat framgår att 25 % av familjevårdarna fungerar som familjevårdare för att de vill hjälpa personer som har det svårt. 18 % svarade att familjevård är en livsstil för dem, och 14 % ville utvecklas som människa. (Ibid.)

Enligt Rhodes, Cox, Orme & Coakley (2006) kan det finnas en koppling mellan familjevårdares motivation att fungera som fosterförälder och placeringens varaktighet. De familjevårdare som hade barncentrerade motiveringar, tog mer sannolikt hand om ett barn med specialbehov eller problem, hade flera barn placerade hos sig och fortsatte sannolikt längre att ha placerade barn hos sig. Familjevårdare som hade självcentrerade motiveringar, t.ex. ville själva bli älskade eller ville ha sällskap, hade färre barn placerade hos sig. (Ibid.)

McFadden poängterar (1996, 547) att fosterfamiljer som lägger stor vikt på att vårda de placerade barnen med kärlek kan bli överraskade, och ibland chockerade, av hur stört en del barns beteende kan vara.

2.3.2 Familjevårdarnas behov av stöd samt verksamhetsmöjligheter

MacGregor m.fl. (2006) har också studerat hurdant stöd fosterfamiljer behöver för att orka fortsätta som fosterfamiljer. Det stöd som fosterfamiljerna önskade av myndigheterna var emotionellt stöd och tillit, god kommunikation med socialarbetarna, respekt för fosterfamiljens förmågor och åsikter samt önskan om att bli sedda som en del av barnskyddsteamet. När det gällde att få fosterfamiljer att fortsätta i denna uppgift föreslog fosterföräldrarna att de skulle få ökat stöd för sin uppgift, rätt information om barnet samt att fosterföräldrarna introduceras gradvis till rollen som fosterförälder. (Ibid.)

Ur Jason Brown och Peter Calders (2000) undersökning om vad fosterföräldrar upplever sig behöva för att vara goda fosterföräldrar framgick fem olika behov. För det första upplevde fosterföräldrarna ett behov av *goda arbetsrelationer*, dvs. kontinuerlig kontakt med samt rådgivning och feedback av den person som jobbar med barnet, andra fosterföräldrar samt utomstående och stödjande professionella. Dessutom såg de ett behov av tillgång till resurser då de vårdar barn med behov av särskilt stöd. För det andra upplevde de sig ha behov av att utveckla sin *kulturella sensitivitet* via erfarenhet och utbildning, för att kunna bemöta barn från andra kulturer. Det tredje behovet var *harmoniska och stabila familjeförhållanden*, som stöd för uppgiften som fosterförälder. För det fjärde ansåg fosterföräldrarna sig behöva *adekvat ersättning* för sina tjänster, dvs. tillräcklig betalning för de utgifter barnets vård, anställningen i sig och utbildningarna i barnavård kräver. Det sista som fosterföräldrarna ansåg sig behöva för att vara goda fosterföräldrar, var en skala av *personliga egenskaper och färdigheter i föräldraskap*. (Ibid.)

Enligt Perhehoitoliittos förfrågning från år 2004 (se Ketola 2008b, 41) en stor del av de som svarade på förfrågning sin huvudsakliga inkomst av familjevården och har ofta mer krävande barn i familjevård, vilket ofta kräver att en av föräldrarna i familjen är hemma och sköter barnet. Andra familjevårdare har däremot endast ett eller två barn placerade hos sig, och sysslar inte med familjevård som sitt yrke, utan jobbar utanför hemmet. I dessa familjer har vårdarvodet eventuellt inte lika stor betydelse, som i de familjer där vårdarvodet är den ena föräldrarnas huvudsakliga inkomst. Majoriteten av familjevårdarna som svarade på förfrågningen var missnöjda

med nivån på ersättningarna som betalas ut åt familjevårdarna. Upplevelserna av det stöd familjevårdarna i Perhehoitoliittos förfrågning hade fått av socialarbetarna varierade. Största delen var nöjda och upplevde att de hade fått tillräckligt med stöd och information om barnet av socialarbetaren. Andra upplevde att socialarbetaren inte hade varit tillräckligt delaktig i arbetet kring barnet eller inte hade gett tillräckligt med information om barnet åt familjevårdaren, vilket också speglades i bristfälligt uppskattning av hur krävande barnets vård var och hur stort vårdarvode som betalades ut. (Ketola 2008b, 42–44.)

2.3.3 Relationerna och familjedynamiken inom fosterfamiljer

Ingrid Höjer (2001, se Höjer 2003) har i sin doktorsavhandling *Fosterfamiljens inre liv* forskat i fosterfamiljens inre relationer både kvantitativt och kvalitativt ur ett könsperspektiv. Hon har tittat på fosterföräldrarnas parrelation, föräldraskapets och fosterföräldraskapets likheter och olikheter samt fosterföräldrarnas relationer till de egna barnen. Resultaten visar, att placering av fosterbarn kan påverka fosterfamiljens inre relationer både positivt och negativt. (Ibid.).

Enligt Höjer (2003, 218) innebär det en kraftansträngning att ta emot fosterbarn i familjen. Uppgiften kräver stort tålamod, engagemang och kreativitet, och en förutsättning för att få det att fungera är att de vuxna jobbar tillsammans. Resultaten i Höjers undersökning om fosterfamiljers dynamik (2001, se Höjer 2003) visar att fosterföräldrarna ofta blivit ett ”team” där de tillsammans jobbar mot ett gemensamt mål och gör vad som krävs för att vardagen skall fungera. Den största delen av männen som deltagit i undersökning berättar att de blivit mer involverade i fosterbarnens liv än vad de varit med sina biologiska barn, och är mer delaktiga i familjen än innan de hade fosterbarn. Detta innebar dock inte att arbetsfördelningen i hemmet blivit mer jämnt fördelad, men männen hade blivit mer involverade i omsorgsuppgiften. Fosterföräldrarna hade också svarat att de i större utsträckning båda deltar i beslut gällande fosterbarnen (81 %) än i beslut som gäller de egna barnen (66 %). (Ibid.)

54 % av fosterföräldrarna hade svarat att deras förhållande till sin partner har förstärkts i och med att de tagit emot fosterbarn, 40 % hade svarat att det inte hade påverkat deras parförhållande åt något håll och 6 % hade svarat att deras

parförhållande påverkats negativt. Fosterföräldrarna berättade att deras parförhållande hade stärkts i och med fosterföräldraskapet, dvs. de hade förts närmare varandra och deras samarbete hade förbättrats. Paren hade också blivit tvungna att prata om saker de inte pratat om förut; t.ex. känslor, oro och missnöje. (Höjer 2003, 219–220.)

Fosterföräldrarna i Höjers (2003, 220–221) undersökning beskrev att relationerna till fosterbarnen inte nämnvärt skiljde sig från relationerna till de biologiska barnen. Vardagen beskrivs som vanlig. Majoriteten av fosterföräldrarna hade ett känslomässigt engagemang till fosterbarnen och majoriteten (66 % av kvinnorna och 54 % av männen) beskrev sin relation till fosterbarnen som ”mycket nära”. Fosterföräldrarna upplevde däremot frustration inför det faktum att de inte har rätt att fatta stora beslut över barnen och inte kan påverka hur länge placeringen skall vara och hur umgänget mellan barnet och dess biologiska föräldrar skall förverkligas. Samtidigt är det fosterföräldrarna som bär ansvaret för barnets fostran, välmående och utveckling. (Ibid.)

Oförutsägbarheten i fosterbarnens beteende och reaktioner var ett annat tema som dök upp. Fosterföräldrarna kunde förutse sina biologiska barns reaktioner och jämföra med sin egen barndom, men detta var svårare med fosterbarnen. Fosterföräldrarna känner inte alltid till fosterbarnens tidigare erfarenheter och upplevelser, vilket gör det ännu viktigare och nödvändigare att hålla fast i rutiner och minskar möjligheter till spontanitet. De intervjuade fosterföräldrarna kände sig som ”mera föräldrar” än vad de gjorde innan de blev fosterföräldrar, och hade funderat mer över moderskap och faderskap än tidigare. (Höjer 2003, 221–222.)

Höjer (2003, 222) lyfter fram att största orsaken till att familjevårdsplaceringar avbryts är konflikter mellan fosterbarnen och familjens biologiska barn. Fosterföräldrarna ansåg att deras biologiska barn har förståelse för andra människors situation, har en utvecklad empatisk förmåga och är toleranta. Drygt $\frac{3}{4}$ av de intervjuade fosterföräldrarna hade berättat att deras barn upplevt det positivt med fosterbarn i familjen och att de har fått lära sig medkänsla. (Ibid.)

De biologiska barnen riskerar få mindre uppmärksamhet i och med att fosterbarnen ofta är i behov av extra omsorg. En fjärdedel av fosterföräldrarna i Höjers (2001, se Höjer 2003, 223) undersökning svarade att de försummat sina egna barn pga.

fosterföräldraskapet och den trötthet och utmattning detta medfört. De biologiska barnen påverkas också av de förändrade föräldrastategierna fosterföräldraskapet och den förändrade vardagen kan kräva. Med detta menas att disciplinen blev hårdare, spontaniteten minskade och stämningen i hemmet blev stelare. (Ibid.)

Tuire Inkilä (2000) har i sin pro gradu- avhandling studerat hur de biologiska barnen i fosterfamiljen upplever det att ha främmande barn i familjen. Hon har konstaterat att hela familjens godkännande behövs för familjevården. Relationen till de placerade barnen kan likna en syskonrelation eller en kompisrelation. De biologiska barnen får ta hand om sig själva mer då det kommer ett utomstående barn till familjen, och i och med familjevården får de delar med sig av allt och göra vissa uppoffringar. Också de biologiska barnen behöver stöd då det placerade barnet kräver mer uppmärksamhet. (Ibid.)

Enligt Emely Jean McFaddens artikel (1996, 547–550) kan ett nytt barn också störa den ordning som finns i syskonskaran i familjen, t.ex. det äldsta eller yngsta barnet samt mellanbarnet. Detta kan också förändra förväntningarna på barnens roller i familjen. Dessa förändringar ses också då placeringen avslutas, och familjen återanpassar sig till den tidigare strukturen. Familjevårdarnas egna barn kan klaga på dubbelmoral, då de får stå till svars för sitt beteende, medan de placerade barnen ”kommer undan med mord”. Fosterfamiljens familjeliv påverkas också av socialnämndens riktlinjer samt föräldrabesök, och tvingar fosterfamiljen från det tidigare familjelivet mot en ny stil. Det är också viktigt att beakta livscykel- och livsloppsfrågor som att fosterföräldrarna kan vara mycket yngre eller äldre än det placerade barnets biologiska föräldrar. (Ibid.)

Alla familjemedlemmar kan uppleva ambivalenta känslor under placeringen. Det placerade barnet kan uppleva lojalitetskonflikt gentemot sina biologiska föräldrar varje gång barnet knyter närmare an till fosterfamiljen, och därför bete sig splittrat. Fosterföräldrarnas egna barn kan uppleva ilska pga. att de placerade barnen med sitt beteende gör familjelivet svårt, samtidigt som de är lojala till sina föräldrar och vill understöda deras beslut att fungera som fosterfamilj. De kan också vara generade för hur de placerade barnen beter sig, känna orättvist behandlade och samtidigt hoppas att situationen löser sig. Fosterföräldrarna kan också vara rädda för att anklagas för övergrepp på ett placerat barn. Sådana anklagelser kan leda till att placeringen

avbryts, fosterfamiljen förlorar sin tro på sina fostrarfärdigheter eller fosterfamiljen splittras. Fosterföräldrarna kan förlora sitt rykte bland bekanta och placerande kommuner, trots att de anklagelserna kanske visar sig vara obefogade. I dylika situationer är fosterföräldrar utsatta, kränkta och skamfulla. (McFadden 1996, 551.)

I sin undersökning frågade Paula Marjomaa och Milja Laakso (2010) av barn och fosterföräldrar hur vardagen fungerar i fosterfamiljen samt ställde frågor gällande fosterfamiljen, och den biologiska familjen. Barnen lyfte främst fram att det i fosterfamiljen känns bra att ha trygga och balanserade vuxna, som fungerar som mamma och pappa. De lyfte också fram att de har "en trevlig familj" hos fosterfamiljen, och "ett hem". Barnen upplevde att omsorg, trygghet och att fosterfamiljen bryr sig om dem är viktigt. Barnen poängterade också att det är trevligt då det bor andra barn, lekkamrater, i familjen. Negativt hos fosterfamiljen upplevdes det faktum, att den ändå inte är barnets biologiska familj och att barnen kände sig annorlunda. Längtan efter sina biologiska föräldrar och syskon samt oro för dem tog barnen också fram som negativt. Oenigheter med fosterföräldrarna förekom också, och då var det frågan om brist på förtroende för fosterföräldern, ungdomen upplevde inte att hans perspektiv togs i beaktande i fosterfamiljen, förhållandet till fosterföräldern var dåligt eller ungdomen upplevde att han inte fick bestämma i sina egna ärenden, trots att han upplevde att han vore kapabel till det. (Ibid, 37-38, 42.) Familjevårdarna upplevde följande relationsaspekter utmanande: att dela tiden mellan barnen i familjen, hålla kontakt och samarbeta med de biologiska föräldrarna samt att barnet oroade sig för den biologiska familjen. En liten del upplevde också utmaningar i parförhållandet och föräldraskapet. (Ibid.)

Ian Sinclair och Kate Wilson (2003) har kunnat konstatera att placeringens varaktighet beror på barnets och fosterföräldrarnas egenskaper samt på interaktionen mellan barnet och fosterföräldern. Placeringen fungerade en längre tid när barnet hade attraktiva egenskaper och färre problem, när fosterföräldern var varm till sitt sätt och barncentrerad samt när interaktionen mellan barnet och fosterföräldern var positiv. (Ibid.)

2.3.4 Orsaker bakom lyckade och avbrutna familjevårdsplaceringar

Forskning har visat att placeringar mer sannolikt lyckas, om familjevårdaren är barncentrerad och lyckas interagera med barnet, beakta barnets synpunkter och skapa en varm atmosfär i samband med placeringen. (Sinclair & Wilson 2003) Enligt Rhodes m.fl. (2003, 135) slutar upp till 40 % av fosterfamiljerna fungera som fosterfamiljer under det första året, och det finns väldigt lite forskning om detta. Det har däremot visat sig att familjer med större resurser, t.ex. inkomster, utbildning, tid, erfarenhet som förälder och socialt stöd från familj och vänner, med sannolikt fortsatte som fosterfamilj också efter det första året. (Ibid, 135, 137.)

Jason D. Brown och Lisa M. Bednar (2006) har undersökt vilka faktorer som inverkar på att familjevårdare avslutar en placering. De frågade sextiotre fosterföräldrar från femtio familjer "Vad skulle få dig att överväga att avsluta en placering?" Resultaten visade nio orsaker till att fosterföräldrarna skulle avsluta en placering. De ansåg att de vore redo att avsluta en placering om den innebar fara för deras familj, om barnet inte kunde anpassa sig till hemmet eller om de inte kunde hantera barnets beteende. Andra orsaker de kunde tänka sig var om det placerade barnet hade komplexa hälsoproblem, ifall familjevårdaren hade problem att samarbeta med den placerande instansen eller om placeringen misslyckades trots flera försök att få den att fungera. Dessutom nämnde familjevårdarna att de kunde tänka sig att avsluta en placering om de egna personliga förhållandena förändrades, om deras eget hälsotillstånd försämrades, eller vid brist på lämpligt externt stöd. (Ibid.)

Av dessa ovan nämnda forskningsrapporter får man en bred bild av hur var och en part upplevde familjevården, men man får ingen bild av hur familjevården som dynamisk helhet fungerar i en bredare kontext. Det har forskats mycket om placerade barn, familjevårdare och fostersyskon, men fosterfamiljen som helhet har undersökt väldigt lite. Ett holistiskt närmelsesätt till hela fosterfamiljen kunde beakta också de syskonrelationer som uppstår mellan familjens biologiska barn och de placerade barnen; vad är en fosterfamilj, hur formas den och hur fungerar den? (Valkonen 2008, 118). Jag hoppas förståelse för kortvarig familjevård ur krisfamiljens perspektiv och sätta in familjevårdares upplevelser av kortvarig familjevård i ett

bredare socialt sammanhang. Vad innebär egentligen en kortvarig placering i sin helhet och som process för krisfamiljen?

3 SYSTEMTEORI

För att få struktur på vad som händer i och omkring en krisfamilj då en ett barn tillfälligt placeras där, så har jag valt att använda mig av systemteori som teoretisk referensram. Med hjälp av systemteori kan man studera interaktion och förstå mänskliga problem. Dessutom kan teorin fungera som utgångspunkt för att studera hur systemets inre relationer och olika system påverkar varandra och individens funktionsförmåga samt hur olika sammankopplade familjeförhållanden. (Dilworth-Anderson m.fl. 2005, 42; Schjødt & Egeland 2011, 14.)

De systemteoretiska idéerna inom socialt arbete kommer ursprungligen från Bertalanffys biologiska, generella systemteori från år 1968 (Payne 2002, 193). Inom den tidiga systemteorin fokuserade man på hur olika delar i ett system samverkar, t.ex. i en maskin, en biologisk organism eller i ett socialt system. De systemteoretiska teorierna har kritiserats för att vara för mekaniska för att kunna *"fånga mångfalden och komplexiteten i mänskliga och sociala system"*. De systemteoretiska modellerna kan tolkas på olika sätt. De kan inte anses vara sanna eller falska, men de kan hjälpa oss att organisera kunskap och förklara fenomen. (Schjødt & Egeland 2011, 25, 31, 46.) Systemteorin har främst haft stort inflytande inom familjeterapi (Trevithick 2008, 378), men har också använts inom annan familjeforskning. Systemteorin lämpar sig enligt Payne (2002, 193) också för sociala system, t.ex. grupper, familjer och samhällen. Systemteorier har anpassats från andra områden för att passa in på sociala system (ibid).

Systemteorins speciella värde finns i att den ser till helheter, inte bara delar eller detaljer liksom andra teorier inom socialt arbete. Systemteorin lägger individen i ett bredare perspektiv och beaktar hur olika system påverkar varandra samt individens funktionsförmåga. Systemteorin individualiserar inte problem och lösningar och letar inte efter orsak och verkan. Systemteorin har också kritiserats av en rad orsaker. Till nackdelarna hör att de sociala, kulturella och miljömässiga faktorer som påverkar

familjen kan vara komplicerade och svåra att analysera, så det är svårt att veta när och hur man bör ingripa. (Payne 2002, 193; Trevithick 2008, 379.)

3.1 Systemteori och socialt arbete

Synsättet på individen i sin miljö har länge har funnits med som en grundpelare inom socialt arbete. Socialt arbete har alltid utförts mellan olika system pga. att sociala problem inte kan förstås utanför den kontext de förekommer i. Socialt arbete handlar i grund och botten om arbete med sinsemellan kopplade nätverk, mellan vilka det sker utbyten på flera nivåer. Socialarbetets sätt att förklara världen, målsättningar och färdigheter konstrueras också i de miljöer vi befinner oss i och socialarbetets bidrag till social- och beteendevetenskaperna har varit att se personen i sin omgivning och de ömsesidigt kopplade fenomen som påverkar, förändrar och upprätthåller mänskligt liv. Dessa fenomen kan studeras på olika nivåer, mikro-, meso- och makronivå, i ett försök att kategorisera och redogöra för komplexiteten runt socialt och mänskligt liv. (Green & McDermott 2010, 2416–2417; Mattaini & Meyer 2002.)

För att socialt arbete ska kunna vara relevant för problem i dagens samhälle, måste man förstå de föränderliga miljöer och kontexter som omger individer och gemenskaper och beakta att sociala, ekonomiska och politiska fenomen är komplexa och osäkra. Man kan bli tvungen att omforma praxis kontextuellt, vilket innebär att jobba med omgivande miljöer och hitta lösningar i dem, inte jobba trots dem. Komplexa systemteorier hänvisas ofta till som ”ny vetenskap”, och är viktiga för att förstå dynamiken och kausaliteten i moderna problem. För att kunna förstå och åtgärda komplexa problem krävs också utbyte av information mellan olika discipliner (Green & McDermott 2010, 2414–2416.) dvs. multiprofessionellt samarbete.

Genom att använda sig av ett systemteoretiskt tänkesätt inom det praktiska sociala arbetet, kan man hitta nya verktyg att se hur konstruktionen i olika system förändras och hur världen fungerar. Komplexitetsteorier (t.ex. systemteori, skribentens kommentar) kan ge socialt arbete en ny förståelse för förhållandet mellan människor, deras kroppar och deras omgivning. De komplexa och systemteoretiska teorierna erbjuder relevant förståelse för de sociala, ekologiska, biologiska, ekonomiska och

politiska system och kontexter inom vilka socialt arbete utövas och som främjar och upprätthåller mänskligt liv och välbefinnande. Komplexa systemteorier erbjuder en riktning mot en mer holistisk syn på kopplade mänskliga och naturliga system. För att kunna förstå världen måste vi se beroendet mellan komponenter inom enskilda system, men också beroendet mellan olika system. Paradigmet leder tankesättet från enkelhet till komplexitet, från enfald till mångfald, från fragment till kopplingar, samarbete och konsekvenser samt till att känna igen både linjära och icke-linjära samband. (Green & McDermott 2010, 2414, 2422.)

Socialarbetare fokuserar ofta på klienternas personliga problem. Mindre uppmärksamhet får däremot de problem klienten har med sin interaktion med personer och instanser i sin sociala omgivning. Dessutom upptäcker socialarbetare ofta inte kopplingar mellan ett problem och brister i den omgivning individen handlar i eller undviker interventioner i individens omgivning, eftersom den har uppfattats som svår att påverka. (Rosen och Livne 1992, Lindsay 1998, Kemp m.fl. 1997 se Mattaini & Meyer 2002) Praxis med familjer håller på att bli mer gemenskapsorienterat (Sviridoff & Ryan 1997, se Mattaini och Meyer 2002), Detta förespråkar mer användning av systemteoretiskt tänkande inom socialt arbete.

Efter att man övergått till att se på case som systemiskt kopplade händelser, personer och institutioner, kan de vara svårt att återgå till isolerade casevariabler, och inte beakta det utbytespotential och effekter som finns i de omgivande nätverken. För välfärds klienten kan detta perspektiv vara främmande, så det är viktigt att reflektera över hur var och en ser på verkligheten. (Mattaini och Meyer 2002). Enligt Green & McDermott (2010, 2423–2424) förhålla sig många socialarbetare skeptiskt till systemteorier och upplever den som abstrakt samt till vilka förändringsmöjlighet den kan erbjuda. Systemteorin kan ändå bidra med nya perspektiv på sociala problem och deras kontexter, peka ut nyckelsystem samt kartlägga positiv och negativ feedback och faktorer som stärker och försvagar motståndskraften och återhämtningsförmågan hos system och individer. Genom att identifiera synliga och osynliga influenser från hopvävda system och element som skapar de problematiska situationer de konfronteras med, kunde socialt arbete skapa service som svarar på dagens sociala problem. (Ibid 2010, 2423–2424, 2428.)

3.2 Systemteori som teoretisk referensram inom familjeforskning

Inom systemteorin finns det en rad olika modeller för systemteoretiskt tänkande och systemteoretisk forskning, också inom socialt arbete och familjeforskning. Enligt Dilworth-Anderson, Burton och Klein (2005, 42) är familjesystemteori en väl använd version av familjeteori. Systemteorin kan vara användbar för att se olika familjeförhållanden som är sammankopplade på ett viktigt sätt, likt delarna i en dator. Målet med familjesystemteori är att förstå hur familjer fungerar eller inte fungerar, och orsaken till framgång eller misslyckande är inte nödvändigtvis så viktig. Att förlora en del av systemet (t.ex. en familjemedlem dör eller är inte längre delaktig i familjen) kan vara väldigt störande för familjesystemet (ibid), så då kan man tänka sig att det också är störande att plötsligt få en ny del i systemet (ett placerat barn) med annan bakgrund och andra vanor och handlingsmönster.

Inom familjesystemteori kan familjer definieras som en komplex struktur bestående av en självständig grupp individer som a) har en delad historia, b) upplever något slag av emotionell bindning och c) tänker ut strategier som tillfredsställer varje individs behov samt familjens behov som en grupp. Familjen har flera subsystem, är målinriktad, har syften och uppgifter som måste uppfyllas och tänker ut strategier för att utföra dessa uppgifter. (Sabatelli & Bartue 1995, 1027.)

Inom familjesystemteori tycks det finnas en konsensus att varje familj måste utföra följande uppgifter; klara av en konstellation av identitetsuppgifter, reglera sina gränser, sköta den emotionella atmosfären i familjen, tänka ut strategier för att upprätthålla ett hushåll och klara av förändringar i familjestrukturen över tid. Alla familjesystem skall klara av samma uppgifter, men de strategier var och en familj antar för att klara av sina uppgifter gör dem unika. Med strategier avses specifika modeller eller procedurer som familjen använder för att utföra sina uppgifter. Strategierna är ett resultat av familjens historia och unika generationsarv, etnicitet, klass och rastillhörighet. Inom varje familj utvecklas över tid specifika återkommande regelbundna strategier, som blir styrande principer i familjelivet. Dessa principer reglerar vad som är acceptabelt och lämpligt beteende i familjen, reflekterar familjesystemets värderingar och definierar familjemedlemmarnas individuella roller i familjen. (Sabatelli & Bartue 1995, 1027.)

Sabatelli & Bartue (1995, 1033) föreslår att forskare i framtiden kunde fundera på sätt att inkludera både interaktionsmönster på ett särskilt område i familjefunktionen och konsekvenser av dessa interaktioner. Det är viktigt vid familjeforskning att forskaren är medveten om sina egna värderingar. Det finns inga rätta eller fel svar inom familjesystemteoretisk forskning, men teoretiska koncept kan hjälpa forskaren att ställa rätt frågor och välja metod och analysmetod. Alla systemiska perspektiv är däremot subjektiva och man måste sätta punkt mitt i en pågående process. Sabatelli & Bartue (1995, 1033) har också reflekterat över hur datainsamlingen påverkas av vem som deltar i den och vilka begränsningar en persons syn på ett komplext system kan medföra. De påminner om att alla medlemmar i ett system upplever händelser och processer olika, och familjefunktion kan ha en annan betydelse för en annan familjemedlem. Därför anser de också att det kan vara fruktsamt att studera olika dyader, dvs. två-personrelationer i familjen istället för att endast fråga om hela familjen. (Ibid.) I min studie fick familjevårdarna reflektera över krisfamiljen som helhet och reflektera också över de andra familjemedlemmarnas upplevelser av hur kortvarig familjevård påverkar krisfamiljens vardag och relationer.

3.2.1 Systemteori inom ett system: några nyckelbegrepp

Systemteori är ett övergripande begrepp för en rad teorier som innehåller ännu fler begrepp, som man måste hålla isär. Man bör också komma ihåg att de kan tolkas och användas på många olika sätt. (Schjødt & Egeland 2011, 45.) Här nedan presenteras de begrepp som lägger grunden för den systemteoretiska teorin och det systemteoretiska tänkandet.

Olika system samt delarna vs. helheten

Grundenheten i systemteorin är ett *system*, t.ex. en familj, en kropp eller en kultur. En grundläggande värdering inom systemteorin är att helheten är mer än summan av delarna, som är i interaktion med varandra (Payne 2002, 194; Schjødt & Egeland 2011, 47.) För att kunna jobba med ett system är det viktigt att kunna avgränsa det. När man ska definiera ett system, börjar man med att se på två aspekter (Schjødt & Egeland 2011, 47.):

- 1) Systemets komponenter samspelar med varandra på ett sätt som skiljer sig från deras interaktion med komponenter utanför systemet
- 2) Interaktionen förekommer under en viss tid.

Sociala system kan vara svårare att avgränsa än mekaniska eller biologiska system. Schjødt och Egeland (2011, 48) konstaterar att det inte är fruktbart att endast inkludera alla som bor i ett hushåll i ett system, utan att man ska utgå från en dynamisk definition. En dynamisk definition av ett socialt system grundar sig på upprepade mönster, intensitet (hur stark koppling medlemmarna har till varandra fysiskt eller mentalt) och kvaliteten hos personliga kontakter och interaktioner. Familjens granne eller socialarbetaren kan t.ex. höra till systemet, ifall de har en central roll i familjen. Genom tät interaktion bildas en gemenskap, dit också personer utanför familjen kan höra (ibid), t.ex. ett placerat barn. En lite förändring i systemet kan skapa en stor effekt för delarna, och små förändringar på ett ställe i systemet kan ha långtgående effekt på andra delar av systemet, t.ex. i en familj. (Green & McDermott 2010, 2423.)

Familjen består av *subsystem* och är en del av större *suprasystem* (t.ex. samhället), och interaktion sker över mellan nivåerna. Inom subsystemen är interaktionen mellan komponenterna annorlunda än interaktionen med de andra komponenterna i systemet. Exempel på subsystem inom en familj är föräldrarna, makarna samt olika relationer mellan föräldrarna och barnen (t.ex. utgående från kön). Föräldrar och makar nämns skilt, eftersom samma personer har, eller borde ha, olika roller i dessa olika subsystem. I och med att familjemedlemmarna agerar på ett visst sätt en längre tid, skapas vissa regler för de olika subsystemen. För att fungera effektivt, behöver gränserna mellan subsystemet vara klara men flexibla. Familjemedlemmarna måste kunna fungera inom sina respektive subsystem utan ingripande från de andra familjemedlemmarna. Samtidigt måste subsystemen kunna ta till sig resurser från hela familjen. Som exempel kan man ta att syskon ska lära sig att lösa sina konflikter sinsemellan, men ändå kunna be om stöd till detta av föräldrarna. (Cox & Paley 1997, 245–246; Schjødt & Egeland 2011, 48, 50.)

Det är viktigt att inte studera en familj som en isolerad helhet, utan komma ihåg att systemet är del av en större helhet. I ett suprasystem ingår alltså flera system, som på olika sätt har vissa egenskaper gemensamma. Ett system kan vara en del av olika

suprasystem, t.ex. kan en familj tillhöra en socioekonomisk klass, ett religiöst samfund, ett grannskap osv. Familjens olika delar (familjemedlemmarna) tillhör också olika suprasystem, t.ex. skola, arbetsplats, hobbyverksamhet osv. Det är också viktigt att känna till familjens interaktion och medlemskap i olika suprasystem då man möter familjer. (Schjødt & Egeland 2011, 48.)

I systemteori beaktas alltså faktorer som ömsesidigt påverkar varandra inom den omkringliggande sociala miljön. Systemet lägger ramar för och styr delvis de enskilda individernas beteende. Samtidigt är varje individ ett skilt system som påverkar systemet med sina egenskaper. Ifall det sker förändringar hos någon del av systemet, påverkar detta alla delar av systemet och tvärtom. För att förstå ett system, är det viktigt att se både systemet och individerna och växla mellan helheten och delarna. (Schjødt & Egeland 2011, 50; Trevithick 2008, 377.) Systemteorin beaktar i större omfattning än individinriktade teorier sociala stödsystem och tittar närmare på vilka formella och informella stödformer kunde finnas tillhands för individen, familjen, gruppen eller gemenskapen (Trevithick 2008, 377).

Öppna och slutna system samt gränser

Med hjälp av gränser skiljer sig ett system från omgivningen. Man kan fastställa ett systems gränser genom att se efter var *"intensiteten hos vissa processer är större på ena sidan om en punkt/ett område än på den andra sidan"*. När det gäller sociala system finns det inga klara gränser, utan observatören tillskriver systemet dess gränser. (Schjødt & Egeland 2011, 51–52.) För familjen är den viktigaste uppgiften att reglera interaktionen med omgivning och samtidigt upprätthålla familjegränsernas integritet (Broderick 1993 se Cox & Paley 1997, 258).

I moderna systemteorier har man betonat att alla system är öppna, och behöver utbyte av energi och information för att överleva eller utvecklas. Om ett system är helt öppet har det inga gränser utåt och upphör att existera. Det kan heller inte vara helt slutet; det är alltid i växelverkan med sin omgivning. Inte ens en mycket sluten familj är helt opåverkad av sin omgivning, trots att interaktionen med omvärlden kan vara på en minimal nivå. Familjens liv i systemet påverkas också alltid av yttre händelser, t.ex. på arbetsplatsen, i skolan eller i närmiljön. Man kan inte förstå familjeproblem, om man inte samtidigt känner till hur familjen påverkas av sina suprasystem. (Schjødt & Egeland 2011, 50–51.)

Systemet kan vara det samma, trots att det samtidigt förändras och kontinuerligt växlar mellan förändring och stabilitet. En familj fortsätter t.ex. att vara en familj trots att barnen blir vuxna, flyttar bort osv. Familjen förändras men är ändå den samma. (Schjødt & Egeland 2011, 66.)

Nivåer

Centralt i systemteorin är också att tänka på och analysera i olika nivåer för att förstå t.ex. hur organisationer är uppbyggda eller hur människors kommunikation fungerar. Alla system, även familjesystem, är hierarkiskt uppbyggda (Öquist 2008, 13). Man skiljer speciellt på två olika nivåer; systemets enskilda komponenter och systemet som helhet. Dessa befinner sig på två olika logiska nivåer, vilket innebär att det kan ske grundläggande förändringar hos enskilda familjemedlemmar utan att det förändrar systemet. Förändringarna på individnivå kan tvärtom förstärka systemet. (Schjødt & Egeland 2011, 64.)

En förändring kan uppstå på vilken nivå som helst i familjesystemet och nivåerna påverkar varandra åt båda hållen. En förändring på en nivå kan sedan leda till förändring hos individer, i relationer eller i hela familjen som system. En problematisk barn-förälder-relation kan leda till att barnet har svårt att utveckla god självreglering, medan barnets dåliga självreglering kan leda till en dålig förälder-barn-relation. (Cox & Paley 1997, 246; Cox & Paley 2003, 195.) Mellan nivåerna finns det gränser, t.ex. vad som är barnens och föräldrarnas ärenden, skillnader mellan äldre och yngre barns friheter samt gränsen mellan familj och övrig släkt. Ett exempel på en sammanblandning av logiska nivåer är att en mamma betar sig och klär sig som sin tonårsdotter. (Öquist 2008, 14.)

Anpassning till förändringar och övergångsperioder

Familjen som system kompenseras de *förändringar* som sker *i omgivningen* och orsakar förändringar inom systemet. Familjen försöker alltså vid yttre eller inre påverkan bevara ett normaltillstånd eller en balans i systemet via korrigerande handlingar. Yttre källor till förändring innebär faktorer som finns utanför systemet och påverkar systemet. Alla system måste ha en egen struktur och regler som organiserar dess verksamhet och upprätthåller dess funktioner, t.ex. om någon familjemedlem bryter mot reglerna. För oflexibla regler kan däremot leda till

dysfunktion i familjen. (Cox & Paley 1997, 250–252; Schjødt & Egeland 2011, 52–55, 64.)

Systemets har också förmåga att anpassa sig till förändringar inom systemet eller utmana den befintliga ordningen inom systemet. Inre källor till förändring kan t.ex. vara biologisk mognad hos en medlem. Inom systemet försöker delarna styra förändringarna så att systemet kan fungera så bra som möjligt trots nya omständigheter. Ifall systemet inte kan tolerera eller leva med den stora förändringen, måste systemet upplösas eller återgå till sina tidigare funktioner. Systemet kan vänja sig vid en ny balans, om systemet klarar av en den påfrestning förändringen innebär. (Schjødt & Egeland 2011, 52–55.)

Familjesystemet påverkas på alla nivåer vid s.k. *normativa övergångsperioder* (ett barn föds, skolstart) och *mindre normativa övergångsperioder* (en familjemedlem lämnar familjen, en ny familjemedlem kommer till familjen eller en familjemedlem dör) (Cox & Paley 1997, 245). Att ta emot ett kortvarigt placerat barn hör till de mindre normativa övergångarna, och på grund av de förändrade omständigheterna en placering innebär, måste nya mönster formas i familjen. Enligt Cox och Paley (1997, 245, 251–252, 260) är det också viktigt att studera övergångsperioderna i familjens livscykel och förstå *kontinuiteten och diskontinuiteten* i familjefunktionen, dvs. balansgången mellan stabilitet och förändring. Familjen lider störst risk för dysfunktion vid övergångsperioderna. De mest effektiva interventionerna finns också vid familjens eller familjemedlemmarnas övergångsperioder, eftersom de erbjuder möjligheter till förändring. Samtidigt är det mer sannolikt att svårigheter uppstår vid övergångsperioderna. (Cox & Paley 1997, 245, 251–252, 260.) Övergångarna, dvs. början och slutet av en kortvarig placering, är kritiska för krisfamiljen och i teoretiskt viktiga strukturer (McFadden 1996, 549), och bör därför uppmärksammas särskilt.

3.2.2 Systemteori runt systemet: ekologiska perspektiv inom systemteorin

För att sätta in familjer i ett bredare socialt sammanhang behövs ekologiska perspektiv, som inom socialt arbete kan definieras följande:

”En individ befinner sig alltid i en kontext – den familj och de grupper/nätverk som han eller hon tillhör och de bredare gemenskaper som han eller hon lever i. En rad olika miljöfaktorer kan påverka människors funktionsförmåga, till exempel den bredare familjen, tillhörigheten till särskilda grupper, nätverk och gemenskaper, bostadsförhållanden, arbete, inkomst, familjens/grupper/gemenskapers integration och tillgång till service. Det är viktigt att i all bedömning och alla omsorgsplaner erkänna och inarbeta samspelet mellan miljömässiga hänsyn och miljöfaktorernas inverkan på människors förmåga att reagera på interventioner i socialt arbete.”

(Pamela Trevithick 2008, 377, lånat av NOS 2002:14.)

Inom litteraturen används olika begrepp för ekologiska perspektiv inom systemteori; *ekologiska*, *ekosociala* och *ekosystemiska*. Dessa perspektiv bygger på systemteori, och handlar om kompletterande ömsesidiga relationer och kopplingar mellan elementen (medlemmarna) i systemet (familjen) samt andra påverkande faktorer i det sociala sammanhanget och den bredare sociala miljön. Inriktningen grundar sig på det systemteoretiska sättet att se på individen och hennes omgivning som ett helhetssystem, där allt påverkar allt. Ekosystemperspektivet har nästan allmänt accepterats inom socialt arbete eftersom det skapar en ram för att tänka på och förstå dessa system i all sin komplexitet och undvika förenklingar. Det handlar alltså om att fånga den psykosociala helhet, som individer, familjer, grupper och gemenskaper är en del av. Det ekologiska perspektivet inom socialt arbete är en helhetsmässig inriktning vars fokus ligger på hur socialt arbete kunde utföras mera helhetsmässigt genom att beakta hela miljön inom socialt arbete. (Mattaini och Meyer 2002; Sosweb 2013; Trevithick 2008, 377–378.)

Inom socialarbetets systemteoretiska synsätt på människan i sin miljö betonar man att det sociala arbetet inte skall gälla bara människan eller bara omgivningen, utan interaktionen mellan människan och hennes ekosociala miljö. Det ekosociala perspektivet kan definieras som en *helhetsmässig analys av livsmiljön*. Perspektivet tar i hänsyn ett bredare socialt stödjande nätverk och analyserar såväl de formella som informella stöd-källor som finns tillgängliga för individer, familjer, grupper och gemenskaper. Inom det ekologiska socialarbetet internationellt ser man på ekologi och miljö mer abstrakt än bara natur. Med miljö avses emotionell miljö, social miljö, fysisk miljö, kulturell miljö och historisk miljö. Den fysiska och sociala miljön

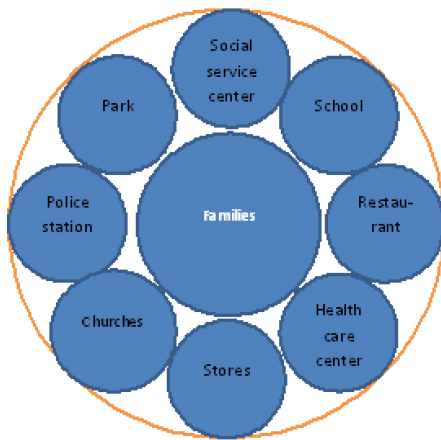
innefattar faktorer som stöder och hindrar människans möjligheter att klara sig och utvecklas. (Sosweb 2013; Trevithick 2008, 377–378.)

Ekologiska perspektiv ägnar sig mindre åt orsaker och mer åt konsekvenser av utbyten mellan A & B. (Trevithick 2008, 377–378.) Perspektivet innebär alltså ett skifte bort från en snäv syn på individuella problem (vad är fel med klienten?) och endimensionella lösningar (problem-åtgärd) mot att se på verkligheten som utbyten mellan självorganiserade nätverk, dvs. beakta både utmaningar, styrkor och resurser i klientens omgivning. Alla individer existerar endast i sammankopplade nätverk, som ingår i mönster av utbyteshändelser; livets nät. Förändring i ett system eller hos en individ kan ske som en konsekvens av interaktion mellan enheter inom ett system eller interaktion mellan system. (Green & McDermott 2010, 2414; Mattaini och Meyer 2002.)

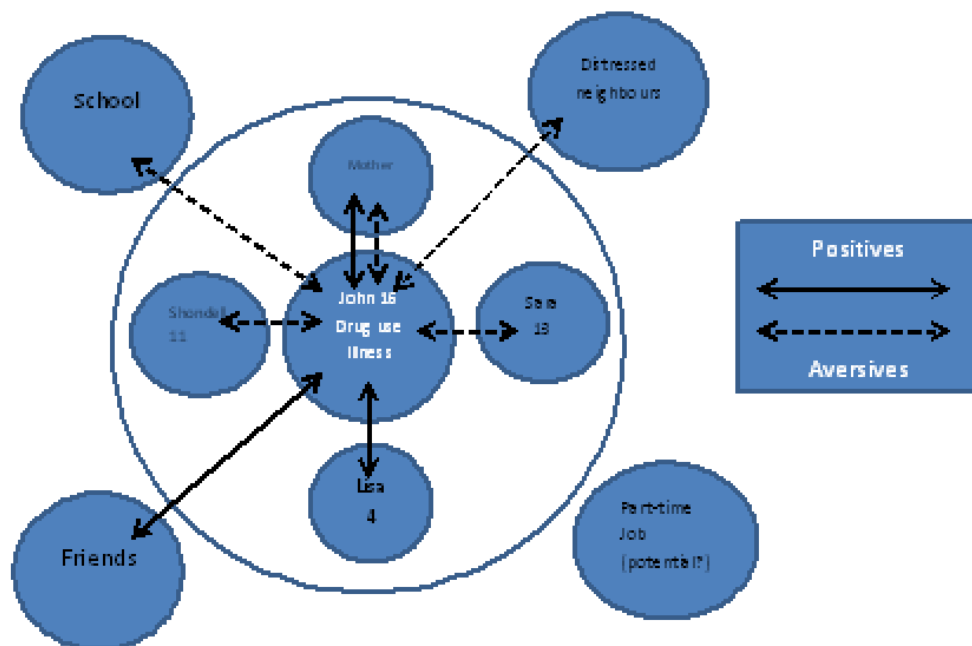
En mening med ekosystemperspektivet är att försäkra sig om att praktikern uppmärksammar den multipla interaktionen som sker inom ett case. Utbytesfälten (multipla fält runt klienten) påverkar klienten, och systemiskt tänkande för därför socialarbetaren närmare klientens verklighet. Även om det finns problematiska utbyten och interaktioner som man inte kan påverka, så är det ändå viktigt att identifiera och medvetandegöra dem, eftersom det kan vara stärkande eller leda till nya strategier att hantera problemen. Utbytena med omgivningen kan vara många, men hanterbara. De viktigaste elementen i komplex systemteori är händelser som påverkar människors hälsa och välbefinnande och formas av interaktionen mellan olika system. Genom att se på familjen som ett öppet system, kan också goda lärare, vänner, föräldrar samt goda livserfarenheter öka motståndskraften och välmående. En händelse, t.ex. ett barns födelse, kan ha multipla effekter på familjen. En förändring på ett område, t.ex. inom kompiskretsen, kan också leda till positiv förändring också på andra områden, t.ex. familjeförhållandena, och på så sätt aktivera positiva kontakter i klientens närmiljö. (Mattaini och Meyer 2002.)

Som praktisk modell för ekosystemperspektivet föreslår Mattaini och Meyer (2002) *ekokartan*, för att individualisera det case man jobbar med. Med hjälp av ekokartan kan man tydliggöra individens omgivning, vilket är nödvändigt eftersom ingen individ kan förstås skilt från sin sociala kontext. Hur en socialarbetare presenterar och jobbar med ett case beror på hur han eller hon har för vana att tänka. I figurerna

ovan nedan presenteras exempel på hur en samhällsekokarta och en case-ekokarta kan se ut. (Ibid.)

Figur 1: En förenklad ekokarta av samhället (Mattaini & Meyer 2002).

Figur 2: En typisk ekokarta av ett case inom socialt arbete (Mattaini & Meyer 2002).

Ekokartan kan tydliggöra viktiga element och utbyten mellan systemen och erbjuda flera möjligheter att upptäcka och använda dessa dynamiska relationer. Ekokartan kan också hjälpa klienten att konkretisera och organisera sin komplexa omgivning, läsa ut mönster ordning och skapa ordning i uppenbart kaos, visa hur casets system

fungerar, kartlägga framsteg i ett fall eller användas som ett kommunikationsmedel mellan klient och socialarbetare. Den kan lyfta fram positiva och negativa interaktionsmönster, hjälpa till att utvidga synen på interventionspunkter samt främja övervägande av olika interventionsmetoder och –aktörer i fallet. Interventionerna grundar sig på verkliga eller potentiella styrkor och resurser i det närliggande nätverket. En intervention på något område kan öka ömsesidig anpassning på båda områdena och förbättra klientens livssituation. Men utreder alltså hur var och en kan bidra till att förbättra situationen och detta mål anses kunna uppnås med olika metoder och interventioner på olika områden i nätverket. Interventionen kan vara direkt eller indirekt och vara riktad på något som är avlägset tillsjälva problemet, och ändå uppnå önskat resultat. Tidigare förbisedda kopplingar kan också vara fokus inom interventionen. (Mattaini och Meyer 2002.)

Ekologiska perspektiv har använts inom både hälsofrämjande arbete och inom socialt arbete t.ex. vid barnmisshandel. Ett klassiskt exempel på indirekta interventioner eller interventioner i klientens omgivning är att man jobbar med barnets föräldrar ifall ett barn blivit försummat, men föräldern påverkas också av andra sociala utbyten i sin närmiljö. Ett annat exempel är att man försöker minska riskerna för familjevåld (t.ex. offrets tillgänglighet) genom att göra en säkerhetsplan med offret eller se till att gärningsmannen inte får tag på offret. (Mattaini och Meyer 2002; Trevithick 2008, 377–378)

Den största fördelen med ekologiskt tänkande är alltså att man kan främja goda utbyten och fungerande relationer. Ekologiskt tänkande kan ses som en livsmodell, inom vilken fokus ligger på a) människors starka sidor och frigörande av potentialer, b) modifiering av miljön så att de kan upprätthålla och främja största möjliga välbefinnande och c) anpassning mellan individer, familjer, grupper och gemenskaper samt deras miljö. (Trevithick 2008, 378.)

För den dynamiska definitionen av ett system kan man få hjälp av följande centrala begrepp, som Trevithick (2008, 378) nämner gällande systemteorins kärna: *socialt stöd* (omfattningen och kvaliteten i de sociala stödjande nätverk eller system som har viktiga emotionella och psykiskt hälsofrämjande effekter), *socialt kapital* (relationerna och utbytena mellan medlemmarna i en kontext; det sociala kapitalets

nivå i en gemenskap har betydande inverkan på individens hälsa och beteende) samt *kollektiv förmåga*, dvs. ett mått på hur stort socialt kapital en gemenskap har). (Ibid.)

Ekosystemperspektivet har också kritiserats för att inte hjälper till med problemdefinitioner samt att det inte avgör vilka kopplingar som är relevanta för fallet i fråga. Mattaini & Meyer (2002) argumenterar ändå för att socialarbets uppgift inte enbart är att definiera problem, utan göra en plan för hurdan ny verklighet som behöver skapas för att lösa problemen och vilka resurser som behövs för detta. Systemiskt tänkande innebär också mer osäkerhet, tolkningsutrymme och oförutsägbarhet, men erbjuder också socialarbetaren flera ingångar till intervention och lösningar än lineärt, kausalt ”orsak-verkan”-tänkande, och skapar på så sätt en bredare och mer komplex bild av ett ”fall”. Inom systemteorin förutspår ursprungssituationen inte resultatet, vilket ger en positiv bild av systeminriktad praxis. Socialarbetare bör däremot också beakta och följa med oavsiktliga effekter av interventioner. (Ibid.)

När man funderar på alla dessa system och interaktioner som omger en individ i en s.k. traditionell, ”vanlig” familj, så kan man fråga sig hur många mikrosystem som omger en krisfamilj, där det kan finnas familjevardagens biologiska barn, stödbarn, långtidsplacerade barn samt korttidsplacerade barn. Varje barn kan ha ett eget nätverk av mikrosystem; biologisk familj, släktingar och vänner, skola, daghem etc. Hur ser detta i praktiken ut i en krisfamilj och hur hanterar familjevårdaren detta?

3.2.3 Fosterfamiljen ur ett systemteoretiskt perspektiv

Både Emely Jean McFadden (1996) och Kathleen Eastman (1979) har i sina artiklar med hjälp av grundläggande systemteoretiska begrepp analyserat hur fosterfamiljer fungerar. Eastman (1979) har i sin artikel *The Foster Family in a Systems Theory Perspective* fokuserat på fosterfamiljesystemets öppenhet samt koppling och åtskildhet till det placerade barnet. McFaddens (1996) studie *Family-Centered Practice with Foster-Parent Families* är en familjecentrerad studie om fosterfamiljer som system och fokuserar på de förluster och kriser fosterfamiljen upplever. De flesta studier och artiklar om fosterfamiljer talar om fosterfamiljerna som en resurs inom barnskyddet för placerade barn. McFadden (1996, 545) har som avsikt att undersöka fosterfamiljer som familjer och beskriva de faktorer som skiljer

fosterfamiljer från andra familjer. Hon vill också klargöra information som behövs bland barnskyddspersonal och andra praktiker som jobbar med fosterfamiljer. (Ibid.)

Fosterföräldrar upplever många stressfaktorer i sitt familjeliv, oberoende av hurdan familjevård de erbjuder. Fosterfamiljer är öppna system som måste hantera utmaningar som akuta och kroniska kriser vid tillskott och avsked i familjen samt tillfälliga och mångtydiga roller, identiteter och uppgifter. Dessutom måste de handskas med intrång av utomstående i sitt familjeliv samt frågor gällande olika tillstånd för verksamheten, uppfostringsriktlinjer, misshandelsanklagelser, domstolsbeslut och arbete med det placerade barnets föräldrar. Därtill måste fosterfamiljen koordinera olika tjänster och samhällsresurser för att möta det placerade barnets behov, t.ex. terapeuter, barnläkare, skola och hobbyer. Fungerande fosterfamiljernas motståndskraft kan anses slående. Kritiska frågor är bl.a. att samtidigt upprätthålla öppna gränser och kohesion och integritet i kärnfamiljen. Trycket från socialnämnder, samhället, det placerade barnet och dess föräldrar påverkar hur fosterfamiljens familjestil fungerar. (McFadden 1996, 545–546.)

Koppling och åtskildhet är underliggande omständigheter i ett familjeliv, och familjen strävar till att hitta en lämplig balans mellan dessa. Familjen balanserar hela tiden mellan kontinuitet (vanlig vardag, en viss familjestruktur) och diskontinuitet (tillfälliga familjemedlemmar, förändringar och övergångsperioder) (Cox & Paley 2003, 194; Eastman 1979, 565), vilket kan vara särskilt utmanande för fosterfamiljer. Om en fosterfamilj är för öppen, riskerar den att tappa sin identitet och brytas ner som en följd av multipla separationer och utomstående personers intrång i familjens gränser. För öppna gränser kan leda till att fosterfamiljen upplöses eller upplever missnöje. En del fosterföräldrar väljer att inte acceptera osäkerheten i att leva med större informationsgenomflöde och ombytlighet (flera familjemedlemmar och kontaktpersoner). Det kan leda till att de slutar som familjevårdare, och skyddar familjen från ständiga förändringar och intrång för utomstående av t.ex. biologiska föräldrar och socialarbetare. På så sätt blir det lättare för familjemedlemmarna att upprätthålla en stabil vardag och stabila regler. (Eastman 1979, 565; McFadden 1996, 546.)

Det kan vara svårt för fosterfamiljer att helt och hållet integrera ett barn i familjesystemet. Fosterfamiljen måste beakta frågor som till vem barnet hör, vad

placeringen leder till och hur länge kommer barnet att vara i familjen. I fosterfamiljer kan det däremot handla om att inte inkludera ett placerat barn tillräckligt i familjen, eller att inkludera barnet så mycket, så att det blir svårt både för barnet och för familjen då barnet ska lämna familjen. För fosterföräldrar är faktum det att barnet inte tillhör dem helt och hållet. Detta kan medföra en balansgång i hur mycket de kan involvera sig själva och riskera i förhållandet till det placerade barnet. (Eastman 1979, 565–566.) De paradoxala förväntningarna på att fosterfamiljen ska ”älska barnen och låta dem gå” (McFadden 1996,547) leder också till att en del familjevårdare slutar med familjevård, eftersom denna motstridiga roll är för svårt att hantera. När familjemedlemmar anknyter hårt till ett placerat barn kan de å andra sidan bli förkrossade ifall barnet återlämnas till föräldrar som missköter barnet. (Ibid, 547.)

Det blir dessutom svårare att integrera ett barn i familjen, om man inte vet om hur länge placeringen kommer att vara. Placeringar kan också börja som tillfälliga placeringar, för att sist och slutligen bli långvariga. Skillnaden mellan långvarig och kortvarig placering kan sålunda bli oklar, om placeringen bara fortsätter. En längre placering ökar både oron och anknytningen. Ju längre ett barn stannar i familjen, desto starkare blir kontakten till familjen. Hur mycket fosterfamiljen integrerar barnet i familjen beror på fosterfamiljens förmåga att hantera osäkerhet, och separationsångesten beror på hur mycket fosterfamiljen anknytit till barnet. Separationsångesten kan sprida sig till hela placeringstiden, ifall familjen är rädd för eller inte kan hantera känslor av osäkerhet och förlust. Dessa känslor är ofta påtagliga i tillfälliga system som fosterfamiljer. Separationstrauma påverkar alla som är delaktiga i familjevården, och varje familjemedlem kan uppleva separationer eller förluster olika. Särskilt om fosterföräldrarna är missnöjda med socialnämndens beslut gällande barnet, så kan de bli arga på socialnämnden och överföra denna känsla i klagomål på socialnämnden inkompetens och bristande stöd. (Eastman 1979, 565–566; McFadden 1996, 550.)

Många fosterfamiljer handskas med olika gränser, och en kritisk gräns är att kunna skapa tid för makarna som subsystem och vårda parförhållandet. Andra subsystem i fosterfamiljen är enligt McFaddens (1996, 549) indelning *kärnfamiljen* (core family), *fosterfamiljen* (foster family) och *myndigheter* (agency staff), som kommer och går i systemet. Till kärnfamiljen hör föräldrarna och de biologiska och adopterade barnen,

medan fosterfamiljen inkluderar de placerade barnen och eventuellt deras föräldrar. I vissa familjer kan äldre barn bli en del av fosterföräldrasubsystemet genom att hjälpa till att ta hand om de yngre barnen. (ibid.) Fosterfamiljssystemet kan också bli en utvidgad familj, som innefattar det placerade barnets biologiska familj och släktingsnätverk (Watson 1982 se McFadden 1996, 549).

Att bli familjevårdare innebär att både kärnfamiljen och den utvidgade familjen (släkt, vänner) blir delaktiga i familjevården och har inverkan på fosterföräldrarnas förhållanden med andra familjemedlemmar (Molin 1994 se McFadden 1996, 549). Många fosterföräldrar kommer själva ursprungligen från familjer med öppna gränser, där man formellt eller informellt tagit hand om barn eller andra personer i behov av vård och omsorg. Problem kan dock uppstå ifall fosterfamiljens eget nätverk inte stöder familjevårdsverksamheten, utan t.ex. mor- och farföräldrar favoriseras familjens biologiska barn. Praktiker borde därför beakta generationsöverskridande faktorer då man behandlar hur fosterfamiljen påverkas av förluster och stress gällande familjevårdsverksamheten. (McFadden 1996, 549.)

Det kan också förekomma problem med gränsdragning när det gäller det placerade barnets föräldrar. Separationsångest och missnöje hos barnets biologiska föräldrar kan ta sig i uttryck att de t.ex. ringer påverkade mitt i natten till fosterfamiljen. Olika värderingar, livsstil, socialklass och kultur kan försvåra samarbetet med det placerade barnets biologiska föräldrar i barnet ärenden, och fosterföräldrar kan bli överväldigade av de biologiska föräldrarnas svåra livssituationer och olösta problem. Trots att träning hjälper till att minska rivalitet och öka teamarbete mellan fosterföräldrarna och det placerade barnets biologiska föräldrar, kan fosterföräldrar ändå uppleva negativa känslor när de tänker på den vanvård barnet utsatts för innan det placerades i fostervård. (McFadden 1996, 550–551.)

Man kan också ha nytta av rollteorier för att förstå dynamiken i fosterfamiljelivet. Fosterföräldrarna kan ses av andra som professionella, ersättande föräldrar, teammedlemmar, barnvakter eller släktingar, som är förpliktade att ta hand om barn inom släkten. Då ett barn placeras i en krisfamilj, kan man tänka sig att det kan uppstå förändringar och att dessa definitioner inte nödvändigtvis uppfylls. Rollerna måste eventuellt omfördelas för en tid, eller också kan familjen bli tvungen att ändra på sina strategier för att få systemet att fungera med den nya familjemedlemmen.

(Cox&Paley 2003; McFadden 1996, 550.) Liksom makarna individuellt måste anpassa sig till sina nya roller som vårdare samt anpassa sin interaktion sinsemellan vid ett barns födelse (Cox & Paley 2003, 194), måste familjevårdarna att de måste anpassa sina roller vid kortvarig placering. Dessutom kan man ha nytta av krisinterventionsteorier då man jobbar med fosterfamiljer och deras upplevelser av förlust. Enligt Hills (1958 se McFadden 1996, 550) upplever fosterfamiljen en kris då ett barn kommer till eller lämnar familjen, oberoende om placeringen är en kortvarig krisplacering eller en förutsedd långvarig placering, eller om placeringen avbryts plötsligt eller planerat. Fosterfamiljen kan också uppleva en fördärvande kris ifall en placering misslyckas eller en fosterförälder anklagas för övergrepp, när en socialarbetare avvisar fosterföräldrarnas åsikter, eller när fosterfamiljen pekats ut av grannar och skola pga. att ett placerat barn uppför sig dåligt. Sensitiva krisinterventioner kan hela och återställa fosterfamiljen. (McFadden 1996, 550.)

4 FORSKNINGSDESIGN, METODOLOGI OCH ETISKA ÖVERVÄGANDEN

4.1 Forskningsuppgift och forskningsfrågorna

Ekologiska teorier och familjesystemteorier erbjuder en övergripande ram för att studera den gränsproblematik som framträder bland fosterfamiljer. Fosterfamiljens gränser måste vara tillräckligt öppna för de resurser som behövs för att ta hand om ett placerat barn. Fosterfamiljen måste stå ut med övervakning av socialarbetare, tillståndsärenden, och stöda hemmet. Familjen måste dessutom stå ut med att barn kommer och går i familjen, hantera det placerade barnets föräldrar och nätverk samt skydda barnen. Det är därför en utmaning för fosterfamiljerna att hitta en balans mellan kohesion i familjen och integritet när gränserna utåt är så öppna. (McFadden 1996, 549.)

Liksom jag redan presenterade i inledningen, är *syftet* med min studie är att öka förståelsen för hur krisfamiljers inre och yttre relationer samt vardag påverkas av att ta emot kortvarigt placerade barn. Jag är intresserad av krisfamiljers vardag, av vilka utmaningar fosterfamiljerna står inför vid kortvariga placeringar, hur de värnar om de egna familjemedlemmars välmående och vad och hur de gör, dvs. vilka handlingsmönster de använder sig av i sin vardag för att fosterfamiljen ska fungera

optimalt. Hela familjen påverkas och familjens befintliga struktur och handlingsmönster utmanas då det kommer en familjemedlem till i familjen eller då en familjemedlem lämnar familjen (Cox & Paley 1997, 251). Därför är det viktigt att öka förståelsen för hur kortvarig familjevård påverkar krisfamiljen både som process och helt praktiskt.

Studien har utförts med hjälp av kvalitativ, narrativ metod och bygger på skrivna berättelser och öppna intervjuer. Kvalitativ forskning handlar om att hitta innebörd eller mening i det material som undersöks. Kvalitativ forskning handlar alltså om att hitta innebörd eller mening i det material som undersöks och söka svar på frågor som *vad betyder det?* och *vad handlar det om?* (Widerberg 2002, 15.)

Mina frågeställningar är följande:

1. Vad innebär kortvarig familjevård för krisfamiljens vardag och relationer?
2. Hur påverkas krisfamiljen av kortvarig familjevård under placeringens olika skeden?
3. Vilka faktorer i krisfamiljens omgivning påverkar krisfamiljens relationer, vardag och verksamhet vid kortvarig familjevård?

Forskningsmetoden väljs utgående från vilken fråga man vill ha svar på; "*olika typer av metoder ger olika typer av svar*" (Widerberg 2002, 65). Genom att innehållsanalysera narrativa berättelser kan man lyfta fram de familjeprocesser, handlingsmönster och relationer som familjevårdarna själva upplever som meningsfulla samt de teman de tycker att är viktiga. Genom att lyfta fram krisfamiljers erfarenheter av hur placeringar påverkar familjedynamiken kunde professionella eventuellt bättre förstå och stöda dessa eftertraktade familjer.

4.2 Tematisk innehållsanalys av berättelser

4.2.1 Narrativ teori och metod

Narrativ forskning är inte en enda teori eller analys, utan en samling närmelsesätt inom kvalitativ forskning. Narrativa berättelser kan studeras och analyseras på en rad olika sätt, ur olika perspektiv. Detta gör den s.k. berättelseforskningen till en utmaning. (Johansson 2005, 20.) Inom kvalitativ forskning är det däremot viktigt att

inte låta processen bli för teoristyr, utan börja med att utforska ämnet brett och vara öppen för nya infallsvinklar m.m. (Widerberg 2002, 34– 37, 41).

Inom samhällsvetenskapen har man länge samlat in personlig och kollektiva berättelser för att utgående från dessa analysera socialt liv och kulturella mönster. Man har då använt sig av muntliga berättelser, men också skrivna dokument som t.ex. dagböcker, brev och biografiskt material. Berättandet är en form av kunskap som ansetts underordnad den vetenskapliga kunskapen. Berättandet har ansetts vara en primitiv kunskapsform, eftersom den inte uppfyller kriterierna för objektivitet eller kan generaliseras som någon allmängiltig sanning. Därför har denna kunskapsform också åsidosatts. Senare har däremot narrativitet erkänts som ett sätt att få svar på frågor om den sociala verkligheten. (Johansson 2005, 41, 213.)

Med narrativ metod avses att man samlar in empiriskt material genom muntliga eller skriftliga berättelser eller historier. Berättelserna kan samlas in med hjälp av samtal, intervjuer, observationer, i olika dokument eller texter. I narrativa studier används de vanligaste forskningsmetoderna inom såväl kvalitativ som kvantitativ forskning; textanalys, observation, intervju och eller ljudinspelning och transkribering. Det empiriska materialet inom narrativ forskning är olika texter, endera redan befintliga texter, som t.ex. historiska dokument eller skönlitteratur, eller texter som forskaren skapat tillsammans med informanten och sedan transkriberat, t.ex. narrativa intervjuer. (Johansson 2005, 21–22.)

Riessmann (1993 i Johansson 2005, 27) anser att narrativa studier innebär att man ur berättelser tolkar människors tolkning av sig själva och sin sociala värld. Dessutom tolkar vi andra människors tolkning av sin kulturella omgivning. Då man använder sig av narrativa metoder och analyser, tolkar man berättelser och letar efter deras mening. Ur varje berättelse kan man hitta flera tolkningar. (Ibid, 27.)

Tolkning inom vetenskapen kopplar man ofta samman med hermeneutiken. Hermeneutik betyder tolkningslära och är en metod för att tolka, översätta, tydliggöra eller säga ut mening. Inom kvalitativ forskning, t.ex. inom samhällsvetenskaperna, har fokus legat på just tolkning och betydelse. Inom hermeneutiken finns vissa grundläggande antaganden eller förutsättningar som fungerar som analysmetodens ryggrad. Genom hermeneutisk analys skall man skapa mening, som endast förstås i en viss kontext eller i ett visst sammanhang. Vid all

tolkning och förståelse av materialet är delarna beroende av helheten och tvärtom och all förståelse bygger på forskarens förförståelse för det fenomen som undersöks. Med detta menas att forskaren tydliggör genom vilka ”glasögon”, dvs. vilken teori, referensram eller förförståelse, han tolkar sitt material. Ju bättre forskaren beskriver varje skede i sin forskningsprocess, desto tillförlitligare blir kunskapsanspråken. (Johansson 2005, 27; Widerberg 2002, 25–27.)

Analys av berättelser innebär i allmänhet att man åtskiljer en berättelses olika delar och undersöker deras relationer sinsemellan. Man skiljer mellan narrativ analys och analys av narrativer. Jag kommer att fokusera mig på den sistnämnda analys modellen och använda mig av innehållsanalys. Narrativa studier handlar om att undersöka tolkningsprocesser, meningsskapande, betydelser och definitioner. (Johansson 2005, 244–245, 279.)

4.2.2 Berättelser som forskningsmaterial

Berättelse används ofta synonymt med begreppet narrativ. Narrativ skapas för en specifik publik och påverkas av omgivande kultur den skapas i. Både muntligt, skriftligt och bildmaterial kan ses narrativt, och berättelser kan bestå av t.ex. memoarer, dagböcker, dokumenterade texter eller texter som forskare har skapat utgående från intervjuer. (Riessman 2008, 3-4.) Enligt Riessman (2008, 3) finns det ingen entydlig förklaring till vad narrativ innebär, men hon beskriver dem så här;

”Briefly, in everyday ordinary storytelling, a speaker connects events into a sequence that is consequential for later action and for the meanings that the speaker wants the listeners to take away from the story. Events perceived by the speaker as important are selected, organized, connected, and evaluated as meaningful for a particular audience”.

Enligt Johansson (2005, 83) är berättandet ”grundläggande för våra liv som sociala varelser” och människor skapar förståelse för sig själv i form av berättelser. Med detta avser hon att vi i våra berättelser presenterar oss själva och skapar sociala och personliga identiteter. Med hjälp av berättelserna argumenterar, förklarar, förnekar eller poängterar berättaren något. Berättelsen placerar människan i tiden och är den främsta formen på vilken man kan göra mänsklig erfarenhet meningsfull. (ibid 2005, 84–85, 94.) Sarbin (1986, se Johansson 2005, 85) ser narrativ som ett sätt att

organisera mänskligt handlade och episoder samt förklaringar och orsaker till handlandet.

Berättelser berättas alltid ur något särskilt perspektiv, för någon, av någon, med något syfte. Alla berättelser är en del av sitt kulturella, sociala och historiska sammanhang. För att förstå narrativ behöver berättelsens delar alltså kopplas samman och placeras i en tids- och rumskontext. Dessutom behöver de olika delarna i berättelsen kopplas ihop med helheter och ses som ett mönster eller med andra ord en intrig. Genom att dela upp materialet i sekvenser träder dessa mönster fram. Vilka händelser, sociala faktorer och karaktärer som anses viktigt och väsentliga väljer forskaren utgående från sin värderande tolkningsram. (Johansson 2005, 57, 94–95.)

Somers och Gibson (1994, se Johansson 2005, 96–97) skiljer på olika slags berättelser. *Ontologiska, personliga berättelser* används t.ex. då man låter någon definiera vem han eller hon är. Dessa berättelser om någons vardag samlas ofta in via intervjuer eller självbiografiska texter. *Offentliga berättelser* kan bestå av någons berättelse om t.ex. familjen, arbetsplatsen eller hemlandet, men det kan också vara en verksamhetsberättelse. (Ibid.)

Jag valde att samla in det empiriska materialet med hjälp av berättelser, eftersom jag är intresserad av familjevårdares subjektiva erfarenheter. Jag ville att familjevårdarna skulle ha möjlighet att berätta om de teman de upplever viktiga. Med ett fåtal öppna frågeställningar önskade jag få så genuina och ostyrda svar som möjligt.

4.2.3 Innehållsanalys av berättelser

Alla narrativa undersökningar är intresserade av innehåll, men i tematisk analys ligger fokus exklusivt på innehåll dvs. *vad* som sägs i en berättelse. Tematisk analys passar för en rad olika narrativa texter, t.ex. intervjuer, gruppintervjuer eller färdigt skrivna texter. (Riessman 2008, 53–54.)

Innehållsanalys kan göras på olika sätt. Då man i analysen använder ett helhetsperspektiv använder man och fokuserar på hela berättelsens innehåll. Man kan också använda vissa utvalda delar som man sedan relaterar till helheten. En annan analysmodell inom innehållsanalys är del-innehållsperspektiv, då man

definierar vissa kategorier eller teman och väljer ut stycken som kan delas in i dessa kategorier och teman. Delarna lyfts ur helheten och analyseras utan att de relateras till helheten. (Johansson 2005, 289–290.)

Då man läser berättelser inför analysen, börjar man med att läsa dem på en ytlig nivå och plocka ut begrepp och meningar, som man upplever som utmärkande. Sedan läser man texterna på nytt flera gånger för att skapa kategorier eller mönster. När man format kategorier, försöker man hitta fler uttryck som passar in i dem. Tidigare forskning och teori fungerar som resurs eller utgångspunkt då man skapar kategorier eller teman samt för tolkning av narrativ då man gör en tematisk analys. Forskaren bör också vara känslig för till synes oviktiga frågor, som berättaren själv tar för givna. (Riessman 2008, 64, 66–67, 73.) Den sista analysfasen är att dra slutsatser utgående från det man kan uttala sig om med stöd av sin forskning samt diskutera sina kunskapsanspråk (Widerberg 2002, 188).

I analys av berättelser är det viktiga inte att hitta en så sann beskrivning som möjligt av faktiska händelser i någons liv eller i samhället. Hur sann berättelsen är, är inte relevant, utan det gäller att hitta narrativa sanningar. (Johansson 2005, 313.) Innehållsanalys av narrativa berättelser lämpar sig därför bra för min forskningsfråga, eftersom jag strävar efter att skapa förståelse för familjevårdarnas upplevelse av hur familjedynamiken i en fosterfamilj påverkas av en kortvarig placering och hur de får familjen och vardagen att fungera i placeringens olika skeden. Frågorna kan inte ha något allmängiltigt, generaliserbart eller ”sant” svar, utan det gäller att undersöka respondenternas subjektiva erfarenheter (jfr Johansson 2005, 313). Genom att låta materialet ”tala för sig” kan man dessutom hitta spännande och oväntade teman eller kategorier eller underliggande meningar i narrativa texter (Lillrank 2011).

4.3 Etiska överväganden

Etiska övervägande bör löpa som en röd tråd genom hela den kvalitativa forskningsprocessen (Widerberg 2002, 190). De forskningsetiska principerna kan delas in i respekt för självbestämmanderätten, undvika att orsaka skada samt anonymitet och skydd för privatlivet (Rauhala & Virokannas 2011, 239). Med självbestämmanderätt avses informerat samtycke, vilket innebär att informanten

förstår vad han deltar i, att han deltar frivilligt, får tillräckligt information om studien och hur materialet kommer att användas samt att han förstår den information han fått. Med skydd av privatlivet menas att man utvärderar hur känslig och privat information det är man ber om. Man bör också utvärdera risken att de enskilda informanterna identifieras från data, och beakta detta i resultatpresentationen genom justeringar. Exempel på sådana justeringar är att avlägsna data som kan avslöja informanternas identitet, hålla en låg detaljnivå i analysen och resultatpresentationen samt vid behov införa ”fel” information för att dölja identiteter, utan att ”felen” snedvrider resultaten. Målet är alltså att garantera informanterna konfidentialitet. Kravet på korrekt presentation av data innebär att man ska placera data i sitt rätta sammanhang och presentera det så fullständigt som möjligt, och öppet motivera olika förändringsval. (Jacobsen 2007, 21–25.) Det finns vissa uppgjorda kriterier man bör följa för att uppnå dessa etiska principer, men samtidigt behöver man hela tiden kritiskt utvärdera sin forskning för att undvika att ”göra fel” (Rauhala & Virokannas 2011, 239).

Forskaren kan inte styra effekterna av sin undersökning, men nog försöka förutse hurdana konsekvenser resultaten kan få. Forskning i socialt arbete görs ofta inom socialservice, men den berör också andra än de direkta informanterna och man måste se till att forskningsetiken förverkligas också gällande dem; t.ex. inom barnskyddet familjemedlemmar, släkt och vänner. (Rauhala & Virokannas 2011, 238-239.)

För att garantera krisfamiljerna anonymitet och skydd för privatlivet skickade jag ut ett brev om skrivuppgiften åt familjevårdarna via kommunerna. Därefter kunde krisfamiljerna returnera sina berättelser anonymt per e-post. Jag valde e-post, eftersom jag i min tidigare praktikforskning fick feedback av flera familjevårdare, att de gärna hade berättat om sina erfarenheter, men att de har svårt att komma loss och delta i intervjuer. De sade att de gärna skulle delta i en internet- eller e-postförfrågning, vilket inte skulle kräva samma arrangemang (barnvakt etc.) som intervjuer. Också de familjevårdare som muntligt har delat med sig av sin berättelse, hålls anonyma i och med att allt materialet sammanställs i resultatdelen.

För att ytterligare garantera skydd för privatlivet, komprimerar och grupperar jag ihop data från alla berättelser och ändrat namn eller andra uppgifter, som kunde avslöja familjen. Kravet på frivillighet strävar jag till att uppfylla genom att

familjevårdarna själva fick besluta om de vill delta eller inte samt vad de ville nämna i sin berättelse. Därtill har jag strävat till att utföra analysen utan att avslöja enskilda informanter och deras berättelser. Jag har valt att inte nämna vilken familjevårdare som har sagt vilket citat, och presenterar dessutom alla citat på finska, för att inte avslöja någon av språk.

Förutom att undvika att orsaka skada för deltagarna i en empirisk undersökning, bör man dessutom se till att deltagarna har någon nytta av undersökningen för att kunna kalla en undersökning etiskt hållbar. Jag hoppas att socialarbetare i och med min undersökning bättre ska kunna förstå krisfamiljen som dynamisk helhet i sitt sociala sammanhang, och kommer att skicka avhandlingen åt alla medverkande familjevårdare.

5 EMPIRISKT MATERIAL OCH ANALYS AV MATERIALET

5.1 Materialinsamling och bearbetning

Undersökningens empiriska material består av sju berättelser av familjevårdare, tre skrivna berättelser och fyra intervjuer. Tre av berättelserna har alltså familjevårdarna skrivit själva och sänt mig per e-post, och de resterande fyra berättelserna har bandats in vid öppna intervjuer. Sammanlagt deltog nio familjevårdare med sina berättelser (sju kvinnor och två män), eftersom två av intervjuerna bygger på samtal med krisfamiljens båda vuxna samtidigt. Både i de skriftliga och i de muntliga berättelserna bad jag familjevårdarna berätta om hur en kortvarig placering påverkar krisfamiljens familjedynamik samt inre och yttre relationer. Jag bad dessutom familjevårdarna berätta hur krisfamiljen får vardagen att fungera under placeringens olika skeden.

Jag kom i kontakt med några familjevårdare via de kommuner jag ansökt om forskningslov av i Östra Nyland. Jag kontaktade också Perhehoitoliitto ry. och Perhehoitoyksikkö Pihlajas familjebank, men de kunde inte vidarebefordra mitt infobrev åt sina familjevårdare, eftersom jag inte hade forskningslov av alla de kommuner de samarbetar med. Tre familjevårdare skickade sina berättelser åt mig per e-post, liksom jag hade begärt i de infobrev som kommunerna skickade ut åt de krisfamiljer de hade kontakt med.

En krisfamilj som fått mitt infobrev via flera kommuner kontaktade mig per e-post, och föreslog att jag istället skulle komma och lyssna på hennes berättelse, eftersom hon hade svårt att hitta tid att skriva till mig. Eftersom jag inte fick flera svar per e-post, bestämde jag mig för att byta strategi. För att motivera krisfamiljerna att dela med sig av sina berättelser och delta i undersökningen bestämde jag mig för att erbjuda mig att komma och banda in krisfamiljernas berättelser i stället, så att de inte skulle behöva skriva själva. Via en kommun fick jag kontaktuppgifter till en familjevårdare, som jag kontaktade per telefon och fick intervju. Vi snöbollsmetoden (se Jacobsen 2007, 124) fick jag sedan kontaktuppgifter till ytterligare sju krisfamiljer, varav fyra var villiga att dela med sig av sina berättelser om kortvarig familjevård. Den familjevårdare jag träffade ringde först och kollade med sina bekanta krisfamiljer ifall det var ok att ge mig deras kontaktuppgifter, innan jag fick dem.

Öppna intervjuer lämpar sig t.ex. då få enheter undersöks och då man är intresserad av hur människor tolkar och förstår ett visst fenomen. Öppna intervjuer är tidskrävande att utföra, men ger vanligen stora mängder material i form av anteckningar och ljudupptagningar. (Jacobsen 2007, 93.) Jag både antecknade och bandade in berättelserna, med krisfamiljerna lov. Den kvalitativa intervjun ska inte vara helt ostrukturerad, men inte heller bestå av på förhand bestämda frågor med svarsalternativ (Jacobsen 2007, 93). Mina intervjuer var prestrukturerade med samma frågor jag ställt familjevårdare i mitt infobrev, dvs. teman gällande familjevård, men annars fick krisfamiljerna producera det innehåll de upplevde centralt inom kortvarig familjevård.

Intervjuerna genomfördes alla hemma hos krisfamiljerna, eftersom ingen av dem hade något emot det. I en onaturlig miljö riskerar man få onaturliga svar vid intervjuer (kontexteffekt) (Jacobsen 2007, 97). Följaktligen borde svaren vara naturliga då intervjun utförs intervjupersonens hem, i och med att hemmet är en naturlig miljö. (ibid). Endast familjevårdarna var närvarande vid största delen av intervjun, så inga störningsmoment påverkade intervjuerna. I början av intervjun gick jag tillsammans med familjevårdarna igenom det infobrev som jag skickat ut åt krisfamiljer, och klargjorde studiens syfte (Jacobsen 2007, 102).

Vid intervjuerna strävade jag medvetet till att fråga så lite som möjligt, och bara använda de frågor som jag även sänt till de familjevårdare som skickade sina skriftliga berättelser. Trots ett fåtal förtydligande frågor och bekräftande kommentarer, så blev de muntliga berättelserna mycket bredare och djupare än de skriftliga svaren. Familjevårdarna berättade mycket öppet och mångsidigt om sitt liv som krisfamilj och gav många bra exempel och liknelser.

Med de skriftliga berättelserna avsåg jag att respondenterna skulle ha möjlighet att fundera ut sina svar i lugn och ro då de har möjlighet att skriva svaren, och inte behöva svara direkt och personligen åt en intervjuare. Jag hoppades dessutom att svaren ska vara oförskönade då de var skrivna och anonyma. Jag hoppades också att de på så sätt kunde svara då de hade tid och det passade dem bäst. Idén till elektronisk materialinsamling per e-post kom från den praktikforskning jag gjorde om familjevårdares behov av stöd. Där genomförde jag en gruppintervju med åtta familjevårdare. Flera av de familjevårdare som inte kunde delta i gruppintervjutillfället gav feedback, att de gärna hade deltagit per e-post eller internetförfrågning.

Krisfamiljerna som deltog i undersökningen var väldigt olika. En del hade redan vuxna biologiska barn, egna barnbarn och hade fungerat länge som fosterfamilj eller familjevårdare. Andra var yngre och hade egna småbarn, skolbarn eller tonåringar. Familjevårdarna fokuserade på lite olika saker i sina berättelser och de skriftliga berättelserna var kortare än de berättade berättelserna. Jag anser att berättelserna kompletterar varandra och besvarar mina frågeställningar när det gäller den komplexitet som förekommer i och omkring en krisfamilj.

5.2 Materialet: krisfamiljernas bakgrund och struktur

Krisfamiljernas *familjevårdares* ålder varierade mellan ca 30 och 60 år. Alla familjevårdare hade 3-8 *biologiska barn*, och det fanns både kärnfamiljer och nyfamiljer bland krisfamiljerna. I största delen av krisfamiljerna var mannen på *jobb utanför hemmet* helt eller deltid utanför hemmet. I ett par familjer var också mannen hemma eller hade tidigare varit hemma helt och hållet. Största delen av familjevårdarnas biologiska barn var redan fullvuxna eller nästan fullvuxna, men i hälften av familjerna fanns det också 1-4 biologiska barn under skolåldern, barn i

skolåldern samt tonåringar. De familjevårdare vars biologiska barn redan var fullvuxna poängterade att de inte längre är en ”traditionell” familj eller har en ”traditionell” livssituation i jämförelse med sina vänner och bekanta, som inte längre har minderåriga barn i sina hem. I och med att familjevårdarna hade ett eller flera minderåriga barn hos sig hela tiden, så kunde de inte besöka vänner eller släktingar hur som helst eller delta i släktkalas med hela ”gänget”, dvs. alla placerade barn. De kortvariga placeringarna hade pågått från några dagar upp till 18 månader. Dessutom hade några kortvarigt placerade barn senare stannat i familjen som långvarigt placerade.

4/6 familjer hade också långvarigt placerade barn i sin familj och de flesta fungerade samtidigt som stödfamilj, avlösar- eller semesterfamilj åt andra fosterfamiljer (lomittajaperhe) samt ställde upp som barnvakt åt andra krisfamiljer vid behov.

Största delen av familjevårdarna hade lång erfarenhet av familjevård (10-20 år), medan några hade lite kortare erfarenhet (1-2 år). Alla familjer hade ändå haft ett stort antal kortvarigt och långvarigt placerade barn (upp till 50 barn i en familj). Krisfamiljerna hade också haft flera kortvarigt placerade barn samtidigt. En familjevårdare var dessutom familjevårdare inom handikappservicen, och alla krisfamiljerna fungerade indirekt som ”rehabiliteringsfamiljer” för de placerade barnen samt som ett slags kriscentral för det placerade barnets närstående, som ibland ringer mycket till familjevårdaren i barnens eller egna ärenden. Några hade också ordnat eftervård barn som tidigare varit placerade i familjen eller deras syskon, ett par familjer hade också sysslat med familjearbete och en familj hade t.o.m. anställts att ordna terminalvård åt ett barn. Flera krisfamiljer hade en extra byggnad i samband med sitt böningshus, och denna hade de använt som självständighetsbostad (*”itsenäistymisasunto”*) så att de biologiska barnen eller eftervårdsbarn kunde öva självständigt boende. Bostaden kunde också fungera som mödrahem (*”ensikoti”*) för de mödrar, som placerats hos krisfamiljen tillsammans med sina barn för en tid.

Några familjer tar emot barn i en viss åldergrupp, eftersom de konstaterat att barn av just en viss ålder passar in just i deras livssituation, medan andra kunde ta emot barn mellan 0-17 år. Ett par familjevårdare var av den åsikten att kortvarigt placerade barn bör vara yngre än de biologiska och de långvarigt placerade barnen, eftersom yngre barn tar modell av äldre barn. På så sätt undviker man att de biologiska eller de

långvarigt placerade barnen tar negativ modell av äldre barn, som eventuellt har levt i en gränslös tillvaro. Dessutom främjar man att yngre barn kan ta modell av familjens äldre barn, som har en stabil tillvaro med hälsosamma gränser. Några familjevårdare ansåg att det är viktigt att de biologiska barnen är tillräckligt gamla för att förstå vad familjevården innebär och att man kan diskutera det med dem. Dessutom poängterades att de biologiska barnen bör vara förbi tiden då de är mest behövande gentemot sina föräldrar. Andra ansåg att familjevårdsfamiljen särskiljs onödigt mycket från andra familjer, och att man istället ska se krisfamiljen som en nästan vanlig familj, där man lever ett normalt familjeliv, och det barn som vill eller behöver det kan få delta.

”Elämme hyvin normaalia elämää, emmekä yritä mitään liikoja. Haluamme, että sijoitetuilla lapsilla on turvallinen olo meillä, ja saavat kokemuksen ns. normaalista hyvästä perheestä.”

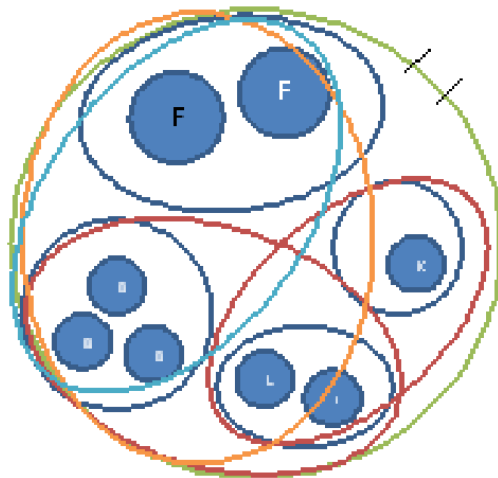
5.3 Analys av materialet

I analyskedet började jag med att läsa igenom berättelserna flera gånger berättelserna och skriva rent de anteckningar jag gjort vid intervjutillfällena. Jag utgick från mina forskningsfrågor och började leta efter teman och svar i berättelserna. Småningom började jag hitta kopplingar mellan det empiriska materialet samt familjesystemteorin och det ekologiska perspektivet på familjer. Man kan säga att analysen var teoristyrd eftersom jag var intresserad av att analysera materialet med hjälp av systemteorier. Genom att granska de olika delarna ville jag få en bild av den komplexa helheten.

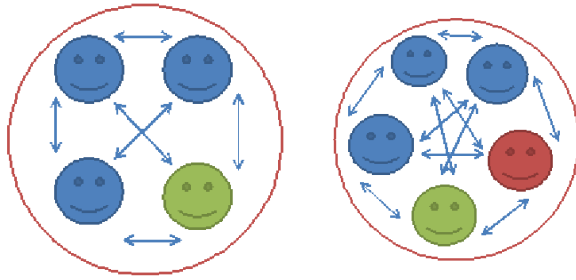
Resultaten strukturerades med det teoretiska begreppet *nivåer* som utgångspunkt (Cox & Paley 1997, Schjødt & Egeland 2011 & Payne 2002 i kapitel 3.2.1). Först låg fokus på nivåer inom familjen och sedan på de olika nivåerna i den omgivning som omger krisfamiljen. Jag ville först *spegla de enskilda familjemedlemmarna mot familjen som helhet* (familj – familjemedlem) genom att analysera familjemedlemmarnas individuella roller, balansgången mellan kohesion och integritet samt de strategier krisfamiljen använder för att sköta den emotionella

atmosfären i familjen och upprätthålla ett hushåll (jfr Sabatelli & Bartue 1995, 1027).

Jag strävade efter en så heltäckande beskrivning som möjligt av krisfamiljens komplexa vardag och livsmiljö, i ett försök att fånga alla nivåer i och kring krisfamiljen. Vid analysen av familjens inre dynamik och relationer inom krisfamiljen använde jag bl.a. systemteorins grundbegrepp *subsystem*, *gränser* och *hierarkiska nivåer inom familjen* som utgångspunkt (jfr t.ex. Cox & Paley 1997, Schjødt & Egeland 2011 & Öquist 2008 i kapitel 3.2.1 samt McFadden 1996 i kapitel 3.2.3). Jag försökte urskilja hur kortvarig familjevård inverkar på de enskilda familjemedlemmarna, systemets *delar*, och deras relationer och roller sinsemellan samt *anpassnings-* och *handlingsmönster* inom familjen (jfr. Cox & Paley 1997, Schjødt & Egeland 2011 i kapitel 3.2.1 och 3.2.3). Ur materialet kunde jag också urskilja paralleller till de teoretiska begreppen *koppling och åtskildhet* (jfr Eastman 1979 i kapitel 3.2.3). Detta har jag försökt åskådliggöra i följande två figurer.

Figur 3: Krisfamiljen som system, dess subsystem och nivåer (*Systemet* = Grön, *Subsystem*; familjevårdarna (F), de biologiska barnen (B), de långvarigt placerade barnen (L) och de kortvarigt placerade barnen (K) = Svarta, "De egna barnen" (B och L) samt "de lånade barnen" (K och L) = Röda, *Den biologiska familjen* = Ljusblå, "Kärnfamiljen" = Orange).

Figur 4: Förändringen i krisfamiljens inre interaktion och dynamik vid en kortvarig placering.

Sedan koncentrerade jag mig på *krisfamiljen som helhet* vid kortvarig familjevård som process och hur familjen klarar av förändringar i familjestrukturen över tid (jfr Payne 2002 & Trevithick 2008 i kapitel 3, Schjødt & Egeland 2011 i kapitel 3.2.1, Sabatelli & Bartue 1995, 1027 i kapitel 3.2). För att få en bild av krisfamiljens vardag utgick jag från placeringsprocessens olika *övergångsskeden* (jfr Cox & Paley 1997). I resultaten kunde kopplingar göras till balansgången mellan *kontinuitet och diskontinuitet* (jfr Cox & Paley 1997 kapitel 3.2.1) i krisfamiljens vardag. Dessutom strävade jag till att få en bild av hur krisfamiljen som helhet förhåller sig till familjevårdsverksamheten samt hur familjemedlemmarna samarbetar, samspelar och fungerar tillsammans i sin gemensamma uppgift som ett slags ”familjeföretag” (skribentens ordval).

Till sist strävade jag till en *helhetsmässig analys av krisfamiljen i sin livsmiljö* (familj – samhälle/omgivning) samt interaktionen mellan krisfamiljen och den omgivande miljön och hur den påverkar människors hälsa och välbefinnande (jfr Sosweb 2013 & Trevithick 2008 i kapitel 3.2.2). Jag lade in krisfamiljen i ett bredare sammanhang med hjälp av *ekokartan* och analyserade där skilt myndighetsnätverket och krisfamiljens informella nätverk samt *positiva och negativa kopplingar* mellan krisfamiljen och det omgivande systemen (jfr Mattaini & Meyers 2002 i kapitel 3.2.2). Då jag analyserade interaktionen och utbyten mellan de olika systemen, strävade jag att beakta både utmaningar, styrkor och resurser i krisfamiljens omgivning (Green & McDermott 2010 & Mattaini & Meyers 2002 i kapitel 3.2.2). Nedan har jag tillämpat Mattaini & Meyers (2002) ekokarta på krisfamiljerna i mitt empiriska material (figur 5), samt försökt tydliggöra krisfamiljens komplexa interaktion med de omgivande systemen (figur 6).

6 KRISFAMILJEN – EN KOMPLEX HELHET I EN MÅNGDIMENSIONELL KONTEXT

Resultaten av studien presenteras i detta kapitel enligt nivåerna 1) *familjens inre system och relationer*, 2) *krisfamiljen som helhet under placeringens olika skeden* samt 3) *krisfamiljen i den omgivande miljön*. Först beskrivs krisfamiljernas bakgrund och struktur samt vad kortvarig familjevård innebär för krisfamiljerna i vardagen och för deras inre system. Samtidigt tas också tidsaspekten för placeringar med. Sedan analyseras vad krisfamiljeverksamheten innebär i interaktion med andra närliggande system, vilka lokala faktorer och fenomen samt vilka samhällsliga faktorer och strukturer som syns i och påverkar krisfamiljens vardag och verksamhet.

6.1 Krisfamiljens inre system och relationer vid kortvarig placering

Fosterfamiljen måste, liksom alla familjer, hantera relationer inom familjen (Eastman 1979, 565–566.) På mikronivå, inom krisfamiljen, påverkas såväl den sociala, emotionella och fysiska miljön i krisfamiljen av att det kommer ett barn till i familjen. Krisfamiljens och det kortvarigt placerade barnets behov och egenskaper ska kunna samspela och en lämplig balans mellan delaktighet och integritet hittas.

6.1.1 Krisfamiljen består av en "kärnfamilj" och tillfälliga familjemedlemmar

Med tanke på all slags verksamhet många krisfamiljer sysslar med förutom kortvarig familjevård, så kan krisfamiljen anses vara ett rätt så *öppet system*, som ändå har gränser gentemot andra system (jfr. Eastman 1979, 565, McFadden 1996). En familjevårdare i min undersökning beskrev krisfamiljen som en trampolin, där det finns gott om utrymme att studsas omkring innanför skyddsnetet, men in och ut kommer man endast genom dragkedjan.

"Krisiperhe on kuin trampoliini. Sisällä on paljon tilaa pomppia, mutta sen ympärillä on suojaverkko, ja sen läpi pääsee vain vetoketjulla."

Inom krisfamiljer finns det alltså "utrymme för ett barn till", som McFadden (1996, 546) uttrycker det, men vem som kommer in i familjen och hur regleras. Det bildas ett spänningsfält mellan krisfamiljen, "kärnfamiljen" (jfr McFaddens *core family*

1996, 549), och det kortvarigt placerade barnet, den välkomna gästen. Det kortvarigt placerade barnets behov ställs i familjens fokus och centrum, samtidigt som ”kärnfamiljen” behöver upprätthållas. Man utgår alltså från det kortvarigt placerade barnets behov under den kortvariga placeringen, men balanserar hela tiden också med de biologiska barnens behov samt de långvarigt placerade barnens behov, vilka de har lovat att tillfredsställa då de tagit emot dessa barn. Dessutom måste familjevårdarna emellanåt komma ihåg att tillfredsställa sina egna behov, för en välmående familjevårdare är a och o för god familjevård.

Krisfamiljen är hela tiden i kontakt med *andra system* i sin närhet och är en del av det omgivande samhället. Enligt familjevårdarna i min studie påverkar andra system (olika samarbetspartners, barnets biologiska familj, socialarbetaren osv.) kontinuerligt krisfamiljen, som i viss mån måste anpassa sig till den nya familjemedlemmen och omgivningen. En händelse i de närliggande systemen eller i närmiljön kan påverka en person i krisfamiljen, vilket i sin tur kan påverka hela krisfamiljens organisation. Det är viktigt att förstå hur alla relationer med omvärlden och livsmiljö påverkar familjens inre relationer och vardag i sin helhet.

Familjevårdarna delade ofta in vuxna och barn i skilda *subsystem* (se figur 3 s. 52), särskilt när det gällde ansvar för vardagen och familjevården. I en krisfamilj hade en närstående för tydlighetens skull börjat prata om ”*biot ja otot*” för att särskilja de biologiska barnen från de placerade barnen. En familjevårdare poängterade också att ”*omat on omat, ja he peri*”, dvs. de egna barnen är egna, och de ärver, vilket kan vara en öm punkt för en del. Familjevårdarna ville alltså särskilja de biologiska barnen från de placerade i juridiska aspekter. Några familjevårdare hade också erbjudits möjlighet att adoptera ett barn, men hade ansett det bli för juridiskt invecklat, särskilt gällande arv. De ville i det hänseendet hålla ”jobbet” skilt från ”privatlivet”, trots att dessa i praktiken ofta flyter ihop. I vardagen och praktiken behandlades alla barn ändå lika och enligt sina behov;

”*Saavat olla sylissä, lähellä juuri niin paljon kuin tarvitsevat.*”

Man kan konstatera att familjevårdarna skiljde mellan juridiska relationer, emotionella relationer samt moraliska eller professionella relationer till barnen. I ”kärnfamiljen” inkluderade familjevårdarna förutom sig själva också de biologiska barnen och de långtidsplacerade barnen. En familjevårdare beskrev detta som att

man inte kan älska de placerade barnen på samma sätt som sina biologiska barn, men att man kan korrigera detta med förnuftet och med sin professionalitet.

”Ei sijoitettuja lapsia voi rakastaa samalla tavalla kuin biologisia lapsia, mutta sitä voi korjata järjellä ja ammatillisuudella”.

Föräldraskapet såg också olika ut gentemot de olika subsystemen av barn. Enligt Sabatelli & Bartues (1995, 1027) är definitionen på en familj att medlemmarna *a) har en delad historia, b) upplever något slag av emotionell bindning och c) tänker ut strategier som tillfredsställer varje individs behov samt familjens behov som en grupp*. I det biologiska föräldraskapet har familjevårdaren både en emotionell bindning och en gemensam historia med barnet och föräldraskapet för de långtidsplacerade barnen byggde på en gemensam historia och en eventuell emotionell bindning. Föräldraskapet för de kortvarigt placerade barnen verkade i början bygga främst på strategier som tillfredsställer barnets behov samt familjens behov som en grupp. Ifall de kortvariga placeringarna blir längre, uppstod en gemensam historia, och också emotionella bindningar kan förekomma. Höjer (2003, 220–221) har också konstaterat att fosterföräldrarna i hennes undersökning att relationerna till fosterbarnen inte nämnvärt skiljde sig från relationerna till de biologiska barnen.

”Sijoitetut lapset ovat kuin omia, sen aikaa kuin ovat.”

Krisfamiljens vuxna och deras relation sinsemellan påverkades också av kortvariga placeringar. I huvudsak ansåg familjevårdarna att deras parförhållande har blivit starkare i och med krisfamiljverksamheten. De kom bättre överens, fungerade mer som kollegor eller ett team medan de hade kortvarigt placerade barn hos sig och i de kortvarigt placerade barnens ärenden. De ansåg sig komma bättre överens, och bättre kunna kompromissa och lägga sina egna meningsskiljaktigheter åt sidan då barnens behov sattes i fokus. Humor ansågs också vara en viktig del i och med att familjevårdarna kan hamna i alla möjliga situationer. Yrkesidentiteten och därmed följande tänkesätt och etik ansågs också prägla deras samarbete och handlingsmodeller. Också Höjer (2003, 218) pekar på att de vuxna jobbar bättre tillsammans som ett team då det finns ett placerat barn i familjen och att familjevårdarnas förhållande till sin partner har förstärkts i och familjevårdsverksamheten.

”Parisuhde saa uutta energiaa, kun olemme ns. tiimi, joka mieltii sijoitettujen lasten parasta yhdessä, mm. ongelmatilanteissa on todella kiva huomata, että voidaan ja pystytään keskenämme keksimään toimintatapoja ongelman ratkaisemiseksi.”

Utrymmet för familjevårdarna som makar verkade väldigt begränsat, särskilt då flera alla familjevårdare upplevde det utmanande att hålla sina lagstadgade ledigheter och därigenom vårda sitt parförhållande. En familjevårdare lyfte fram att ett gott parförhållande är familjens grundsten, och därför är det viktigt att komma ihåg att vårda parförhållandet, vilket också McFadden (1996, 549) anser. *Tid på tumis, fritid samt tid borta från barnen och hemmet* för krisfamiljens föräldrar kunde t.ex. förverkligas på barnfria helger med hjälp och stöd av släkt och vänner eller utomstående barnvakt (t.ex. Mannerheims barnskyddsförbunds barnvaktstjänst). En utmaning kunde dessutom vara att hitta ett ställe att vara på, ifall barnen vård skedde i krisfamiljen hem under avlösningen. Några familjevårdare lyfte fram att otillräckligt med stöd för parförhållandet och bearbetning av kortvariga placeringar kan leda till svårigheter i parförhållandet. Också Marjomaa och Laakso (2010, 49) har konstaterat att familjevårdare kan uppleva utmaningar i parförhållande och föräldraskapet.

6.1.2 Alla familjemedlemmar har en egen plats i krisfamiljens gemenskap

Krisfamiljerna i min undersökning lyfte fram att de har ett större genomflöde av information som löper genom systemet och ett större nätverk som de agerar med än den genomsnittliga familjen, men att de också värnar om sina *gränser*. I familjevårdarnas berättelser kunde man urskilja hur gränserna mellan familjen och världen utanför kan dras. De flesta familjevårdarna i min studie räknade också kortvarigt placerade barn och stödbarn som familjemedlemmar för den tid det är i familjen och gemenskapen. Familjemedlemmarna var ändå hela tiden medvetna om att barnet tillfälligt är en medlem i familjen, och att barnet har sina rötter och sin tillhörighet i sin biologiska familj. Det kortvariga barnets tillhörighet i krisfamiljen verkade vara mer som en del av den sociala gemenskapen och att bli inkluderat i familjen fysiskt och mentalt, än ett känslomässigt band (jfr Schjødt och Egeland 2011, 48).

De placerade barnen får enligt familjevårdarna i min studie en egen plats i krisfamiljen. Det kortvarigt placerade barnet görs i mån av möjlighet delaktigt i familjens vardag och verksamhet, oberoende av hur mycket barnet integreras i familjen. Barnet kan enligt några familjevårdare få åka med på de andra barnens hobbyer och familjeutflykter på samma villkor som de andra barnen. Samtidigt som krisfamiljen gör det kortvarigt placerade barnet delaktigt i familjen, så måste varje familjemedlems integritet skyddas.

Enligt familjevårdarna i min studie kan integriteten i krisfamiljen handla om rätten till *fysisk integritet* (ingen får skada varandra fysiskt; slå, spotta, bita) eller *psykisk integritet* (inga hot, mobbning). Gällande fysisk integritet var flera familjevårdare väldigt noggranna, för att inte bli misstänkta för fysiska övergrepp. Ett par familjevårdare hade obehagliga erfarenheter av att ett kortvarigt placerat barn hade anklagat pappan i krisfamiljen för sexuellt utnyttjande för att avbryta placeringen. . Fosterföräldrars rädsla för att anklagas för övergrepp på de placerade barnen har också konstaterats i tidigare forskning (jfr McFadden 1996, 551). Förutom de långtgående följderna detta kan leda till i krisfamiljens närmiljö och nätverk, så kan det leda till att placerade barn flyttades bort från familjen under utredningen, och familjevårdarnas *rykte, näringsverksamhet och inkomstkälla* fatalt. Reaktionen från myndigheterna kan vara mycket stark, och göra långvarig skada för familjevårdaren och hela familjen. Familjevårdarna, särskilt papporna, var därför försiktiga med att krama om de placerade barnen, och behandla dem lika som de egna barnen i fråga om fysisk närhet.

”Miehenä saan olla tarkkana, etten anna sanomisen aiheita.”

De placerade barnen verkar därmed, bl.a. som följd av alla sina rättigheter, ha stor *makt* i förhållande till familjevårdaren när det gäller dylika anklagelser. Familjevårdarna var oroliga för att då ord står mot ord tas barnen på allvar och blir trodda, medan familjevårdarnas handlingar och intentioner kan misstros. I dylika situationer önskade familjevårdarna *särskilt skydd* för familjevårdarnas rättigheter, position och verksamhet.

Dessutom sågs integritet för det egna utrymmet eller rummet och de egna sakerna viktigt, och det kortvarigt placerade barnet kunde få ha med sig. låna eller skaffa sig egna saker under placeringstiden (välja gardiner, matta och dagtäckor, lakan).

”Samtidigt måste vi se till att de egna barnen skall få leva ett så normalt liv som möjligt, de har rätt till sina egna rum och saker samt rätt att även ha egen tid med oss föräldrar.”

Trots att ett kortvarigt placerat barn är tillfälligt i krisfamiljen, så lyfte familjevårdarna i min studie fram att de tar sig an de kortvarigt placerade barnet med hela sitt hjärta, oberoende av placeringens tid. Eastman (1979, 565) har konstaterat att det kan vara svårt för fosterfamiljer, som är öppna system, att helt och hållet integrera ett barn i familjesystemet, eftersom det är oklart hur länge barnet stannar och i och med att barnet hör till ett annat system. De placerade barnens biologiska föräldrar hölls ändå utanför familjen, men de kunde besöka familjen enligt överenskommelse. En familjevårdare beskrev att hon endast tillåter tidigare placerade barn som sina Facebook-vänner, men inte deras biologiska föräldrar.

6.1.3 Alla familjemedlemmars behov och egenskaper påverkar dynamiken

När det kommer ett nytt barn i krisfamiljen gäller det att få alla familjemedlemmar att samspela, vilket kan kräva viss omprioritering och balansgång mellan familjemedlemmarnas behov. Liksom undersökningar om familjevård över lag har konstaterat (Brown & Calder 2000) påverkar alla barnens *ålder, kön, personlighet, egenskaper, behov och situation* huruvida krisfamiljens vardag och inre system påverkas och förändras av den kortvariga placeringen.

”Aina kun perheeseen tulee uusi jäsen, muuttuu kodin ilmapiiri erilaiseksi.”

Att ta emot ett till barn i familjen påverkar alltså hela krisfamiljen, familjens struktur, system och atmosfär (jfr Cox & Paley 1997, 251). Liksom också McFadden (1996, 547) har konstaterat, ansåg några familjevårdare att det kortvarigt placerade barnets placering i den nya syskonskaran betydelse för hur familjens system påverkas. Det kan bli tävling om samma uppmärksamhet mellan två jämgamla barn, men jämgamla biologiska eller långvarigt placerade barn kan också fungera som kamratstöd åt det kortvarigt placerade barnet. Dessutom kan det förekomma rivalitet mellan de biologiska eller långvarigt placerade barnen om vem som kommer bättre överens med det kortvarigt placerade barnet. Flera familjevårdare ansåg det bättre att ta emot ett barn som är yngre än ”kärnfamiljens” barn, eftersom de då inte påverkas lika mycket av ett placerats barns eventuella dåliga beteende.

Barnen passar inte alltid ihop eller kommer överens, och det kan också hända att *personkemin* mellan ett kortvarigt placerat barn och någon av familjevårdarna inte fungerar. Då måste familjevårdarna tänka ut strategier för att det kortvarigt placerade barnet inte ska känna sig ovälkommet, att alla ska vara någorlunda nöjda och vardagen ska vara uthärdlig för alla parter. Situationen ansågs också kunna lugna ner sig då har anpassat sig i sina nya roller.

”Jonkun lapsen kova ääni voi ärsyttää toista, tai joku lapsi voi olla liian ”kiinni” toisessa. Koetamme keskustella ja keksiä silloin molemmille jotain muuta tekemistä.”

Ur materialet framgår att det kan förekomma *irritation på det nya barnet, svartsjuka, avundsjuka och utnyttjande av situationen* hos de biologiska eller långvarigt placerade barnen då det kommer en ny familjemedlem. Särskilt mindre barn, som inte riktigt kan förstå placeringens innebörd, kan enligt några familjevårdare bli avundsjuka och kräva mer uppmärksamhet än vanligt. Detta ansågs ändå inte lika ofta vara ett problem ifall det kortvarigt placerade barnet är en baby. Det blev då en mer naturlig tillökning i familjen. Några familjevårdare ansåg att det kan förekomma mindre svartsjuka i de krisfamiljer där barnen redan är vana vid att det kommer och går barn, som stannar en kortare tid. En familjevårdare konstaterade att de biologiska barnen inte upplever svartsjuka, eftersom de upplever sig ha en bättre ställning i förhållande till familjevårdaren i och med det biologiska släktskapet.

”Perheemme biologiset lapset eivät ole koskaan kokeneet mustasukkaisuutta sijoitettuja kohtaan. He tietävät olevansa aina ykkösiä.”

Flera familjevårdare berättade däremot att de biologiska barnen hade upplevt sig *annorlunda* i jämförelse med andra familjer pga. att familjen fungerade som krisfamilj. Ifall barnen har gått i samma skola eller på samma hobby som de kortvarigt placerade barnen, kunde ett utåtagerande eller krävande barns egenskaper speglas på dem i de andra barnens kommentarer, liksom ett syskon. McFadden (1996, 551) har också konstaterat att familjevården kan väcka *ambivalenta känslor* hos alla familjemedlemmar. Å ena sidan påverkar det placerade barnets eventuella dåliga beteende familjen som pekats ut av omgivningen och göra familjelivet svårt, en å andra sidan har familjen valt att fungera som fosterfamilj och vill lyckas. (Ibid.)

En kortvarig placering innebär stor osäkerhet och oförutsägbarhet för krisfamiljen i och med att krisfamiljen inte alltid vet särskilt mycket om barnet och dess *bakgrund*. Oförutsägbarheten i fosterbarnens beteende och reaktioner har också i andra undersökningar konstaterats påverka familjens inre liv (Höjer 2003, 221–222.) Det kortvarigt placerade barnet kan komma från en kaotisk situation eller miljö, vilket kan återspeglas i barnets beteende (utåtriktat, inåtriktat, aggressivt, krävande, behövande) också i krisfamiljen;

”Vaikka lapsi on otettu pois kaaoksesta, hänen päässään on edelleen se sama kaaos.”

”Uusi lapsi tuo tullessaan perheeseen mukanaan myös menneisyytensä.”

En familjevårdare hade haft ett barn hos sig ett helt veckoslut utan att känna till barnets namn, allergier osv. I dessa fall får familjen improvisera, och småningom lära känna barnet när det väl har kommit till familjen. Äldre barn kan berätta om sig själv, men med yngre barn kan man få vara mer sensitiv och använda kreativa metoder på barnets villkor, t.ex. lek.

”Se [lapsi] oli kuin Rubikin kuutio”

Liksom flera andra undersökningar (Inkilä 2000, Höjer 2001) också har visat lyfte flera familjevårdare i min undersökning fram att de har konstaterat att deras *förväntningar på de biologiska barnen* är högre än på de placerade barnen och att de biologiska barnen får och klarar sig med mindre uppmärksamhet under den kortvariga placeringen. (jfr Marjomaa & Laakso 2010, *dela tid mellan barnen*; Höjer 2001, *dåligt samvete för att försummat de biologiska barnen*). Familjevårdarna hade också upptäckt att de biologiska barnen som redan kunde förstå placeringens innebörd, anpassade sig snabbt till den nya familjedynamiken och blev mer självständiga. En familjevårdare poängterar ändå att det inte är värre i en krisfamilj när det kommer ett barn till än det är i vilken familj som helst som får ett barn till eller jämfört med dynamiken i nyfamiljer. Krisfamiljens alla barn kan däremot ha perioder där de behöver mer tillsyn, uppmärksamhet eller stöd, också under den kortvariga placeringen.

” [...] kun meillä on kriisisijoitettu lapsi perheessä omat lapsemme ottavat luonnollisen askeleen taaksepäin, pärjäävät paremmin itse eivätkä pyydä huomiota samalla tavalla kuin jos heillä on siihen tilaa. He auttavat toisiaan

ja meitä enemmän kuin silloin kun olemme perheen kesken, ja viihtyvät paremmin yhdessä, riitoja ei synny heidän välille yhtä usein.. [...] Lapsethan ovat niin vaativia kuin heillä on tilaa olla.”

Krisfamiljens inre relationer och dynamik påverkas av *placeringstätheten* (hur tätt det kommer kortvarigt placerade barn till familjen) och *antalet kortvarigt placerade barn samtidigt*.

6.1.4 För att uppnå jämlikhet krävs positiv särbehandling bland barnen

Nivåer som kunde urskiljas ur familjevårdarnas berättelser var förutom vuxna och barn, äldre och yngre barn samt makar och olika föräldrar. Beslutanderätten samt ansvaret gällande familjevården hölls tydligt på de vuxna i krisfamiljen. Indelningen i de äldre barnen och de yngre barnen fanns i flera familjer. ”De äldre” barnen i familjen var då de biologiska barnen, och de hade eventuellt mer friheter eftersom de var äldre, men samtidigt var förväntningarna också högre på dem. ”De yngre” barnen var i några fall de (långvarigt) placerade barnen, som oftare än de äldre barnen fick mer uppmärksamhet och stöd samt fick ”förlåtelse” för sitt utmanande beteende pga. de var yngre, placerade och hade ofta dessutom hade behov av särskilt stöd. McFadden (1996, 549) har också konstaterat att de biologiska barnen kan uppleva den här dubbelmoralen, samt att äldre barn bli en del av fosterföräldrasubsystemet genom att hjälpa till att ta hand om de yngre barnen.

Oberoende av vilken nivå barnet tillhörde, så underströk alla familjevårdare vikten av att behandla det kortvarigt placerade barnet lika som familjens andra barn när det gäller regler, julklappar, att fira födelsedagar, hobbyer och, i mån av möjlighet, kontakten med sina kompisar. Var och en av familjemedlemmarna ska ha möjlighet till *egget utrymme* och *egna saker*, samtidigt som de måste kunna dela på det mesta.

”Lelut ja tavarat ovat yhteisiä (omille lapsille on neuvottu laittamaan tärkeimmät piiloon, ja joistain tavaroista voi reilusti sanoa sijoitetulle, että tähän ei saa koskea, koska on lapselle tärkeä). ”

Vid sidan av strategin att *behandla alla barn jämlikt*, så ansågs *positiv särbehandling* på olika vis vara viktig åt både de kortvarigt placerade barnen och de biologiska eller långvarigt placerade barnen. De biologiska eller långvarigt placerade barnen kunde, av familjevårdarnas dåliga samvete eller som belöning för att de orkar med krisfamiljverksamheten, ges vissa privilegier under den kortvariga placeringen.

Familjevårdarna konstaterade att de i vissa fall kunde ge lättare efter åt barnen och t.ex. låta dem stanna uppe längre eller låta dem få vara längre hos kompisar. De kortvarigt placerade barnen gavs också egna privilegier under placeringen. De kunde få mer förståelse, förlåtelse och uppmärksamhet än de andra barnen, deras dåliga beteende förbisågs lättare och de ställdes inte lika lätt till svars för sina handlingar. Det viktiga ansågs ändå vara att barnen inte uppfattade denna positiva särbehandling, utan att den skulle balansera ut den ojämlika ställningen mellan barnen. Huvudregeln var ändå samma för alla barn; att kräva samma saker och berömma för samma saker.

6.1.5 Stabilitet och flexibilitet upprätthåller krisfamiljens grund

Krisfamiljerna upprätthåller sin balans, sina regler och sin uppfattning om fostran och normalt familjeliv, via sina värderingar; ”*näin meillä*”. Familjens regler och handlingsmönster görs genast i början av en placering klara för barnet, och det är viktigt att ett äldre barn kommer till familjen av fri vilja och förbinder sig till reglerna. Några krisfamiljer hade blivit tvungna att *förtydliga hemmets regler* och förväntningar och ta i bruk s.k. skrivna regler för att få vardagen stabil. De biologiska och långvarigt placerade barnen, som har varit i familjen en längre tid, känner redan till hemmets regler och lever enligt familjens system, medan ett kortvarigt placerat barn kommer från en annan miljö med ett annorlunda system och annorlunda regler och vardag. De förtydligade reglerna kan innebära att reglerna i krisfamiljen blir strängare, för att familjevårdaren ska lyckas skapa en fungerande vardag. McFadden (1996, 551) har också konstaterat att det placerade barnet är van vid vissa regler och värderingar när det kommer till familjen är, men måste leva enligt en annan standard i fosterfamiljen. Höjer (2003, 221–222) har konstaterat vikten av fasta rutiner vis familjevård över lag. Samtidigt som rutiner och gränser skapar struktur, förutsägbarhet och trygghet i vardagen, så strävar familjevårdarna också till att göra placeringstiden till en positiv erfarenhet med trevliga upplevelser för det kortvarigt placerade barnet och hela familjen.

”[...] sijoitusajasta ei saa tehdä LIIAN hauska, ei ole tarkoitus että olemme ohjelmajärjestäjä”, vaan tavallinen arki ylläpidetään arkisilla säännöillä.”

Krisfamiljen jobbar med sina värderingar som grund, dvs. vad familjen anses vara ”normalt”, i sina handlingsmodeller inom familjen. Dessa värderingar bygger i sin tur på de värderingar och ideologier som dominerar i samhället, familjevårdarnas

personligheter och yrkesidentiteter, PRIDE-utbildningen, de värderingar de lärt sig av tidigare generationer samt egna erfarenheter. Krisfamiljens verksamhet och handlingsmodeller påverkas därtill av och måste eventuellt anpassas efter av barnets etniska, språkliga och kulturella bakgrund samt av andra aktörers förväntningar. Krisfamiljen måste därmed vara *sensitiv för barnets kultur, bakgrund, ursprung, språk* samt *de biologiska föräldrarnas grundläggande värderingar och åsikter* då de tar hand om barnet. Den placerande kommunen och socialarbetaren kan därtill ha åsikter om barnets uppfostran och omvårdad. Också i Brown & Calders (2000) studie konstaterade familjevårdare att de behöver vara kulturellt sensitiva då de tar emot utomstående barn i sin familj.

Det kortvarigt placerade barnet för också med sig sina vanor och värderingar till krisfamiljen. Till största del får det kortvarigt placerade barnet anpassa sig enligt krisfamiljens vanor och värderingar, men samtidigt poängterade några familjevårdare att krisfamiljen är flexibel och sensitiv för viktiga värderingar i barnets liv. Ifall ett barn av någon anledning inte lyckas anpassa sig till krisfamiljens familjemedlemmar, värderingar och vardag, och familjevårdaren inte lyckas i sina strategier att lösa spänningar eller konflikter inom familjen, så fattar familjevårdaren beslut för att bevara "kärnfamiljen". Största orsaken till att familjevårdsplaceringar avbryts är också enligt Höjer (2003, 222) konflikter mellan fosterbarnen och familjens biologiska barn.

6.2 Den kortvariga placeringen: förändringar, anpassning och vanlig vardag

Den kortvariga placeringen som process är oförutsägbar, osäker och svår att planera. Besluten och svängarna kan komma snabbt, och liksom krisfamiljens anpassning till nya barn och situationer. Krisfamiljens vardag bygger på intervaller mellan intensiva perioder och pauser, förändring och anpassning samt vanlig vardag. Under den kortvariga placeringen strävar familjevårdarna till att skapa en balans mellan placeringens målsättningar, positiva upplevelser för alla parter och en vanlig vardag. Vid övergångsperioderna, dvs. när ett barn kommer till familjen eller lämnar familjen, råar *diskontinuitet*, medan vardagen mellan placeringarna samt ibland under placeringen, kan präglas av ett slags lugn och *kontinuitet* (jfr Cox & Paley 2003,

194). Familjevårdarna balanserar mellan att upprätthålla kontinuitet och vårda och upprätthålla ”kärnfamiljen”, samtidigt som de försöker anpassa sig till de nya omständigheterna, *diskontinuiteten*. Det kan tidvis vara mycket att stå i.

”Kädet ei aina riitä joka paikkaan”.

Flera familjevårdare i undersökningen lyfte fram att kortvariga placeringar ofta avslutas då man hittat en balans i vardagen och relationerna. Sedan kommer det ett nytt barn och allt börjar från början. Enligt de flesta familjevårdare i min undersökning skakar ändå inte en kortvarig placering om hela krisfamiljens grund och vardag, och poängterar att krisfamiljen växer in i sin roll och familjemedlemmarna blir vana vid denna *livsstil* (jfr Ketola 2008b, 42).

”Perhe kypsy rooliinsa kriisiperheenä ja muuttuu yhä sopeutuvammaksi mitä enemmän kokemusta saa. Alussa oli enemmän ”kasvukipuja” kuin nyt.”

Flera familjevårdare nämnde att de kortvariga placeringarna är så tids- och energikrävande att ena måste vara hemma heltid. Samma sak hade konstaterats i Perhehoitokysely 2004 (se Ketola 2008b, 41). Krisfamiljens ekonomi är sålunda bunden till att ha placerade barn i familjen, och få vårdersättning för detta. Samtidigt som familjevårdarna i undersökningen ansåg att det är viktigt med pauser från familjevården, så måste de också beakta familjevården som sin inkomstkälla.

Alla familjevårdare i undersökningen hade erfarenhet av att en kortvarig placering drar ut på tiden och blir längre än förväntat, och en del hade erfarenheter av att en placering avbrutits eller avslutats tidigare än planerat. I flera familjer hade s.k. kortvarigt eller krisplacerade barn eller barn som varit i familjen på s.k. stödveckoslut blivit kvar i familjen och placerats där långvarigt. Också McFadden (1996, 550) har konstaterat att skillnaden mellan långvarig och kortvarig placering kan bli oklar, om placeringen bara fortsätter. Flera familjevårdare berättade att krisfamiljen kan ha svårt att planera långt i framtiden eftersom den kortvariga placeringens längd sällan är bestämd på förhand. De lever mycket i stunden här och nu enligt det schema där alla barnens aktiviteter finns inskrivna. Ifall det finns utrymme och läget tillåter, så kan spontana evenemang genomföras.

”Ei pysty suunnittelemaan elämänsä hirveästi etukäteen kun elää kriisiperheenä. [...] Nykyään ex tempore on se, jonka mukaan mennään.”

Familjevårdarna poängterade att de inte kan göra under, särskilt då placeringen är kortvarig, men de gör vad de kan göra just då. Flera familjevårdare hoppades på att barnskyddets beslut för barnet fattas så att resultatet av det hårda jobbet bär längre än placeringen räcker.

6.2.1 Mental och praktisk förberedelse inför en temporär placering

De flesta familjevårdarna hade fått mental förberedelse för familjevården via PRIDE-utbildningen, och ett par har varit med och dra utbildningen för blivande familjevårdare. Ett par stycken familjevårdare hade fungerat som familjevårdare redan innan PRIDE-utbildningen kom till Finland. De har inte gått kursen, eftersom kursen är avsedd för personer som inte tidigare fungerat som familjevårdare (jfr Back-Kiianmaa & Hakkarainen 2008), och de upplever att de inte skulle ha så stor nytta av den längre. Familjevårdarna ansåg att de redan via sina erfarenheter har fått en bra inblick i vad familjevård kan innebära både praktiskt, fysiskt, socialt, psykiskt och emotionellt. Socialarbetare hade däremot krävt att familjevårdarna skulle gå kursen för att kommunen skulle kunna placera ett barn hos dem, utan att egentligen förstå vad utbildningen innebär. Familjevårdarna betonade, att PRIDE-utbildningen fungerar bra som förberedande utbildning, men de räcker inte som stöd i familjevårdarens vardag. Det är först då man vet vad det innebär att vara familjevårdare. Ketola (2008b, 39) betonar också att enbart PRIDE-utbildningen inte tillräckligt garanterar god vård utom hemmet för barnet.

För att kunna ta emot ett nytt barn i familjen måste de andra barnens och familjens situation vara harmonisk dvs. i sådan balans att ingen av de biologiska eller långvarigt placerade barnen har t.ex. starka symtom av illamående eller för tillfället behöver mer stöd än vanligt (jfr Brown & Calder 2000).

”On hyvin tärkeää, että [...] perheenjäsenillä on terveät suhteet toisiinsa ennestään”

I mån möjlighet förbereder sig hela ”kärnfamiljen” för att ta emot ett utomstående barn. Familjevårdarna strävar till att fråga och informera de biologiska och/eller långvarigt placerade barnen samt diskutera med barnens på deras nivå då de fått en förfrågan från socialbyrån att ta emot ett nytt barn. Barnens *tidigare erfarenheter* av ett barn i viss ålder av ett visst kön kunde inverka på huruvida de ville ta emot ett

nytt kortvarigt placerat barn eller inte. En familjevårdare ansåg det troligt att barnen inte ville ha ett likadant barn igen, då en tidigare kortvarig placering med ett visst sorts barn hade misslyckats.

”Mahtuisiko meille vielä x-vuotias x-niminen poika? Mihin mahtuisi sänky?”

” [...]näillä lapsilla ei ole asiat niin hyvin kuin meillä.”

En familjevårdare menade att barnen aldrig har sagt nej innan en placering, utan under placeringen sedan kunnat klaga på att de inte orkar med eller kommer överens med ett visst barn. Ibland händer allt så fort att de inte hinner diskutera något och inte ens själva hinner få någon information om barnet på förhand.

”Usein koululaiset eivät ole edes saaneet tiedon uudesta lapsesta ennen kuin tulevat kotiin koulusta ja huomaavat, että aha, uusi tyyppi on muuttanut meille.”

Krisfamiljen förbereder också allt det praktiska innan barnet kommer; ställer i ordning sängen eller rummet, plockar fram leksaker som kan passa ett barn i en viss ålder. Enligt familjevårdarna är de egna barnen ofta ivriga på att ta emot det nya barnet och visa det runt hemmet. Ibland förverkligas inte placeringen, trots att det preliminärt har kommit information om ett placeringsbehov från socialbyrån. Det kan enligt en familjevårdare också ändra flera gånger.

6.2.2 Krisfamiljen som "familjeföretag" under placeringstiden

Krisfamiljen fungerar som ett *"familjeföretag"* (skribentens ordval), där alla familjemedlemmar i olika åldrar spelar en roll och har en uppgift. Familjevården fungerar därmed med hjälp av hela familjens insats. Familjevårdarna beskrev att de jobbar med sig själva och *hela familjen som verktyg*; *"Perhehän on se meidän työväline."* Hela familjen måste vara med på noterna, och den kortvariga placeringen görs ofta som en gemensam process.

"[...] kaikki ovat mukana juonessa että perhe toimii kriisiperheenä."

Även om krisfamiljens vardag beskrevs som *vanlig* (jfr Höjer 2003, 220–221), så påverkadas krisfamiljens vardag på många plan av en kortvarig placering. En familjevårdare beskrev krisfamiljens vardag som *"[...] ett väldigt krångligt pussel som rubbas rätt enkelt av en liten försening eller iniberat program."* Också Höjer

(2003, 218) har konstaterat att det är en kraftansträngning att ta emot ett till barn i familjen.

För en fungerande vardag behövs enligt flera familjevårdare också *god organiseringsförmåga och praktiska strategier*. Alla familjemedlemmars dagscheman (skola, daghem, hobbyer etc.) ska gå ihop till en fungerande helhet, och det nya barnets ärenden ska passas sin i familjens kalender och tidtabell. De vuxna måste familjevårdarna att de måste anpassa sig till sina tillfälliga och mångtydiga *roller* i den nya situationen (jfr Cox & Paley 2003, 194) och kan ha *uppgiftsfördelningar* gällande vem som gör vad.

”Siinä [arjessa] sijoitetut kulkevat mukana, jos ei muuta vaihtoehtoa ole. Me vanhemmat haluamme myös omaa aikaa, harrastuksiimme ja menoihin, se vaatii vaan yhdessä suunnittelua ja viikkokatsauksia”

”Ensimmäisen illan aikana työnjako on kotona selkeä, minä hoidan uutta lasta ja isä hoitaa omat lapseksemme, niin myös sijoituksen alkuaikana”

De biologiska barnen eller långvarigt placerade barn kunde fungera som *förebilder* och *föregå med gott exempel* för krisfamiljens vanor för det kortvarigt placerade barnet. De inkluderades i hela placeringsprocessen, och var en aktiv del av den rehabiliterande familjevård det kortvarigt placerade barnet erbjöds. Barnen fick lära sig att dela med sig av sitt hem, sina leksaker och sina föräldrar åt de kortvarigt placerade barnen samt tolerera de eventuella avvikande beteendena och vanorna som det kortvarigt placerade barnen kunde föra med sig.

”Tärkeää muistaa, että omat lapset tekevät paljon ”työtä”, kun leikkivät ja näyttivät esimerkkiä sijoitetuille lapsille.”

En familjevårdare lyfte fram att de minderåriga biologiska barnen hade belönats för sitt ”arbete” under den kortvariga placeringen med t.ex. särskilda privilegier i vardagen eller en resa efter att placeringen tagit slut. De biologiska barnen förhöll sig till de kortvariga placeringarna som *”mammans (och/eller pappas) jobb”*, och tog via det på allvar denna uppgift genom att också själv göra sitt bästa för att mammans jobb skulle lyckas.

De biologiska barnen hade också fått höra av de placerade barnen och se mycket om hur svårt en del barn kan ha det, och ville hjälpa dem. Detta väckte också hos barnen en vilja att hjälpa dessa barn, och hade gjort det lättare för dem att *förhålla sig*

osjälviskt samt med tålmod och empati till de kortvarigt placerade barnen under den tid de är i familjen. Också andra undersökningar (Höjer 2003, 222) har visat att fosterfamiljens biologiska barn är väldigt empatiska, toleranta och förstående gentemot de barn som placeras i familjevård i familjen och att familjevården över lag kräver stort tålmod, engagemang och kreativitet.

Eftersom krisfamiljen är mycket bunden vid kortvariga placeringar, så behövs också *pauser från familjevården och andningshål*. Semester från familjevården en viss tid eller veckoslut då det placerade barnet är på hemlov eller dylikt ger krisfamiljen en möjlighet att upprätthålla bra förhållanden inom ”kärnfamiljen” och till varandra och familjevårdarna en möjlighet att bara vara mamma och pappa åt de egna barnen. Krisfamiljens vardag påverkas olika mycket av den kortvariga placeringen beroende på hur många pauser familjevårdarna och krisfamiljen får under den intensiva perioden och hur ofta. Ju längre tid krisfamiljen är utan pauser, desto mer påfrestande är placeringen för familjen.

Under den kortvariga placeringen strävar familjevårdarna också till att vårda ”kärnfamiljens” relationer och göra tid för gemensamma sysselsättningar med bara de biologiska eller långvarigt placerade barnen.

”Sijoitusten aikana ollaan pyritty siihen, että tekisimme säännöllisesti jotain vain omien lasten kanssa kaksin, esim. leffassa tai syömässä. Toki niin etteivät sijoitetut lapset sitä edes tiedä, eivätkä koe että jäisivät jostain paitsi. Nykyisin panostamme enemmän perheen välisiin suhteisiin. Keskustelemme enemmän, olemme läsnä.”

”Yritämme tehdä ”kriisiperhe-elämästä” vähän houkuttelevampaa omille lapsillemme antamalla heidät päättää mitä teemme ”lainalapsivapaina” viikonloppuina, järjestämällä heille yllätyksiä kuten risteilyjä, kylpyläviikonloppuja, hemmottelemalla ja palkitseamalla heidät.”

Familjevårdarna beskrev att de kortvariga placeringarna å ena sidan har *tärt på familjen*, men å andra sidan har *förstärkt relationerna inom familjen*. (Höjer 2001; *påverkat familjen positivt och negativt*). Den kortvariga familjevården ansågs ta mycket energi och anpassning av ”kärnfamiljen”, som var tvungen att offra vissa egna behov och kontakter för att kunna förverkliga familjevården. Å andra sidan ansågs de kortvariga placeringarna ha fört medlemmarna i ”kärnfamiljen” närmare

varandra, då placeringen varit över och lärt dem att uppskatta varandra och ”kärnfamiljen” mer.

Fördelarna med familjevården ansåg en familjevårdare vara att ”kärnfamiljen” kan *spenderar mer tid tillsammans* än om båda föräldrarna skulle jobba utom hemmet. Till nackdelarna hörde enligt flera familjevårdare de *uppoftningar och prioriteringar* som krisfamiljen varit tvungen att göra i och med familjevården. Familjevårdarnas egna hobbyer och krisfamiljens program måste, åtminstone till en del och under de intensiva perioderna, prioriteras bort eller inhiberas under den kortvariga placeringen liksom kontakten med släkt och vänner. Familjevårdarna berättade också att barnen uttryckt missnöje med att de inte kan göra saker som normala familjer gör, trots att de annars inte varit emot familjevården. Dessa diskussioner hölls med ”kärnfamiljen” då det kortvarigt placerade barnet inte var närvarande.

”[...] ovat välillä toivoneet että olisimme tavallinen perhe joka suunnittelee ja tekee asioita kuten tavalliset perheet tekevät.”

Familjevårdarna poängterade att de aldrig ångrat att de börjat med familjevård, även om de ibland har funderat över och haft dåligt samvete för vilka konsekvenser det har medfört för egna familjen. Vissa svåra dagar hade en del kunnat ifrågasätta sitt beslut att ta emot utomstående barn och deras nätverk i sin familj, men de ansåg ändå att det har varit värt det med tanke på hur mycket verksamheten ger och har gett dem.

6.2.3 Cirkeln sluts när en kortvarig placering tar slut

Ifall det kortvarigt placerade barnet är mycket krävande och placeringen förlängs till näst intill outhärdlig längd för krisfamiljen, så kan de hända att de biologiska eller långtidsplacerade barnen börjat vänta på att barnet skall åka hem eller vidare och att situationen ska normaliseras. Medvetenheten om att placeringen är kortvarig gör det lättare att ända till placeringens slut förhålla sig positivt till placeringen då barnet eller barnets biologiska föräldrar är mycket krävande. Av några biologiska barns och en familjevårdares uttryck nedan märker man tydligt att krisfamiljens *inställning* till de kortvariga placeringarna är *temporär*.

”koska noi lähtee?” (barn)

”on kiva tavata uusia lapsia, mutt sit kun niitä on tavattu tarpeeks, ne alkaa ärsyttää”. (barn)

”he ovat täällä [meillä] ja he mahtuvat meidän perheeseen sen aikaa kun tarvitsevat meitä [...], etteivät he koe, että ovat vaivaksi.” (familjevårdare)

En placering kan ta slut plötsligt eller planerat, tidigare eller senare än väntat, på barnets, familjevårdarens eller socialarbetarens initiativ. Trots att en kortvarig placering tar slut så kan krisfamiljen fortfarande fundera över hur det går för barnet hemma eller på det nya stället dit barnet har åkt. Krisfamiljen kan *sörja* barnet eller *känna lättnad* över att placeringen har tagit slut. En familjevårdare berättade att krisfamiljen tillsammans *minns* barnet, och kan fundera över trevliga och mindre trevliga händelser de upplevt tillsammans med det kortvarigt placerade barnet. En del svar gällande det kortvariga barnet och dess situation kommer först senare, medan krisfamiljen också måste kunna leva med att de inte alltid får svar på de frågor som blir öppna efter att placeringen har tagit slut.

Enligt några familjevårdare är separationen från barnet olika smärtsam beroende på barnets ålder, placeringens längd samt hur väl barnet anknutit till och integrerats i familjen. Dessutom spelar det en roll hur stark tillhörighet barnet har till sin biologiska familj, vart barnet far efter placeringen, och huruvida familjevårdaren känner sig trygg med beslutet vart barnet är på väg (t.ex. till sina föräldrar, till adoptivföräldrar, en annan familj, en anstalt) (jfr McFadden 1996, 550, *missnöje med socialnämndens beslut gällande barnet*). Familjevårdarnas ansåg att det är lättare att hålla en viss känslomässig distans till barnet om barnet har nära människor i sitt liv, än om barnet inte har några närstående till hands. Barnets ålder inverkar också på hur mycket barnet anknyter till familjevårdaren och familjen. En familjevårdare beskrev hur lätt det är för hela familjen att knyta an till en hjälplös baby, och hur det är lättare att hålla den känslomässiga distansen om barnet snart skall återvända till sin biologiska familj och familjen är aktivt med i babys liv. Familjevårdarna beskrev också att det är lättare att fästa sig vid mindre barn, eftersom de är så mycket mer beroende av och anpassningsbara till krisfamiljen än äldre barn. Eastman (1979, 565–566) har också konstaterat att ju längre ett barn stannar i familjen, desto starkare blir kontakten till familjen och oron för barnets framtid.

I vissa fall åkte familjevårdare eller hela krisfamiljen för kontinuitetens skull och hälsade på barnet efter att placeringen har tagit slut, och en del håller sina dörrar öppna ifall barnet någon gång vill besöka krisfamiljen. I vissa fall *upprätthålls kontakten* med det kortvarigt placerade barnet via brev, kort, telefon eller Facebook.

För de barn som varit kortvarigt placerade sin första tid i livet, gjorde en familjevårdare en minnesbok, för att skapa kontinuitet och undvika luckor i barnets liv. Några familjevårdare i min undersökning beskrev att det är mycket svårare vid slutet av en placering ifall boendet hos krisfamiljen har fungerat bra, än om det har fungerat dåligt. Då är separationen mindre smärtsam, och medför en viss lättnad för ”kärnfamiljen”, som återgår till sin ”normala” vardag och struktur samt sina normala roller och (jfr McFadden 1996, 549).

Familjevårdarna rekommenderade också att man inte genast tar ett till barn i familjen, ifall man just fått ett eller flera långtidsplacerade barn. Krisfamiljen rekommenderas att ta *en paus*, och ta emot kortvarigt placerade barn först när ”kärnfamiljen” har ”återhämtat sig” sig från den förra placeringsperioden. Under placeringstiden finns det en risk att det saknas *lugn och ro*, så detta är bra att ta igen då man pausar innan nästa placering.

”Keho käy ylikerroksilla kunnes tapahtuu uuvahtaminen ja sitten meneekin makoillessa hetki. Sijoituksesta riippuen pari päivää tai jopa pari kuukautta jos on ihan loppu kuten viime kesänä kahden superrankan tauottoman vuoden jälkeen. Nautin lapsistani ja yhdessäolosta, kävelyretkistä, kauppareissuista, HILJAISUUDESTA ja rauhasta, siitä, että kukaan ei huuda, tappele, valehtele, riko, varasta... Mietin miten ikinä enää jaksan tätä uudestaan, kunnes aikaa on kulunut tarpeeksi ja perheemme alkaa taas innolla odottaa uutta sijoitusta... Tällaisen kuormituksen jälkeen on pakko pitää taukoa sijoitetuista lapsista ja saada oma perhe takaisin tasapainoon.”

Familjevårdarna upplevde behov av att tillsammans med socialarbetaren ha en gemensam genomgång och utvärdering av placeringen efter att placeringen avslutats. På så vis tyckte de att de kunde avsluta det kapitlet, få feedback av den placerande socialarbetaren och kunna utveckla sin verksamhet. De upplevde också att de på så sätt kunde bearbeta en eventuell misslyckad placering, få en ordentlig avslutning på placeringen samt bättre planera hurdana barn som passar in i just deras familj i framtiden. Dessutom ville de gärna ha en kopia av vad som skrivits om dem som familjevårdare, ifall informationen senare går vidare till andra kommuner.

”Hetä sijoituksen päätyttyä kaipaisin sosiaalityöntekijä soittoa jotta saisin purettua sijoituksen paineita, sekä työnohjausta.”

6.3 Jonglerandet med omgivande system och nätverk

Krisfamiljens interagerer med de omgivande systemen och nätverken, och påverkas av vad som händer i dem. Krisfamiljen är inte heller lösryckt från det omgivande samhället, utan påverkas av samhällets lagar, trender och ideologier. På samma sätt som händelser inom familjen kan påverka de närliggande systemen, så kan de närliggande systemen påverkas av händelser inom krisfamiljen. Man kan också utläsa fenomen som inte direkt kan åtgärdas, men som är viktiga att uppmärksamma för att bättre förstå krisfamiljens helhetssituation. *Beslut och handlingsmodeller samt tillgänglig service inom kommunerna och lokala händelser* (jfr McFadden 1996, 546) kan påverka krisfamiljens medlemmar och vardag direkt eller indirekt, socialt, praktiskt, ekonomiskt eller psykiskt. Exempelvis kan traumatiska händelser i den lokala miljön, såsom skolskjutningar, skapa obalans i familjen, de placerande kommunernas riktlinjer för hur familjevården ska stödas påverkar krisfamiljens ekonomi och bristfälligt utbud av specialtjänster för barnet kan tvinga familjevårdarna att skjutsa barnet långa vägar. Ur familjevårdarnas berättelser kan man utläsa olika interaktionsmönster som främjar eller motarbetar krisfamiljens välmående och olika situationer där interventioner kunde införas för att förbättra krisfamiljens vardag.

6.3.1 Krisfamiljens informella relationer är stödjande eller resurskrävande

Att bli familjevårdare innebär att både kärnfamiljen och den utvidgade familjen (släkt, vänner) blir delaktiga i familjevården (Molin 1994 se McFadden 1996, 549). De informella, dvs. icke-professionella kontakterna runt krisfamiljen kan vara stödjande eller resurskrävande relationer. Familjevårdarna ansåg att krisfamiljens nätverk är oersättligt då det gäller att hjälpa och stöda, avlasta och avlösa familjevårdarna. Krisfamiljens egen släkt (vuxna biologiska barn, familjevårdarens syskon samt mor- och farföräldrar) och vänner ställer enligt familjevårdarna ofta upp vid vardagliga arrangemang samt som avlösare vid ledigheter, krissituationer etc., ofta utan ersättning. Detta påvisar familjevården natur som familjeföretag samt att familjevårdarna tänker väldigt systemiskt gällande familjevården. Släktingar är också enligt andra undersökningar (Ketola 2008b, 52) de vanligaste avlösarna vid

familjevård. Familjevårdarna nämnde alla att det vore näst intill omöjligt att få verksamheten att fungera utan ett starkt stöd av det egna nätverket.

”Meidän omien lasten arki ei saa hämmentyä, joten isovanhemmat ja muu verkosto ovat kullaan arvoisia, kun omat lapset voivat elää elämäänsä, lähteä harrastuksiinsa jne.”

”On ollut tosi mukavaa, kun on voinut käyttää lapsenvahtina läheisiä ihmisiä, jotta olemme voineet miehen kanssa käydä tapaamassa kavereita. Kaikki aina kuitenkin jotenkin järjestyy, onneksi on tukiverkot, läheisiä ympärillä. Arki vaan mukavasti rullaa, kun positiivisella asenteella mennään, ja suunnitellaan.”

Däremot kan det också förekomma resurskrävande händelser, t.ex. sjukdomar, i det egna nätverket, vilket kan påverka familjevårdaren och hela krisfamiljens vardag och verksamhet. Beroende på krisfamiljens utformning, kan den utvidgade familjen innebära många personer (krisfamiljen som nyfamilj, familjevårdarens barnbarn), samtidigt som kontakten med det egna nätverket delvis eller tidvis måste prioriteras bort. Enligt McFadden (1996, 549) kan det uppstå problem ifall krisfamiljens eget nätverk inte stöder familjevårdsverksamheten eller t.ex. mor- och farföräldrar favoriserar familjens biologiska barn. Man borde också beakta att personer i krisfamiljens eget nätverk kan uppleva förluster och stress av familjevårdsverksamheten. (Ibid.)

Det placerade barnet kan också påverka krisfamiljens nätverk. En familjevårdare berättade om hur hennes vuxna barn inte ville komma med familjevårdarens barnbarn och hälsa på, eftersom de var oroliga för att de placerade barnen kunde lära dem dåligt beteende. Fosterfamiljesystemet kan också bli en utvidgad familj, som innefattar det placerade barnets biologiska familj och släktingsnätverk (Watson 1982 se McFadden 1996, 549). Krisfamiljen kan ha positiv eller negativ kontakt med de placerade barnens föräldrar, mor- och farföräldrar, syskon samt annan släkt och vänner (gudmödrar, mosttrar). Kontakten till dessa kan kräva mycket tid och resurser av familjevårdaren, särskilt ifall de motsätter sig placeringen eller själva är i kris, ringer ofta eller träffar barnet ofta. Också McFadden (1996, 550–551) har konstaterat att de biologiska föräldrarnas kris och annorlunda värderingar och livsstil kan försvåra samarbetet mellan familjevårdarna och de biologiska föräldrarna.

Flera familjevårdare upplevde att barnets träffar kunde också ha negativ inverkan på krisfamiljens vardag i och med att barnets beteende försvårades efter träffarna och barnet oroade sig för föräldrarnas situation (jfr Marjomaa & Laakso 2010; McFadden 1996, 545-546 *intrång av utomstående*). Några familjevårdare upplevde träffarna med de biologiska föräldrarna ibland ordnades enligt föräldrarnas rätt att träffa barnet, inte enligt deras syn på barnets bästa.

”Haasteellista on, jos sijoitetuilla on paljon tapaamisia vanhempiensa kanssa, se rikkoo kodin arjen ja harmonian, koska yleensä aina lapsi reagoi negatiivisesti näihin tapaamisiin.”

”Varsinkin silloin jos vanhempi kovin vastustaa ja haukkuu meitä lapselle ja manipuloi lasta, on vaikeaa suhtautua positiivisesti. Pitää vain luottaa tunteeseen, että lapsi kokee olevansa pidetty meillä.”

Kontakten med det placerade barnets nätverk kan också vara mycket givande, ifall samarbetet fungerar för barnets bästa. De flesta familjevårdarna konstaterade att de ändå oftast har en god kontakt med det placerade barnets nätverk via ödmjukt bemötande; *”kiitos, että saan hoitaa lastasi”*, och socialarbetaren ofta var den som fick ta skulden och de negativa känslorna för beslutet om vård utom hemmet.

6.3.2 Myndighetskontakterna kan hjälpa eller stjälp krisfamiljen

Myndigheter (agency staff) har en central roll i fosterfamiljen vid familjevård. (McFadden 1996, 549). Krisfamiljen kan ha kontakt med ett stort antal andra professionella aktörer i samband med den kortvariga placeringen. Förutom socialarbetaren, som ansågs vara den viktigaste samarbetsparten, samarbetade familjevårdarna med professionella bl.a. inom hälsovården (läkare, socialpediatri), psykiatrin, olika rehabiliterande terapier och polisen (vid hot av barnets biologiska föräldrar eller av barnet själv) (jfr McFadden 1996, 545–546 *koordinera olika tjänster och samhällsresurser för att möta det placerade barnet behov*). Dessutom hade de kontakt med barnens och egna hobbyer, barnens skolor och daghem samt med andra familjevårdare, som fungerade som krisfamiljens avlastningsfamiljer, stödfamiljer och kamratstöd, och sin arbetshandledare. Några familjevårdare efterlyste ett gott och jämlikt samarbete med olika myndigheter samt respekt för familjevårdarnas professionella kunskaper och åsikter i barnets ärenden, t.ex. då

familjevårdarna ombeds skriva utlåtanden. (jfr MacGregor m.fl. 2006; Brown & Calder 2000).

Ibland upplevde familjevårdarna att det kortvarigt placerade barnets serviceformer var nyttiga och stödde familjevårdaren i vardagen med barnets vård. Ibland kunde de inte direkt se någon nytta med all den service barnet fick, men inte heller någon skada. Ibland ansågs barnets professionella kontakter vara onödiga, orsaka mer oreda hos barnet och direkt utmatta krisfamiljen i form av allt skjutsande till dessa professionella och att ta emot barnets upplevelse av påfrestelse. Ibland medför samarbetet med närstående professionella system nytta, ibland innebär det mer ett ont måste utan närmare eftertanke och plan.

Familjevårdarna önskade *mer "vanlig" hjälp och service* som också erbjuds "vanliga" familjer och barn, som t.ex. krishjälp och familjearbete, medan de också upplevde att de kunde ha nytta av lite *specialbehandling* i form av barnvakt och städhjälp med tanke på familjevårdens natur. De upplevde att de ofta förväntades klara sig med barnet, och att de måste be om hjälp skilt, vilket kunde uppfattas som om de inte klarar av sin uppgift som familjevårdare. Familjevårdarna plockades på så vis (oavsiktligt?) ur det normala serviceutbudet i och med att de ansågs som professionella.

Familjevårdarna upplevde också att socialarbetarna och andra professionella byts ofta, och att *informationsöverföringen* mellan krisfamiljen och socialverket samt inom socialverket inte alltid löper, vilket påverkar krisfamiljens planering.

"[...] toivoisin parempaa tiedonkulkua, koska aina meille perheille ei MUISTETA kertoa että sijoitus ei onnistukaan, ja suunnitelmat ovat muuttuneet. "

Dessutom önskade flera familjevårdare att olika kommuner, som placerar barn i samma krisfamilj, skulle kommunicera och samarbeta bättre med varandra.

Flera familjevårdare ansåg att socialarbetarna inte alltid har förståelse för krisfamiljens situation i sin helhet (jfr Ketola 2008b, 39) och därför inte lyckas beakta detta och stöda familjevårdaren tillräckligt. Familjevårdarna upplevde också *bristfälligt uppskattning* för familjevården både i socialarbetarens stöd och i och med de lagstadgade och kommunala taxorna för kortvarig familjevård. (jfr Ketola

2008b, 42–44.) Att ersättningen för familjevård är så låg, upplevs också som bristande uppskattning för detta tunga, krävande och mångdimensionerade arbete, som utförs av en hel familj. Samtidigt utsätts familjevårdarna ständigt för *utvärdering* av sina förmågor att ta hand om placerade barn, de ”synas i sömmarna”. Familjevårdarna vet inte alltid vad som skrivits om dem i det placerade barnets dokumentation hos socialarbetaren, samtidigt som de är beroende av det rykte de får inom kommunerna i och med dessa utvärderingar. Familjevårdarnas förmågor ifrågasätts också i samband med misslyckade placeringar, och en del kommuner har en karens för familjevårdarna då en placering avbryts före planerat. Detta innebär att familjevårdarna inte får någon inkomst, och de upplevde det också som skuldsättande att de misslyckats med sitt uppdrag.

Familjevårdarna upplevde det också viktigt att få diskutera den kortvariga placeringen med någon neutral utomstående professionell. De poängterade att de pga. tystnadsplikten inte kan lätta på sitt hjärta åt vem som helst eller dela glädje, frustration eller motgångar med vem som helst gällande barnet ärenden. Familjevårdarna ansåg sig inte kunna säga vad som helst åt socialarbetaren. De upplevde att de måste försköna sina känslor och berättelser för socialarbetaren, eftersom de var rädda för att socialarbetaren kunde tro att familjevårdaren ville avbryta placeringen och avbryter den om familjevårdaren uttrycker sig klumpigt. Att inte få ventiler sina känslor, ansågs belasta hela krisfamiljen.

6.3.3 Ekonomiska förutsättningar påverkar krisfamiljens handlingsutrymme

Liksom flera andra forskare har påvisat (Brown & Calder 2000; Ketola 2008b) kritiserade också familjevårdarna i min studie de *ekonomiska ersättningarna* för familjevården som otillräckliga och icke-motiverande. Familjevårdarna upplevde att ersättningarna har räknats ut enligt vad barnets grundbehov kräver, utan att man har tänkt på dessa ur ett större perspektiv. Då ersättningarna inte från början täcker barnets alla kostnader, tvingas familjevårdarna bokföra barnets utgifter och "tigga" om ersättning för dessa av kommunerna. Enligt Ketola (2008b, 39) kan ersättningarna som betalas ut åt familjevårdaren vara knutna till en viss socialarbetare, och förändras ifall socialarbetaren byts ut. Då kommunerna sedan inte anser utgifterna vara ”nödvändiga” går dessa från familjevårdarens egna pengar eller från barnets vårdersättning dvs. familjevårdarens ”lön”, trots att familjevårdarna inte

är underhållsskyldiga för de placerade barnen. På så sätt har familjevårdare som jobbar utanför hemmet och har en god egen ekonomi bättre möjlighet att driva familjevård, än de familjevårdare, som är hemma för att ta hand om barnen och vars huvudsakliga syssla och inkomstkälla är just familjevård. *Ersättningarna för semestrar och ledigheter* ansågs också många gånger bli på minus, efter att familjevårdaren anställt en avlösare eller åkt hemifrån för att kunna hålla sin ledighet. Familjevårdens ersättningar har också kritiserat i tidigare forskning (Brown och Calder 2000; Ketola 2008b, 41).

”Perhehoidon ei pitäisi olla vain rikkaiden puuhaa”

”Emme ole elatusvelvollisia”

I ett fall hade det placerade barnet blivit kvar med mer pengar i handen i månaden än familjevårdare i och med lagstiftningen gällande barnets inkomster, veckopengar osv, samtidigt som familjevårdaren delvis betalade för barnets uppehälle av sina egna pengar. I det fallet ifrågasatte familjevårdaren det ”överflöd” (*”ylitarjonta”*) de placerade barnen erbjuds i förhållande till de barn som bor hos sina egna föräldrar. Barnens rättigheter kan sålunda leda till orimligheter för familjevårdaren.

Kommunernas samarbete sinsemellan i krisfamiljens ärenden kritiserades också. En del krisfamiljen kan samtidigt ha kortvarigt placerade barn från olika kommuner, och genom närmare samarbete kunde både de ekonomiska och andra strukturella förutsättningar för familjevården förbättras för den enskilda krisfamiljen. Dessutom kunde ett närmare samarbete mellan kommunerna och socialarbetarna leda till liknande kommunala riktlinjer för olika ersättningar samt att krisfamiljen får mer stöd, vars kostnader kunde fördelas jämnare mellan kommunerna, t.ex. ersättningar för familjevårdsverksamheten, utbildningar, kurser och arbetshandledning. Flera familjevårdare ansåg också att ett kommunsamarbete kunde främja kontakten mellan krisfamiljer och andra familjevårdare, och skapa ett bättre nätverk för kamratstöd. Ur några familjevårdares berättelser framgick också att familjevårdar redan ställer mycket upp för varandra både som avlösare och spontan barnvakt utan ersättning.

Familjevårdarna lyfte fram att barnet och krisfamiljen inte lever isolerat från den omgivande miljön och dess *trender och mode*, men att dessa aspekter sällan beaktas inom de kommunala handlingsmodellerna och taxorna gällande ersättning för barnets kostnader och vilka utgifter som anses vara ”nödvändiga” för barnet. Flera

familjevårdare betalade delvis för barnets utgifter ur egen plånbok, för att kunna erbjuda barnet samma sak som de andra barnen i familjen och minska risken för stämpling och mobbning. Ett gastkramande exempel handlar om ett placerat barn, som hade kommit till krisfamiljen utan saker och därför hade fått några uppsättningar nya kläder. Några barn i skolan hade kommenterat att ”deras” skattepengar hade gått till barnets nya kläder. Utomstående individers syn på familjevård kan sålunda också påverka krisfamiljen. Skolan ordnar möten skilt för varje elev, och förväntar sig fullt engagemang och deltagande av familjevårdaren i varje barns ärenden. Samtidigt kan det hända att barnet mobbas i skolan pga. att det är annorlunda, och inte har samma kläder, mobiltelefoner och cyklar som de andra barnen. Detta fenomen blir enligt några familjevårdare ännu mer påtagligt inom långvarig familjevård.

7 SLUTSATSER OCH DISKUSSION

När man studerar familjevård ur ett systemteoretiskt perspektiv så är det viktigt att man beaktar verksamheten i all sin komplexitet och interaktioner på alla olika nivåer. Man måste beakta att alla kopplingar och utbyten kan få till stånd (oproportionerliga och oavsiktliga) effekter på alla nivåer; hos en familjemedlem, ett subsystem eller i hela familjen. Dessutom är det viktigt att utvärdera vad dessa effekter innebär rent praktiskt för krisfamiljen; hur påverkar en förändring vardagen i praktiken?

Krisfamiljen består av en ”kärnfamilj”, som helhjärtat tar emot en ny familjemedlem för en viss tid. Barnet får en egen plats i krisfamiljens gemenskap och görs delaktig familjen vardag. Att ta emot ett till barn i familjen utmanar familjens inre relationer, handlingsmönster, struktur och system, och familjen måste anpassa dessa enligt de nya omständigheterna. Alla familjemedlemmars egenskaper, behov och beteenden påverkar krisfamiljens inre relationer och dynamik, liksom placeringstätheten och antalet kortvarigt placerade barn samtidigt. Krisfamiljen jobbar med sina värderingar som grund i sina handlingsmodeller, och handlar så som inom familjen anses vara ”normalt”. I vardagen och praktiken behandlades alla barn lika, men för att hålla ”jobbet” skilt från ”privatlivet”, så skiljde familjevårdarna mellan juridiska relationer, emotionella relationer samt moraliska eller professionella relationer till barnen. För att lyckas skapa jämlikhet mellan familjens barn krävs positiv

särbehandling, och för att krisfamiljen ska fungera optimalt i vardagen krävs både stabilitet och flexibilitet.

En kortvarig placering kan komma plötsligt och med kort varsel. Kortvarig placeringen kräver hela krisfamiljens godkännande och insats, och kan vara mer eller mindre kaotisk för alla inblandade. Krisfamiljen är inställd på att placeringarna är temporära. Krisfamiljen fungerar under placeringens som ett ”familjeföretag”. Familjevårdarna beskrev att de jobbar med sig själva och hela familjen som verktyg. Krisfamiljens vardag bygger på intervaller av kaotiska eller intensiva perioder och pauser, förändring samt vanlig vardag. Familjevårdarna balanserar mellan att upprätthålla ”kärnfamiljen” och anpassa sig till de nya omständigheterna. Pauser från familjevården är viktigt för krisfamiljens ork och familjevården kräver förberedelse, organisationsförmåga, praktiska strategier och stor anpassningsförmåga av krisfamiljen. Kortvarig familjevård kan kräva tidsmässiga omorganiseringar samt prioriteringar och uppoffringar av krisfamiljen i vardagen. Då en kortvarig placering tar slut slutas cirkeln; krisfamiljen processar tillsammans den kortvariga placeringen de gått igenom och återgår sina till tidigare system. Hur smärtsam separationen från det kortvarigt placerade barnet varierar bl.a. beroende på barnets ålder, anknytningen till krisfamiljen samt placeringens längd.

Krisfamiljen samarbetar och jonglerar med en rad närliggande system i den omgivande miljön och påverkas av dem. Myndighetsnätverket har en central roll vid familjevård och kan endera hjälpa krisfamiljen att klara av vardagen eller belasta den. Synen på familjevårdare som professionella begränsade delvis deras möjligheter till stöd, medan det ökade trycket via utvärderingar, krav och rykte. Krisfamiljerna önskade mer grundservice som stöd för familjevårdsverksamheten, t.ex. familjearbete, städhjälp eller barnvakt. Familjevårdarna önskade bättra informationsöverföringen mellan krisfamiljen och socialverket samt inom socialbyråerna. Flera familjevårdare önskade att olika kommuner, som placerar barn i samma krisfamilj, skulle kommunicera och samarbeta bättre med varandra.

Stödet av krisfamiljens släkt och vänner ansågs vara en oersättlig resurs för att få krisfamiljens vardag att fungera. Samtidigt kunde vissa informella relationer vara resurskrävande. Krisfamiljen kunde också bli tvungen att delvis prioritera bort kontakten med sitt eget nätverk pga. sin livsstil. Ödmjukhet ansågs främja

samarbetet med det placerade barnets biologiska nätverk. De ekonomiska ersättningarna som förutsättning för familjevården samt som tecken på uppskattning kritiserades av krisfamiljerna. I vissa tvistesituationer, där ord står mot ord, önskade familjevårdarna särskilt skydd för familjevårdarnas rättigheter.

Många av mina resultat överensstämmer med resultat från tidigare forskning och artiklar om familjevård (Brown & Calder 2000, Eastman 1979, Höjer 2001, Ketola 2008b, Marjomaa & Laakso 2010, McFadden 1996). De största särdragen med kortvarig familjevård tycks vara den temporära inställningen till placeringen, samt placeringsprocessen, som kan ha snabbare svängar och vara mer osäker och oförutsägbar än andra familjevårdsplaceringar. De resultat som jag upplevde överraskande var krisfamiljens syn på familjevård som ett sätt att kombinera ”arbete” och familj, och som en möjlighet att spendera mer tid tillsammans som familj. Jag överraskades också av hur stor inverkan krisfamiljens rykte bland socialarbetare och familjebanker har för deras verksamhet och inkomst. Jag var också imponerad av familjevårdarnas systemteoretiska syn på barnet i sin omgivning samt medvetenheten om omgivningens inverkan på barnet och krisfamiljen. Mest oroad blev jag över familjevårdarnas rättigheter, och hur man kunde tillgodose dem bättre vid t.ex. anklagelser för sexuellt utnyttjande. Det är ändå en hel familj som påverkas, inte ett företag.

Man kan säga att krisfamiljen ibland har ett behärskat kaos i sin nästan helt vanliga familj. Krisfamiljen är också en nästan helt vanlig familj i en omgivning, som tidvis består av ett (behärskat?) kaos.

”Ei kriisisijoitetun lapsen saaminen aiheuta liian suuria ongelmia, mutta se vaatii suunnittelua, organisointikykyä, ja uskomatonta sopeutumiskykyä kaikilta perheessä sekä perustaltaan toimivan perheen, jotta perhedynamiikka ei järkyty kokonaan. Pienet järkytykset voivat ehkä olla hyvästäkin, jotta pystyy kehittymään ja ajattelemaan toisin.”

I sina råd åt praktiker som jobbar med familjevårdare har McFadden (1996, 552) rekommenderat att man ska lämna tid mellan placeringarna så att familjen kan omgruppera och återhämta sig efter placeringen och separationen från det placerade barnet och utvärdera sina erfarenheter av placeringen och placeringens inverka på familj. Hon förespråkar också att praktiker bör stöda fosterföräldrar att vara själviska och ta sig tid att vårda sitt parförhållande och använda avlösarservice för detta.

(ibid). Flera krisfamiljer i min studie lyfte också fram just dessa samma saker som viktiga poänger vid arbete med familjevårdare. I sina praktiska råd med systemteoretiskt grund understryker McFadden (1996, 553) att fosterfamiljens egna barn bör inkludera i utvärderingen av deras rätt till sina föräldrar, huruvida de får sina behov fyllda och om placeringen överväldigar dem. Hon uppmuntrar fosterföräldrarna att spendera tid med sina egna barn och praktikerna att ta reda på fosterfamiljens inre och yttre system, för att vara beredd att stöda dem på ett adekvat sätt.

McFadden (1996, 552–553) har dessutom föreslagit att fosterfamiljens status och fosterfamiljens egna barns roller inte ska störas genom att placera barn som är yngre än familjens egna barn. På basen av min undersökning kan jag konstatera att krisfamiljerna är väldigt olika, och det är individuellt och beror på många aspekter hurdana placerade barn som passar in i familjen vid en viss tidpunkt. Flera av krisfamiljerna i min studie föredrog att ta emot barn som var yngre än familjens egna barn. Hon påminde också om att man bör vara medveten om att en del fosterföräldrar förgriper sig på eller försummar de placerade barnen (eller sina egna barn) och att praktikerna ska komma ihåg att rapportera detta. (Ibid.) Trots att detta är ett fakta man kan hålla bakom örat, så tycker jag att det är ett farligt råd i och med den cyniska klang rådet har. Jag hoppas ändå att detta berör en mycket liten del av familjevårdare, och att socialarbetare kan utgå från att familjevårdaren är en jämställd samarbetspartner med goda intentioner.

Jag upplever att systemteorin gav mig verktyg att analysera den komplexa verklighet krisfamiljer lever i. Svagheten ligger i att det är väldigt svårt att fånga hela verklighetens komplexitet, speciellt med tanke på att verkligheten hela tiden förändras. Materialet baserar sig på personliga berättelser och erfarenheter, och kan inte generaliseras till krisfamiljer eller familjevård över lag. Jag hoppas att jag lyckats fånga och kartlägga de interaktioner och utbyten familjevårdarna i min studie upplevde betydelsefulla inom familjen samt mellan familjen och den omgivande miljö.

De flesta socialarbetare vet enligt Trevithick (2008, 379) för lite om systemteori för att kunna använda den i praktiken och anser att det inte går att tillämpa perspektivet i praktiken utan tilläggsresurser. Jag skulle vilja opponera mig mot detta i och med att

jag upplever att socialarbetare kan tillämpa ett systemteoretiskt synsätt i sitt dagliga arbete och ha nytta av det utan tilläggsresurser. Systemteori handlar inte bara om strukturellt förändringsarbete, utan kan också tillämpas inom kliniskt och praktiskt socialt arbete. Jag hoppas också att jag via detta försök att tillämpa systemteori i min studie kan uppmuntra forskare och praktiker inom socialt arbete att se fördelarna och möjligheterna med systemteoretiska perspektiv och modigt pröva på att tillämpa dem i sina uppdrag. Det praktiska systemteoretiska tänkandet och metoderna (t.ex. ekokartorna) och tillämpningen av dem i analysdelen kan vara användbara verktyg inom praktiskt socialt arbete med krisfamiljer, eller vilka familjer som helst. Perspektivet kan ge ett nytt och kompletterande perspektiv på den komplexa verklighet och alla olika nivåer som finns inom en familj samt omger och påverkar den.

Eftersom narrativa studier inte kan utvärderas utgående från de traditionella kriterierna för t.ex. generaliserbarhet, validitet och reliabilitet, har flera forskare gjort försök på att skapa egna utvärderingskriterier för narrativa studier. Exempel på dessa kriterier är att analysen är trovärdig och hållbar, att forskaren på ett skickligt sätt har kunnat komma till originella och kreativa insikter, ifall studien skapar en meningsfull helhet och har ett sammanhang, samt ifall studien medför någonslags pragmatisk nytta för forskningen och fältet. (Johansson 2005, 314 – 316.) För att ytterligare öka resultatens validitet, bör forskaren motivera och argumentera för de val som gjorts samt reflektera över brister och luckor i undersökningen. (Ibid, 186, 191.)

Genom att grundligt beskriva alla val och skeden i forskningsprocessen och göra arbetets gång transparent, har jag försökt öka forskningens tillförlitlighet. (Widerberg 2002, 18.) Jag strävade efter att göra analysresultaten koherenta och rimliga, och presentationen trovärdig och sammanhängande (ibid) med tanke informanternas personliga erfarenheter, ämnet i fråga, den teoretiska referensramen samt kopplingen med tidigare forskning. Eftersom resultaten överensstämmer med tidigare forskning om familjevård, kan forskningens validitet anses öka (Riessman 2008, 189 – 193).

För fortsatt forskning föreslår jag att det systemteoretiska tänkandet kunde användas mer inom socialt arbete, också med andra än fosterfamiljer. Gällande krisfamiljer och fosterfamiljer kunde fallstudier ge ännu djupare insikt i var och en

familjemedlems erfarenheter och upplevelser av familjevård och ge en ännu bättre helhetsbild. Undersökningar om olika typer av krisfamiljer (t.ex. krisfamiljer som endast tar hand om kortvarigt placerade babyer eller tonåringar) kunde också fördjupa kunskaperna om olika krisfamiljetyper och deras specifika expertis.

LITTERATUR

- Andersson, Gunvor (2001) The motives of foster parents, their families and work circumstances. *British Journal of Social Work* 31, 235–248.
- Back-Kiianmaa, Raili & Hakkarainen, Pirjo (2008) Sijaisvanhemmat tarvitsevat riittävät valmiudet. Ketola, Jari (red.) *Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisena vaihtoehtona*. Jyväskylä: PS-kustannus, 121–144.
- Barnskyddslag 417/2007.
- Bebbington, Andrew & Miles, John (1990) The Supply of Foster Families for Children in Care. *British Journal of Social Work* 20 (4), 283–307.
- Berridge, David (1984) Private Children's Homes. *British Journal of Social Work* 14 (1), 347–360.
- Broadly, Timothy R. & Stoyles, Gerard J. & McMullan, Kim & Caputi, Peter & Crittenden, Nadia (2010) The Experiment of Foster Care. *Journal of Child and Family Studies* (2010) 19, 559–571.
- Brown, Jason D. & Bednar, Lisa M. (2006) Foster parent perceptions of placement breakdown. *Children and Youth Services Review* 28, 1497–1511.
- Brown, Jason & Calder, Peter (2000) Concept Mapping the Needs of Foster Parents. *Child Welfare*, Vol, LXXIX, (6) November/December, 729–746
- Cox, Martha J. & Paley, Blair (1997) Families as Systems. *Annual Review of Psychology* 48, 243–267.
- Cox, Martha J. & Paley, Blair (2003) Understanding Families as Systems. *Current Directions In Psychological Science*, 12 (5), 193–196.
- Dilworth-Anderson, Peggye; Burton, Linda M. & Klein, David M. (2005) Contemporary and Emerging Theories in Studying Families. I: Bengtson, Vern L.; Acock, Alan C.; Allen, Katherine R.; Dilworth-Anderson, Peggye & Klein, David M. (red.) *Sourcebook of Family Theory and Research*. London: Sage publications, 35–58.
- Eastman, Kathleen (1979) The Foster Family in a Systems Theory Perspective. *Child Welfare*, 58 (9), 564–570.
- Familjevårdarlag 312/1992.
- Fox, Lorraine M. (1982) Two Value Positions in Recent Child Care Law and Practice. *British Journal of Social Work* 12 (1), 265–290.

- Francis, Joe & Kendrick, Andrew & Pösö, Tarja (2007) On the margin? Residential child care in Scotland and Finland. *European Journal of Social Work* 10 (3), 337–352.
- Green, David & McDermott, Fiona (2010) Social Work from Inside and Between Complex Systems: Perspectives on Person-in-Environment for Today's Social Work. *British Journal of Social Work* 40, 2414–2430.
- Höjer, Ingrid (2003) Fosterfamiljen. I: Bäck-Wiklund, Birgitta & Johansson, Thomas (red.). *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur, 212–228.
- Inkilä, Tuire (2000) *Vieraita lapsia perheessä: Sijaisperheiden omien lasten kokemuksia sijoituksesta*. Pro gradu-työ. Jyväskylän yliopisto.
- Jacobsen, Dag Ingvar (2007) *Förståelse, beskrivning och förklaring. Introduktion till samhällsvetenskaplig metod för hälsovård och socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, Anna (2005) *Narrativ teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Ketola, Jari (2008a) Perhehoito ennen ja nyt. I: Ketola, Jari (red.) *Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisena vaihtoehtona*. Jyväskylä: PS kustannus, 15–26.
- Ketola, Jari (2008b) Lasten ja nuorten perhehoito. I: Ketola, Jari (red.) *Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisena vaihtoehtona*. Jyväskylä: PS-kustannus, 27–60.
- Köyhäinhuoltolaki 145/1922
- Lag angående vårdnad om barn och umgängesrätt 361/1983.
- Lag om ändring av 50 § i barnskyddslagen 316/2011.
- Lag om ändring av familjevårdarlagen 317/2011.
- MacGregor, Tracy E. & Rodger, Susan & Cummings, Anne L. & Leischied, Alan W. (2006) The Needs of Foster Parents – a Qualitative Study of Motivation, Support and Retention. *Qualitative Social Work* 5 (3), 351–368.
- Marjomaa, Paula & Laakso, Milja (2010) *Terveisiä täältä kodista! Lasten, sijaisvanhempien, syntymävanhempien ja sosiaalityöntekijöiden näkökulmia lastensuojelun perhehoitoon*. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja nro 17. Helsinki: Pelastakaa lapset.
- Mattaini, Mark A. & Meyer, Carol H. (2002) The Ecosystems Perspective: Implications for Practice. I: Mattaini, Mark A. & Lowery, Christine T. & Meyer, Carol H. (red.) *Foundations of Social Work Practice: A Graduate*

Text. National Association of Social Workers, Washington, DC. NASW Press, 16–27

- McFadden, Emily Jean (1996) Family-Centered Practice with Foster-Parent Families. *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services*, 77 (9), 545–557
- Payne, Malcolm (2002) *Modern teoribildning i socialt arbete*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.
- Pollari-Urrio, Paula & Ketola, Jari. (2008) Kasvavat sijaishuollon markkinat. I: Ketola, Jari (red.) *Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisena vaihtoehtona*. Jyväskylä: PS-kustannus, 167–173.
- Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokannas, Elina (2011) Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. I: Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (red.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-kustannus, 235–255.
- Rhodes, Kathryn & Cox, Mary Ellen & Orme, John G. & Coakley, Tanya (2006) Foster Parents' Reasons for Fostering and Foster Family Utilization. *Journal of Sociology & Social Welfare*, XXXIII (4), 105–126.
- Riessman, Catherine Kohler (2008) *Narrative Methods for the Human Sciences*. Thousand Oaks, California: Sage.
- Riggs, Damien W. & Delfabbro, Paul H. & Augoustinos, Martha (2009) Negotiating Foster Families: Identification and Desire. *British Journal of Social Work* 39, 789–806 .
- RP 331/2011. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi lastensuojelulain 50 §:n, perhehoitajalain ja omaishoidon tuesta annetun lain muuttamisesta.
- Saaristo, Kimmo & Jokinen, Kimmo (2005) *Sociologi*. Porvoo: WSOY.
- Sabatelli, Ronald M. & Bartue, Suzanne E. (1995) Survey Approaches to the Assessment of Family Functioning: Conceptual, Operational, and Analytical Issues. *Journal of Marriage and the Family* 57, 1025–1039.
- Schjødt, Borrik & Egeland, Thor Aage (2011) *Från systemteori till familjeterapi*. Lund: Studentlitteratur.
- Sellick, Clive (2006) From Famine to Feast. A Review of the Foster Care Research Literature. *Children & Society* 20, 67–74.
- Sinclair, Ian & Wilson, Kate (2003) Matches and Mismatches: The Contribution of Carers and Children to the Success of Foster Placements. *British Journal of Social Work* 33, 871– 884.
- Trevithick, Pamela (2008) *Socialt arbete. Teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.

- Valkonen, Leena (2008) Mitä perhehoidosta tiedetään tutkimusten perusteella? I: Ketola, Jari (red.) *Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisena vaihtoehtona*. Juva: WS Bookwell Oy, 99–120.
- Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit* (2004) Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 18. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto ry.
- Widerberg, Karin (2002) *Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Wilson, Kate & Petrie, Steph & Sinclair, Ian (2003) A Kind of loving: A model of effective foster care. *British Journal of Social Work* 33, 991–1003.
- Öquist, Oscar (2008) *Systemteori i praktiken: konsten att lösa problem och nå resultat*. Stockholm: Gothia Förlag.

Andrahandskällor

- Broderick, CB (1993) *Understanding Family Process: Basics of Family Systems Theory*. Newbury Park, CA: Sage.
- Höjer, Ingrid (2001) *Fosterfamiljens inre liv*. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete. Doktorsavhandling.
- Kemp, Susan P. & Whittaker, James K., & Tracy, Elizabeth M. (1997). *Person environment practice*. New York: Aldine de Gruyter.
- Lindsey, Elizabeth W. (1998). Service providers' perception of factors that help or hinder homeless families. In *Families in Society*, 79, 160–172.
- Molin, R. (1994) Foster Families and Larger Systems: Image and Identity. *Community Alternatives* 6, 19–31.
- Riessman, Catherine Kohler (1993) *Narrative Analysis*. Sage Publications.
- Rosen, Aaron & Livne, Shula (1992). Personal versus environmental emphases in formulation of client problems. *Social Work Research & Abstracts* 29 (4), 12–17.
- Ryan, P. (1987) Recruitment and Retention of Foster Parents. *Fostering Ideas*, 1–8.
- Sarbin, Theodore R. (1986) *Narrative psychology: the storied nature of human conduct*. Praeger Publishers/Greenwood Publishing Group.
- Somers, Margaret R. & Gibson, Gloria D. (1994) Reclaiming the Epistemological 'Other': Narrative and the Social Constitution of Identity. I: Craig Calhoun (red.) *Social Theory and the Politics of Identity*. Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell, 37–99.

Sviridoff, Mitchell & Ryan, William (1997) Community-centered family service. *Families in Society*, 78, 128–139.

Titterington, L. (1990) Foster care training: A comprehensive approach. *Child Welfare* 69, 157–165.

Watson, K. (1982) A Bold New Model for Foster Family Care. *Public Welfare* 40, 14-21.

Internetkällor

Lastensuojelu 2010 (2011) Helsinki: Terveyden ja Hyvinvointilaitos. Hämtad 26.9.2011. Tillgänglig:

http://www.stakes.fi/tilastot/tilastotiedotteet/2010/Tr29_10.pdf

Lastensuojelu 2011 (2012). Helsinki: Terveyden ja Hyvinvointilaitos. Hämtad 27.8.2013. Tillgänglig: http://www.lskl.fi/files/1661/Lastensuojelu_2011.pdf

Sijaisvanhemmaksi.fi (2011) *Ajoissa kotiin*. Haettu 3.2.2011, saatavissa <http://www.sijaisvanhemmaksi.fi/>

SOS-barnbyar Sverige (2013) Här finns vi. Hämtad 9.12.2013 Tillgänglig på: <http://www.sos-barnbyar.se/om-oss/>

Sosiaaliportti (2013) *Lastensuojelun käsikirja. Jälkihuolto*. Hämtad: 18.12.2013 tillgänglig på <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/jalkihuolto/>

Sosweb (2013) *Ekosocialt socialt arbete*. Tillgänglig på:

<http://www.helsinki.fi/sosiaalityo/tietoa/sosweb/sivut/svenska/sivut/ekosoc.htm>

Vaattovaara, Virpi & Maula, Raija (2010) "Ettei joudu silleen yllättäen vaan johonkin" : lyhytaikainen perhehoito osana lastensuojelun avo- ja sijaishuoltoa. Hämtad 1.10.2011, tillgänglig på:

http://pelastakaalapset-fi-bin.directo.fi/@Bin/6720cd6568a80d52c3635beb854f8526/1325600653/application/pdf/74317/Lastensuojelun%20lyhytaikainen%20perhehoito_2009.pdf

Opublicerat material

Lillrank, Annika (2011) *Om narrativ tema-analys*. Opublicerat material.

Föreläsningar 4.10.2011 och 11.10.2011. I S16 Kvalitativa forskningsmetoder, föreläsningsserie. Helsingfors universitet, Statsvetenskapliga fakulteten.

Bilaga: Infobrev åt kortvariga familjevårdare/krisfamiljer

INFOKIRJE LYHYTAIKAISILLE PERHEHOITAJILLE / KRIISIPERHEILLE

Porvoossa 1.8.2013

Hyvä lyhytaikainen perhehoitaja / kriisiperhe,

Nimeni on Matilda Skog ja olen Helsingin yliopiston sosiaalityön opiskelija. Teen pro gradu- tutkielmaa valtiotieteellisen tiedekunnan sosiaalitieteiden laitokselle. Tutkin kriisiperheiden perhedynamiikkaa lyhytaikaisen perhesijoituksen aikana Itä-Uudenmaan kuntien käyttämissä kriisiperheissä, joissa myös on tai on ollut alaikäisiä biologisia tai pitkäaikaisesti sijoitettuja lapsia.

Tutkimuksen tarkoituksena on systeemiteorian avulla analysoida ja tuottaa tietoa siitä, miten lyhytaikainen perhesijoitus vaikuttaa kriisiperheen perhedynamiikkaan, perheen sisäisiin ja ulkoisiin suhteisiin (aikuisten, lasten ja aikuisten ja lasten välisiin suhteisiin) sekä perheen arkeen.

Pyydän Teidät kertomaan seuraavista asioista;

- 1. Kriisiperheen perhekoonpano ja tausta**
- 2. Miten lyhytaikainen perhesijoitus vaikuttaa kriisiperheen perhedynamiikkaan, perheen sisäisiin ja ulkoisiin suhteisiin?**
- 3. Miten kriisiperhe edistää sijoituksen onnistumista perhesuhteiden näkökulmasta?**
- 4. Miten kriisiperhe saa perhedynamiikan ja arjen toimimaan**
 - a) sen jälkeen kun ovat saaneet tiedon mahdollisesti tulevasta lyhytaikaisesta sijoituksesta,**
 - b) lyhyen sijoituksen aikana sekä**
 - c) lyhyen sijoituksen jälkeen?**

Tavoitteenani on teidän kokemustietoaanne analysoiden nostaa esille hiljaista tietoa ja lisätä ymmärrystä lyhytaikaisen sijoituksen vaikutuksista kriisiperheeseen, jotta tätä ilmiötä osattaisiin paremmin huomioida lyhytaikaisten sijoitusten yhteydessä.

Toivon vilpittömästi, että voisitte osallistua tutkimukseeni kirjoittamalla vapaa-
muotoisen kertomuksen *suomeksi, ruotsiksi tai englanniksi* kokemuksistanne
lyhytaikaisten perhesijoitusten (sekä kiireelliset sijoitukset että avohuollon
sijoitukset) vaikutuksista kriisiperheen perhedynamiikkaan. Kertomuksen voi
lähettää minulle sähköpostitse tai kirjeitse.

Käsittelen aineistoa luottamuksellisesti, henkilöllisyytenne ja
yksityiselämäänne suojaten. Aion koota kaikkien vastanneiden vastaukset
analyysissäni, ja esittää ne yleisinä vastauksina. Mahdollisia sitaatteja
käyttäessäni suojaan henkilöllisyytenne.

**Pyydän Teidät ystävällisesti lähettämään kertomuksenne sähköpostitse tai
kirjeitse joulukuun 2013 loppuun mennessä**, kuitenkin viimeistään
13.1.2014. Mikäli kirjeeni herätti kysymyksiä, keskustelen niistä mielelläni
kanssanne puhelimitse tai sähköpostitse.

Ystävällisin terveisin,

Matilda Skog
Valtiotieteiden kandidaatti
Sosiaalitieteen laitos, Helsingin yliopisto

Osoite: [REDACTED]
puhelin: [REDACTED]
sähköposti: matilda.skog@helsinki.fi